

บทที่ 4

ผลการวิจัย

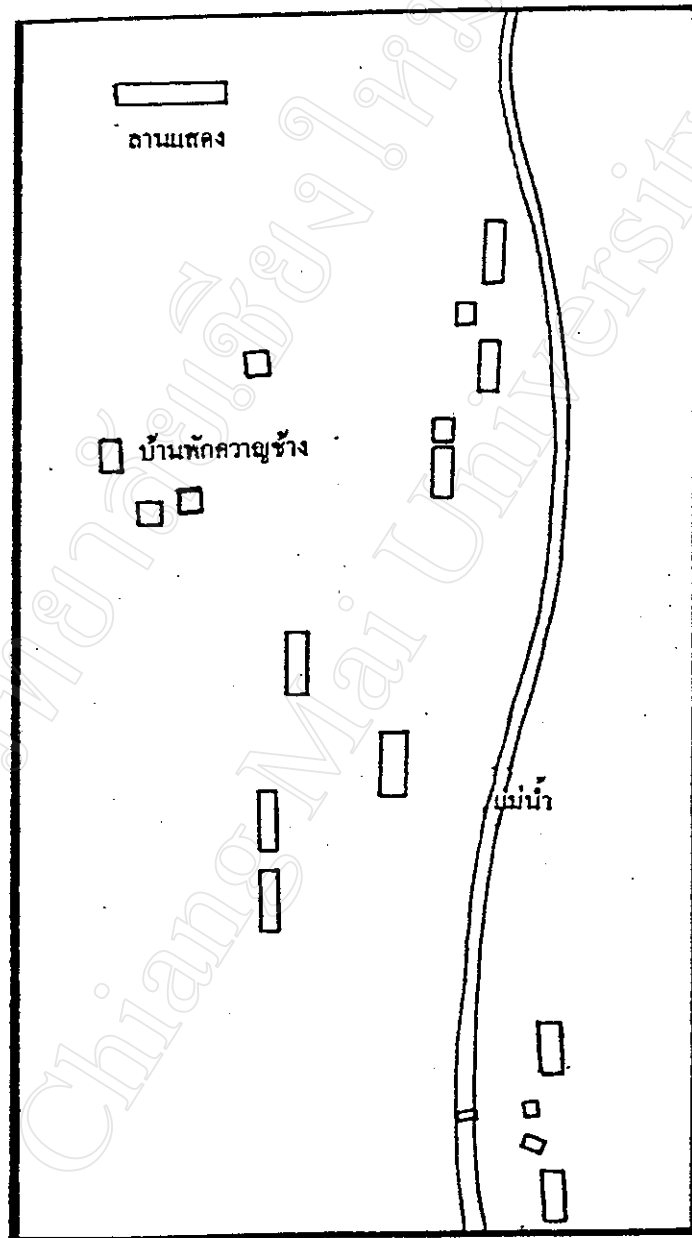
จากการศึกษาพฤติกรรมของควาญช้าง จากปางช้างทั้ง 3 แห่ง รวมทั้งสังเกตลักษณะของปางช้างดังกล่าว ปรากฏความแตกต่างและคล้ายคลึงกันดังนี้

1. ศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว

ตั้งอยู่ริมถนน เชียงใหม่-ฝาง ช่วงหลักกิโลเมตรที่ 55-56 เป็นเขตติดต่อระหว่าง อำเภอแม่แตง และ อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ที่ศูนย์ฝึกช้างแดงดาวนี้ เป็นปางช้างเอกชนอยู่ในความดูแลของคุณลุงมนัส ขาววิราช (ภาพที่ 6) จากการสัมภาษณ์คุณลุงมนัสกล่าวว่า เป็นผู้คลุกคลีกับการทำไม้และอยู่ใกล้ชิดกับช้างมาตั้งแต่เด็กๆ โดยช่วยคุณพ่อคุณลุงดูแลงานต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทำไม้ของบริษัทบอเนียว ประมาณ พ.ศ.2484-2489 ซึ่งเป็นบริษัทยุโรป 5 บริษัทที่ได้รับสัมปทานป่าไม้จากรัฐบาลในสมัยนั้นคือ บริษัทบอเนียว จำกัด บริษัทบอมเบย์เบอร์มา จำกัด บริษัทแอ่งโกลไทย จำกัด บริษัทหลุยส์ที-เลียวโนเวลส์ จำกัด และบริษัทอีสท์เอเชียติก จำกัด ต่อมาเมื่ออดีตนายกรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ นำเสนอกณะรัฐมนตรีให้ยกเลิกสัมปทานทำไม้จากธรรมชาติทั้งหมดการทำไม้ จึงหยุดชะงัก ช้างซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำไม้จึงเริ่มตกลานจำนวนมาก คุณลุงจึงมีความคิดว่า ชาวต่างชาตินั้นมีความสนใจที่จะดูช้างลากไม้เป็นอย่างมาก นำที่จะจัดการแสดงการลากไม้ของช้างให้กับนักท่องเที่ยวชม ต่อมาคุณลุงได้สัมปทานโดยเช่าที่ประมาณ 1,000 ไร่ ซึ่งยังคงเป็นป่าธรรมชาติติดลำน้ำปิงบริเวณที่เป็นสถานที่ศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาวในปัจจุบัน เฉพาะที่ตั้งของศูนย์ฝึกมีพื้นที่ ประมาณ 20 ไร่ มีลักษณะเป็นที่ราบขนาดเล็ก ลาดจากตอนกลางของปางช้างลงไปทางทิศเหนือและทิศใต้ ทางทิศตะวันตกของศูนย์ฝึก มีลำน้ำปิงไหลผ่านตลอดทั้งปี สภาพต่างๆ ไปของศูนย์ฝึกฯ นี้ ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ผลัดใบขึ้นอย่างหนาแน่น ประกอบด้วยไม้ ก่อ เต็ง รัง และไผ่ เป็นต้น ป่าไม้บริเวณศูนย์นี้เป็นป่าค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูฝนป่าจะผลัดใบบ้างเล็กน้อยในช่วงฤดูหนาว แต่เมื่อถึงฤดูร้อนสภาพป่าค่อนข้างแห้งแล้ง แต่ยังพอมีอาหารให้ช้างกินได้อย่างเพียงพอ สิ่งปลูกสร้างภายในศูนย์ฝึกฯ มีทั้งสิ้น 18 แห่ง ได้แก่ เรือนพักควาญช้าง ศาลาพักร้อน เรือนพักมัคคุเทศก์ ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายของที่ระลึก อัมพกรัชมการแสดง เกยเทียบช้าง เป็นต้น (ภาพที่ 7, 8)

ภาพที่ 6 ผู้ดูแลศูนย์ฝึกช้างแดง-ขาว

ภาพที่ 7 แผนผังศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว

ภาพที่ 8 สภาพป่าภายในศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว

ที่ศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาวนี้มีการแสดงการฝึกการทำงานของช้างเกี่ยวกับการลากไม้ให้นั่งช้างชมธรรมชาติ แสดงการอาบน้ำของช้าง และมีการล่องแพชมธรรมชาติให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวต่างชาติ ประมาณ 95% และคนไทย ประมาณ 5% จุดประสงค์หลักของนักท่องเที่ยวส่วนใหญ่คือ มาชมการฝึกการทำงานของช้างและนั่งช้างชมธรรมชาติ (ภาพที่ 9 และ 10)

ศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว มีช้างอยู่ในความดูแลทั้งสิ้น 26 เชือก เป็นช้างเพศผู้ 1 เชือก เพศเมีย 25 เชือก ความรู้ช้างมีทั้งหมด 27 คน เป็นความรู้กะเหรี่ยง 23 คน ความรู้ไทย 4 คน ความรู้กะเหรี่ยงส่วนใหญ่คลุกคลีกับช้างมาตั้งแต่เด็ก จึงชั่งและบังคับช้างได้ ความรู้กะเหรี่ยงส่วนใหญ่สื่อสารโดยการพูดภาษาไทยได้ไม่ค่อยชัดเจนมากนัก บางคนไม่สามารถที่จะพูดภาษาไทยได้เลย ความเข้าใจภาษาไทยมีน้อย มีการสับเปลี่ยนค้อนช้างบ่อย เพราะ

ความรู้ไทยส่วนใหญ่เป็นคนท้องถิ่นบริเวณที่ตั้งศูนย์ฝึกฯนี้ และส่วนใหญ่เป็นญาติพี่น้องกัน โดยมีนายแดง อนันตวงศ์ อายุ 34 ปี (ภาพที่ 11) เป็นหัวหน้าความรู้ ดูแลความรู้ทั้งหมด รวมทั้งมีหน้าที่ในการฝึกการแสดงของช้างด้วย นายแดงเข้ามาคลุกคลีกับช้างตั้งแต่เมื่อเริ่มก่อตั้งศูนย์ฝึกฯ นี้ เป็นระยะเวลาทั้งสิ้น 27 ปี

ภาพที่ 9 การฝึกการทำงานของช้างเกี่ยวกับการลากไม้

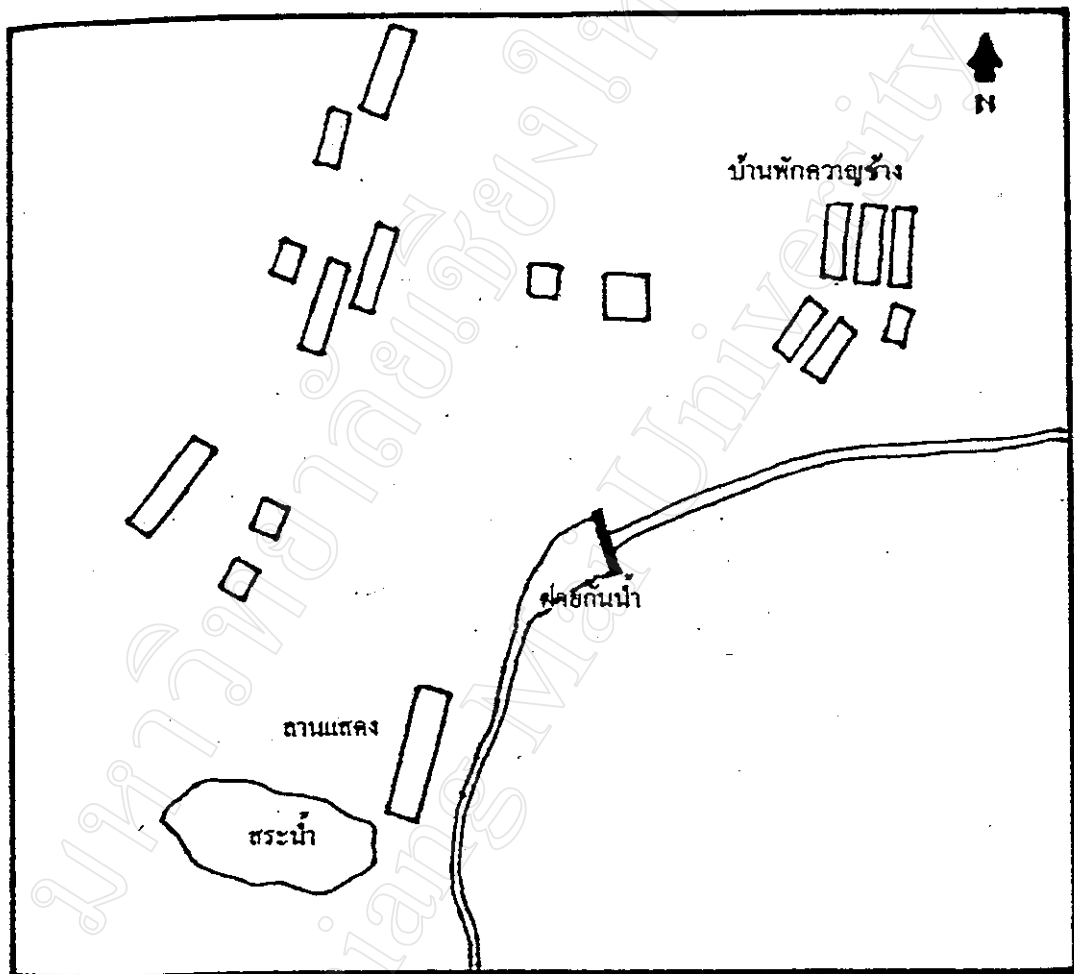
ภาพที่ 10 นักท่องเที่ยวนั่งช้างชมธรรมชาติ

ภาพที่ 11 หัวหน้าควาญที่ศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว
นายแดง อนันตวงษ์

2. ปางช้างโป่งแยง

ปางช้างโป่งแยงตั้งอยู่ห่างจากถนนสายแม่ริม-สะเมิง-หางดง ช่วงกิโลเมตรที่ 18 ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ประมาณ 2 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 100 ไร่ มีลักษณะเป็นที่ราบเล็กๆ ล้อมรอบด้วยเนินเขา ด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่ราบและค่อยลาดลงมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ บางช่วงเป็นหน้าผา มีลำธารเล็กๆ ไหลผ่านจากทางทิศใต้เลี้ยวไปทางทิศตะวันออก มีเนินเขาทางทิศตะวันตกและทิศใต้ บางส่วนเป็นพื้นที่เกษตรกรรม มีการปลูกกะหล่ำปลีเป็นส่วนใหญ่ เนินเขาทิศเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือและทิศใต้ มีลักษณะเป็นทุ่งหญ้าและป่าโปร่ง มีไม้ยืนต้นขนาดกลางเป็นกลุ่มใหญ่มีต้นไม้ใหญ่เป็นหย่อมๆ พรรณไม้ที่พบมากคือ ก่อ ไทร จั้วป่า ชงโคขาว กระโดนป่า ชัยพฤกษ์ ไข่มไทย กระบก สัตบรรณ ขอบป่า แคป่า ชงโค ดีด เป็นต้น บนยอดเขาเป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ขึ้นอย่างหนาแน่น ได้แก่ ก่อ เต็ง รัง และไม้แดง เป็นต้น บริเวณที่ทำการของปางช้างมีพื้นที่ประมาณ 10 ไร่ มีสิ่งก่อสร้างภายในปางช้างทั้งสิ้น 18 แห่ง ได้แก่ ศาลพระพิณเนศร์ เรือนพักมัคคุเทศก์ เรือนพักควาญ ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายของที่ระลึก เกยเทียบช้าง เรือนอำนวยการชมการแสดง และที่เก็บกูบหรือเก้าอี้ที่ใช้นั่งบนหลังช้าง เป็นต้น ลำธารที่ใช้สำหรับอาบน้ำของช้างอยู่ด้านหลังของเรือนอำนวยการที่ให้นักท่องเที่ยวมานั่งชมการแสดง (ภาพที่ 12, 13 และ 14)

ภาพที่ 12 แผนผังบริเวณปางช้างโป่งแยง

ภาพที่ 13 สภาพภายในปางช้างโป่งแยง

ภาพที่ 14 สภาพป่ารอบๆ ปางช้างโป่งแยง

ปางช้างโป่งแยงเป็นปางช้างเอกชนของกำนันดวงแก้ว สนิงค์ ซึ่งได้ก่อตั้งปางช้างแห่งนี้มาประมาณ 10 ปี ในอดีตเคยร่วมลงทุนทำปางช้างกับญาติพี่น้อง ต่อมาจึงแยกมาทำเป็นกิจการของตนเอง ที่ปางช้างแห่งนี้มีการแสดงการฝึกการทำงานของช้างลากไม้และแสดงความสามารถของช้างในลักษณะต่างๆ เช่น การให้ช้างเดินระบำ ช้างเป่าหีบเพลง ช้างตีลังกา และช้างนั่งในลักษณะขาหน้าทั้งสองยกขึ้นจากพื้นอีกทั้งมีบริการนั่งชมธรรมชาติบริเวณรอบๆ ปางช้าง (ภาพที่ 15, 16)

ที่ปางช้างโป่งแยงนี้มีช้างอยู่ในความดูแลทั้งสิ้น ประมาณ 30 เชือก โดยแบ่งเป็นช้างที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง 12 เชือก เป็นเพศผู้ 2 เชือก เพศเมีย 10 เชือก ช้างที่เหลือเป็นช้างที่ได้จากการเช่าจากกลุ่มกะเหรี่ยง ประมาณ 20 เชือก เป็นการเช่าแบบหมุนเวียนไปไม่มีการเช่าประจำ ความรู้ช้างส่วนใหญ่ที่ปางช้างนี้เป็นความรู้อะไหล่กะเหรี่ยงเกือบทั้งหมด สื่อสารและเข้าใจภาษาไทยได้ไม่มากนัก บางคนพูดภาษาไทยไม่ได้เลย มีชาวไทยเพียง 4 คน เป็นความรู้ช้างมาจากจังหวัดอุทัยธานี หัวหน้าความรู้ชื่อนายทองคำ มฤกมาส อายุ 57 ปี เป็นชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงสามารถพูดภาษากะเหรี่ยงและภาษาไทยพื้นเมืองเหนือได้ดี (ภาพที่ 17)

ภาพที่ 15 การฝึกการทำงานของช้างเกี่ยวกับการลากไม้

ภาพที่ 16 การแสดงความสามารถของช้างโดยการเดิน

ภาพที่ 17 หัวหน้าควาญที่ปางช้างโป่งแยง
นายทองคำ มฤตมาศ

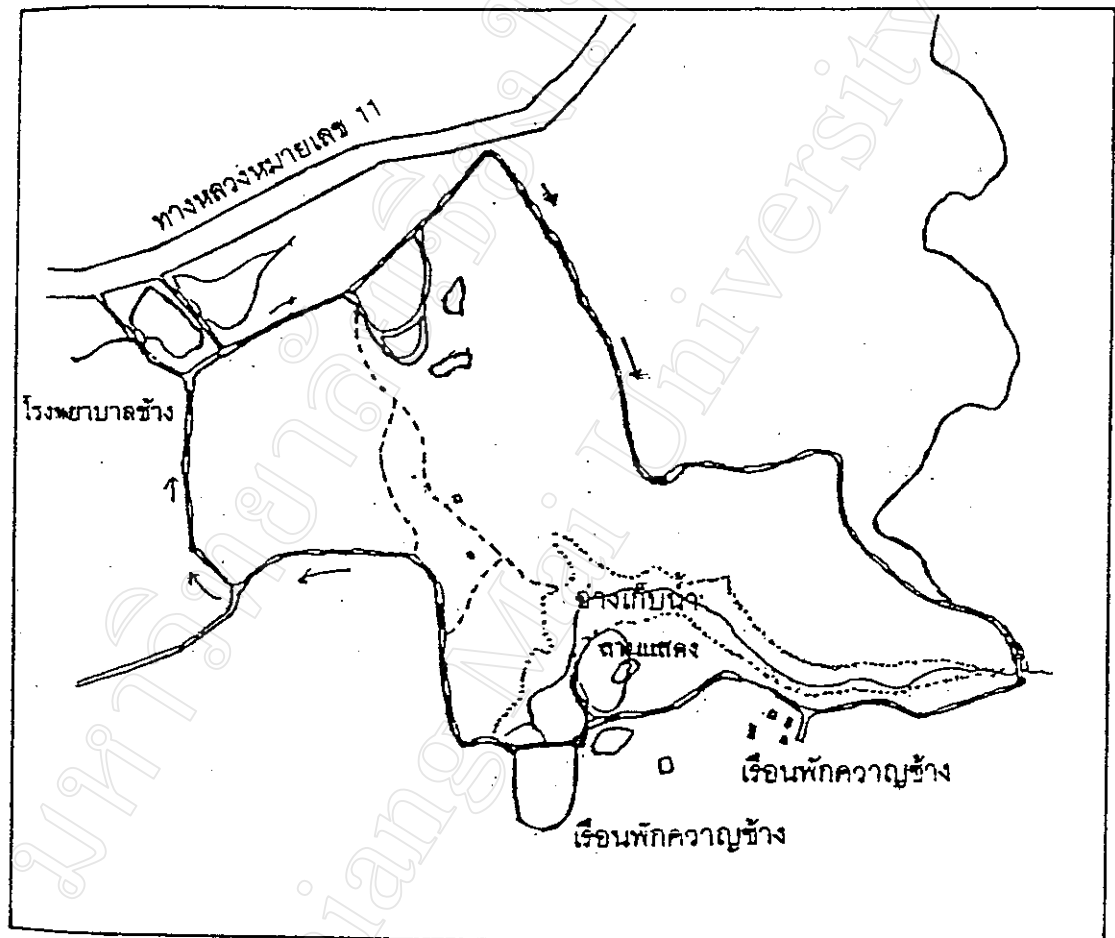
3. ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย สังกัดองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ตั้งอยู่ริมทางหลวงหมายเลข 11 ช่วงหลักกิโลเมตรที่ 28-29 ในเขตอำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง โดยความริเริ่มของศาสตราจารย์ ดร.อานวย คอวนิช อดีตผู้อำนวยการ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองทำไม้ภาคเหนือ (ปัจจุบันคือ ฝ่ายอุตสาหกรรมป่าไม้ภาคเหนือ) ได้จัดตั้งศูนย์ฝึกลูกช้างขึ้นที่หมู่บ้านปางหลวง อำเภอาง จังหวัดลำปาง เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี 2512 เป็นต้นมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อฝึกหัดลูกช้างให้เชื่อฟังคำสั่ง ไม่ดุร้าย มีความแข็งแรง อึดทน มีความชำนาญในการทำไม้ทุกประเภท

ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยที่สร้างขึ้นที่อำเภอห้างฉัตรนั้น เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุ 3 รอบ จึงมีการย้ายศูนย์ฝึกลูกช้างเดิมที่อำเภอาง ซึ่งมีเนื้อที่เพียงประมาณ 15 ไร่ มีสภาพคับแคบเพราะมีช้างฝึก ช้างแก่ ช้างเจ็บป่วย และช้างของกลาง รวมอยู่เป็นจำนวนมาก อีกทั้งยังขาดแคลนน้ำและอาหารในฤดูแล้ง มาอยู่ที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยโดยได้รับอนุมัติจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เมื่อเดือนมกราคม 2534 ใช้พื้นที่ 383 ไร่ เป็นบริเวณที่ตั้งศูนย์ในปัจจุบันมีอาณาเขตติดต่อกับสวนป่าทุ่งเกวียนขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้

สภาพทั่วไปของศูนย์แห่งนี้ป่าเดิมเป็นป่าผลัดใบ ก่อนช้างโปรง มีเนินเขาเตี้ยๆ สลับกันไป ที่ตั้งของศูนย์เป็นที่ราบริมอ่างเก็บน้ำห้วยแม่สัน องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ได้ปลูกไม้สักเสริมไว้ก่อนช้างหนาแน่น และมีพื้นที่ปลูกกล้วย อ้อย เพื่อเป็นอาหารช้างสลับกันไปตามฤดูกาล นอกจากนี้ยังมีพืชอื่นๆ ขึ้นอยู่บ้าง เช่น ฝั พลอง เทียง เต็ง รัง เป็นต้น ภายในศูนย์มีสิ่งปลูกสร้างหลายแห่ง เช่น ที่พักช้างหมู่บ้านควาญช้าง ฝ่ายน้ำล้น ร้านค้าอาหารและเครื่องคั้ม โรงพยาบาลช้าง อาคารนิทรรศการและพิพิธภัณฑ์ที่รวบรวมเรื่องเกี่ยวกับช้าง เป็นต้น (ภาพที่ 18,19 และ 20) สิ่งก่อสร้างต่างๆ และองค์ประกอบทั้งหมดทางศูนย์ได้เน้นความกลมกลืนกับธรรมชาติที่เป็นป่าเขา

ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย นับว่าเป็นศูนย์ฝึกลูกช้างแห่งแรกและแห่งเดียวในโลกที่ฝึกลูกช้างเพื่อใช้งานในการทำไม้โดยตรง และยังเป็นแหล่งรวมความรู้เกี่ยวกับช้าง รวมทั้งมีโรงพยาบาลสำหรับช้าง บริการทั้งช้างของรัฐและเอกชนรวมทั้งช้างบาดเจ็บที่พิการต่างๆ นอกจากนี้ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยยังเป็นที่พักอาศัยของช้างเขาหัววัย และช้างแก่ที่ทำงานไม้ได้แล้ว

ภาพที่ 18 แผนที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

ภาพที่ 19 สภาพป่าบริเวณรอบๆ ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

ภาพที่ 20 สภาพภายในศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

ลักษณะการดำรงชีวิตประจำวันของควาญช้าง

1. ศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว

ควาญ 1 คน จะรับผิดชอบช้าง 1 เชือกตลอดไป การทำงานและการเลี้ยงช้างของควาญในแต่ละวัน เริ่มจากช่วงเช้า เวลาประมาณ 6.00 น. ควาญจะนำช้างออกจากป่ามารวมกันไว้บริเวณลานของศูนย์ อาจจะ ล่ามไว้กับต้นไม้หรือปล่อยยืนโดยไม่ล่าม ควาญแต่ละคนจะทำหน้าที่ของตนเองที่รับผิดชอบโดยแบ่งช้างออกเป็น 2 กลุ่มคือ กลุ่มช้างแสดงการฝึกลากไม้ ควาญจะจัดเตรียมหาโซ่ติดลากหูกจัดเตรียมท่อนซุงไว้ให้พร้อม ก่อนการแสดง ส่วนช้างอีกกลุ่มหนึ่งเป็นกลุ่มช้างที่บริการให้นักท่องเที่ยวนั่งชมธรรมชาติ ควาญจะนำช้าง กลุ่มนี้มาอาบน้ำก่อน เวลาประมาณ 7.00 น. จากนั้นควาญจะจัดเตรียมหาหูกหรือแห่ (เก้าอี้ที่ใช้นั่งบนหลัง ช้าง) ผูกบนหลังช้างไว้ให้พร้อม (ภาพที่ 21) เวลา 9.00 น. นักท่องเที่ยวจะเริ่มทยอยเข้ามาชมการแสดงของ ช้าง ช้างกลุ่มที่แสดงการลากไม้ ควาญจะนำไปอาบน้ำที่ลำน้ำปิงที่ไหลผ่านบริเวณศูนย์ฝึกฯ (ภาพที่ 22) กลุ่มช้างแสดงการฝึกการทำไม้นี้มีทั้งหมด 10 เชือกคือ

1. พังจิว	มี นายมณเฑียร	ย่องยืน	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
2. พังฮอด	มี นายป๋	ไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
3. พังหนึ่ง	มี นายอำนาจ	สิ้นสุดศักดิ์	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
4. พังบัวจัน	มี นายโท	ทุทอใจ	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
5. พังเดือนใจ	มี นายจัน	เสมพัน	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
6. พังก้องคำ	มี นายดี	ไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
7. พังบุญเป็ง	มี นายสม	ไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
8. พังคำมูล	มี นายแก้ว	ไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
9. พังน้อย	มี นายสมพล	ฝางคำ	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
10. พังหนงหนิง	มี นายสง	ไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล

การแสดงของช้างเกี่ยวกับการทำไม้มีการลากเดี่ยว ลากคู่ ลากสร้อย ลากเทียม กับไม้ (การรวมกอง ไม้) และการโทไม้ เป็นการจบการแสดง ช้างที่เหลือทั้งหมด 16 เชือก เป็นช้างที่บริการสำหรับนักท่องเที่ยว

นั่งชมธรรมชาติ โดยกำหนดให้นักท่องเที่ยว นั่งช้าง 2 คนต่อช้าง 1 เชือก ถ้านักท่องเที่ยวที่มีน้ำหนักตัวมาก จะขึ้นนั่งช้างได้ 1 คน อัตราค่าบริการคิดเป็นระยะทางนั่งชมบริเวณรอบๆ ลานภายในศูนย์ฯ เป็นระยะทาง ไกล อัตราค่าบริการคนละ 200 บาท ระยะทางไกล เป็นระยะทางจากศูนย์ฯ เดินเข้าไปป่า โดยประมาณ 1-2 ชั่วโมง อัตราค่าบริการคนละ 400 บาท

ช้างที่บริการนักท่องเที่ยวชมธรรมชาติ มีดังนี้คือ

1. พังบัวลอย	มีนายล่า ไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
2. พังคำแสน	มี นายชน สมบัติพุทฺธ	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
3. พังเต็มใจ	มี นายเฉลิมพล รัตนกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
4. พังอุบล	มี นายอิน แก้วเลิศตะกุน	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
5. พังบุญรอด	มี นายบุญ อารมกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
6. พังยุพิน	มี นายวิศ ไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
7. พังเค็ด	มี นายตีบ ไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
8. พังคำ	มี นายดี ไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
9. พังรวม	มี นายจรัส กิติที่ระยัน	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
10. สีดอทองดี	มี นายเดช ไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
11. พังบัวแก้ว หรือแม่หมา	มี นายสนธยา ไพโรนา	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
12. พังบุญยืน	มี นายปึง ยอดยิ่งชมชีพ	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
13. พังจันดี	มี นายวัด วอชอล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
14. พังบอน	มี นายบุญตาล ฝางคำ	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
15. พังบัวทอง	มี นายแดง ชมพุด	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
16. พังบุญมี	มี นายวินัย สีชุม	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล

ช้างทั้งสองกลุ่มทั้งช้างแสดงการทำให้และช้างที่บริการนักท่องเที่ยวนั่งชมธรรมชาติ จะอยู่ในความดูแลของ นายแดง อนันตวงศ์ เป็นหัวหน้าควาญ

เวลาประมาณ 13.00 น. เมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางกลับหมดแล้ว ควาญจะนำช้างของตนเอง เข้าไปปล่อยไว้ในป่าให้หากินเองตามสภาพธรรมชาติ บริเวณศูนย์ฯ นี้ก่อนช้างอุดมสมบูรณ์ และช้างจะได้รับ

อาหารคือ ถั่วลิสง ถั่วเขียว จากนักท่องเที่ยว และที่ทางศูนย์ฝึกฯ จัดเตรียมไว้บ้างแล้ว ระยะทางที่ควาญนำช้างไปปล่อย จึงไม่ไกลเท่าใดนักกล่าวคือ ประมาณ 2-3 กิโลเมตรจากที่ตั้งศูนย์ฝึกฯ แต่ถ้าอยู่ในช่วงฤดูแล้ง ป่าค่อนข้างแห้งแล้งบ้าง แต่ยังพอมีหญ้าสดให้ช้างกินอยู่ ควาญอาจต้องนำช้างไปปล่อยระยะทางไกลกว่าเดิมคือ ประมาณ 5 กิโลเมตร ตามสภาพป่าและฤดูกาล จากนั้นควาญจะกลับออกมา อาบน้ำ และออกไปหาอาหารรับประทานกันบ้าง บางคนอาจออกไปทำธุระส่วนตัวนอกปางช้าง พอถึงเวลาประมาณ 17.00 น. ควาญจะเข้าไปดูช้างของตนเองที่ปล่อยไว้ในป่าหรืออาจย้ายไปปล่อยที่ใหม่เพื่อที่ช้างมีอาหารพอกินตลอดทั้งคืน ควาญจะปฏิบัติหน้าที่ของตนเองเช่นนี้เป็นกิจวัตรทุกวัน และพบว่าที่ศูนย์ฝึกช้างแดง-คาวนี้ มีการผลัดเปลี่ยนควาญอยู่บ้าง แต่ไม่มากเท่าที่ปางช้างโป่งแยง ควาญทั้งหมดจะอยู่ในความดูแลของทางศูนย์ฝึกช้างแดง-คาว โดยมีนายแดง อนันตวงศ์ เป็นหัวหน้าควาญคอยดูแลตรวจสอบความรับผิดชอบในหน้าที่ของควาญคนอื่น และรายงานให้ผู้บริหารศูนย์ฝึกช้างแดง-คาวทราบ ปัจจุบันผู้บริหารศูนย์ฝึกช้างแดง-คาวคือ นายสุนนชาติ และนายสุเมทส์ ยาวีราช บุตรของคุณลุงมนัส ยาวีราช

ภาพที่ 21 ควาญกำลังจัดเตรียมกุบ (ที่นั่งบนหลังช้าง) เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 22 ควาญน้ำช้างมาอาบน้ำ

2. ปางช้างโป่งแยง

ความที่ปางช้างโป่งแยงส่วนใหญ่ล้วนเป็นชาวกะเหรี่ยง ความที่แต่ละคนจะรับผิดชอบช้างแต่ละเชือกที่ได้รับมอบหมายแต่สำหรับความที่นำช้างมาให้ทางปางช้างเขาจะดูแลช้างของตนเอง และส่วนใหญ่จะเป็นช้างที่ให้บริการนักท่องเที่ยววันหนึ่งชมธรรมชาติ กิจกรรมประจำวันจะเริ่มเวลา 5.00-6.00 น. ความที่ช้างจะพาช้างออกมาจากป่าที่นำไปผูกไว้ในตอนกลางคืน ความที่กะเหรี่ยงส่วนใหญ่จะนอนเฝ้าช้างของตนเอง ระยะทางที่นำช้างไปปล่อยในป่าขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมบริเวณนั้นว่าอุดมสมบูรณ์เพียงใด แต่จากการสังเกต พบว่าลักษณะสภาพป่าที่ปางช้างโป่งแยงค่อนข้างแห้งแล้งและมีไม้พุ่มมากกว่าไม้ยืนต้น ความที่ช้างจึงต้องนำช้างไปหากินหรือปล่อยในป่าบริเวณที่ค่อนข้างไกลคือ ระยะทางประมาณ 5-6 กิโลเมตรจากปาง ถ้าอยู่ในช่วงฤดูแล้ง ทางปางช้างและความที่ช้างจะต้องจัดหาอาหาร เช่น ถั่วลิสง อ้อย แดงโม เป็นต้นมาให้ช้างกินเพิ่มเติม

พอถึงเวลา 10.00-11.00 น. จะเริ่มการแสดงให้นักท่องเที่ยวชม ช้างที่จะแสดงมี 5 เชือกคือ

1. พลายไชยา	มีนาย พิเชษฐ์ จันทรัมย์	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
2. พลายจำปา	มีนาย บุญเลิศดำเนิน	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
3. พังจารูณี	มีนาย ชินิไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
4. พังบุญนา	มีนาย กุดจาไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
5. พังบุญมา	มีนาย จอนไม่มีนามสกุล	ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล

ช้างแสดงทั้ง 5 เชือกเริ่มจากการสาธิตการอาบน้ำ (ภาพที่ 23) จากนั้นช้างพลายจำปา พังบุญนา และช้างพังบุญมา (ภาพที่ 24, 25 และ 26) จะแสดงการฝึกการลากไม้ โดยมีหัวหน้าควาญนายทองคำ มฤตมาศ คอยดูแลอยู่ใกล้ๆ ลานแสดง (ภาพที่ 27) เริ่มจากการให้ช้างเดินรอบๆ ท่อนซุง ซึ่งตั้งอยู่ 3 ท่อน ประมาณ 3-4 รอบ จากนั้นช่วงทั้ง 3 เชือกซึ่งเป็นของควาญกะเหรี่ยงทั้งสิ้นจะแสดงการลากเดี่ยว การโม่ไม้ การกั้นไม้ (ภาพที่ 28) เสร็จจากการสาธิตแล้ว จะเป็นรายการแสดงความสามารถของช้างคือ พลายไชยา และพังจารูณี (ภาพที่ 29, 30) ซึ่งช้างทั้ง 2 เชือก ได้ชื่อมาจากจังหวัดสุรินทร์ โดยมีนายพิเชษฐ์ และนายชินิ เป็นผู้ดูแลโดยช้างทั้ง 2 เชือก มีความสามารถในการแสดงหลายอย่าง เช่น เดินระบำ เป่าหีบเพลง ตีลังกานั่งกับพื้นโดยขาทั้งสองข้างขึ้นยืนสองขาหลัง (ภาพที่ 31) ช้างแสดงเหล่านี้จะได้รับกล้วย อ้อย จากนักท่องเที่ยวที่เข้าชมการแสดง

ช่างอีกกลุ่มเป็นช่างที่บริการให้นักท่องเที่ยวชมธรรมชาติ (ภาพที่ 32) ได้แก่

1. พังบุญมี มีนายจอนนี่ ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
2. พังดอกสร้อย มีนายสามารถ โตโล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
3. พังเขียว มีนายสุพอน ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
4. พังคางเขื่อน มีนายโชคชัย เจริญบัณฑิต ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
5. พังหุพัด มีนายบุญทอง มะทุรคเมจาน ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
6. พังจำ มีนายถวิล นิสัย ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
7. พลายใบเย็น มีนายนิเกี ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
8. พังนกน้อย มีนายตุล ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
9. พังมอโตโล มีนายอภิบุณ ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
10. พลายคา (ปู่คา) มีนายสบพาน มะทุรคเมจาน ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
11. พลายสุ (ปู่สุ) มีนายหุดาน มะนะมะโนคม ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
12. พลายลำไฟ (ปู่ลำไฟ) มีนายสุนชัย ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
13. พลายลวน (ปู่ลวน) มีนายสีใจ สีใจวงศ์ ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
14. พังแก้ว มีนายสมสุด มะทุรคเมจาน ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
15. พังมูล มีนายคิลา ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
16. พังบุญรวย มีนายเคโมอะ ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
17. พังบุ มีนายพรชัย ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
18. พังคามู มีนายคำ ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
19. สีดอจาร์ก มีนายละเมียด โตโล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
20. พังสัจจะ มีนายส่วยขอ ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
21. พังศรีน้อย มีนายโบ้เอ ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
22. พลายกุดจี มีนายธีระชาติ สีสุพชัย ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล
23. พังบุทอง มีนายสีพอ ไม่มีนามสกุล ทำหน้าที่รับผิดชอบดูแล

ช้างที่บริการให้นักท่องเที่ยวชมธรรมชาติ จะถูกนำมาอาบน้ำบ้างไม่อาบน้ำบ้าง ควาญที่ดูแลอยู่ก่อน ช้างแต่ละตัวค่อนน้ำที่เรื่องความสะอาด ความเอาใจใส่ต่อช้าง ส่วนใหญ่พอให้บริการนักท่องเที่ยวเสร็จ เวลา ประมาณ 12.00-13.00 น.

ควาญจะนำช้างเข้าไปไว้ในป่าให้หากินเองตามสภาพธรรมชาติ หลังจากนั้นควาญจะกลับเข้ามาใน ปางเพื่อรับประทานอาหาร ซึ่งทางปางช้างมีไว้ให้ บางครั้งก็มีการจัดหาอาหารจัดเตรียมกันเอง หลังจากนั้น ช่วงเย็นเวลา 17.00-18.00 น. ควาญบางคนจะเข้าไปนอนเฝ้าช้างของตนเองในป่า ซึ่งควาญบางคนก็นอนที่ บ้านพักควาญก็วัตรประจำวันของควาญที่นี้จะเป็นเช่นนี้ทุกวัน

ภาพที่ 23 การสาธิตการอาบน้ำของช้างที่แสดงการทำไม้

ภาพที่ 24 ช้างพลายจำปาและนายบุญ เลิศดำเนิน

ภาพที่ 25 ช้างพังบุญนา และนายกุศลจา

ภาพที่ 26 ช้างพังบุญมา และนายจอห์น

ภาพที่ 27 นายทองคำ มฤกมาส (หัวหน้าควาญ) คอยดูแลการแสดง

ภาพที่ 28 การโทไม้ของช้างพังบุญนา

ภาพที่ 29 ช้างพลายไซยา และนายพิเชษฐ์ จันทรงาม

ภาพที่ 30 ช้างพังจารุณี และนายชิน

ภาพที่ 31 ช้างยืน 2 ขา

ภาพที่ 32 ช้างที่บริการสำหรับนักท่องเที่ยวในชมรมชาติ

3. ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

ควาญช้างที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย ส่วนใหญ่เป็นคนไทยที่มีพื้นเพเดิมอยู่ทางภาคเหนือหรือที่เรียกว่า “คนพื้นเมือง” กลุ่มคนไทยเหล่านี้หลายคนเคยเป็นแรงงานทำไม้ขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ก่อนที่จะมีคำสั่งจากรัฐบาลให้ปิดป่า หลังจากนั้นกลุ่มคนพื้นเมืองที่รับจ้างลากไม้ในป่าได้รับเลือกให้มาเป็นควาญช้างให้กับศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยมีสถานภาพเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจ

องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย มีช้างเลี้ยงประมาณ 90 เชือก ช้างที่ประจำศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย มีประมาณ 40 เชือก ซึ่งแบ่งเป็นกลุ่มดังนี้คือ

3.1 ช้างสำคัญ

3.1.1 ช้างสำคัญ มีทั้งหมด 4 เชือก เป็นช้างพลายทั้งหมดมีงาขาวทั้ง 4 เชือกคือ

1. ช้างพลายขวัญเมือง มีนายมา ไทยใหม่ ควาญคอ และนายกิ่ง เต็น้อย ควาญตีน รับผิดชอบดูแล
2. ช้างพลายยอดเพชร มีนายเลื่อน นามวงศ์ ควาญคอ และนายบุญมี คำอ้าย ควาญตีน รับผิดชอบดูแล (ภาพที่ 33)
3. พลายวันเพ็ญ มีนายสองเมือง ศรีใหม่ ควาญคอ และนายสมชาย ปัญของทราย ควาญตีน รับผิดชอบดูแล
4. พลายทองสุข มีนายมูย โสอินทร์ ควาญคอ และนายเกษม อุปลำ ควาญตีน รับผิดชอบดูแล (ภาพที่ 34)

ช้างสำคัญ ทั้ง 4 เชือกนี้ จะทำพิธีสมโภชขึ้นระวางช้างสำคัญในปี พ.ศ.2539

ภาพที่ 33 ช้างพลายชอคเพชร (ช้างสำคัญ)

ภาพที่ 34 ช้างพลายวันเพ็ญ (ช้างสำคัญ)

3.1.2 ช้างบริจาคน มีทั้งหมด 6 เชือก เป็นเพศผู้หรือช้างพลาย 2 เชือก

คือ 1. พลายกบ มีนายแก้ว ยอดแปง รับผิดชอบดูแล

2. พลายมงคล มีนายแปลก หมื่นธิ ควบคุมดูแล และ

นายสมชาย สายก้อนแก้ว ควบคุมดูแล รับผิดชอบดูแล

ช้างเพศเมียหรือช้างพัง 4 เชือก

3. พังธานี มีพนักงานของโรงพยาบาลช้างเป็นผู้ดูแล (เป็นของมูลนิธิเพื่อนช้าง)

4. พังสุพรรณ มีพนักงานของโรงพยาบาลช้างเป็นผู้ดูแล

5. พังบัวคำ มีนายแสวง ตาปัญญา รับผิดชอบดูแล

6. พังทอง มีนายเสรี อินทะจักร รับผิดชอบดูแล

3.2 ช้างประจำ

ช้างประจำแบ่งตามลักษณะการใช้งาน 2 ประเภทคือ

3.2.1 ช้างที่แสดงฝึกการทำไม้

ช้างที่แสดงฝึกการทำไม้ มีทั้งหมด 14 เชือก อายุตั้งแต่ 3-26 ปี ได้แก่

1. พลายจำปุย มีนายบรรเลง ศรีฟองนวล ควบคุมดูแล และนายบุญเป็ง จันทร์ตา ควบคุมดูแล รับผิดชอบดูแล

2. พลายกำแพง มีนายเฉลิม ฟูคุ้ม ควบคุมดูแล และนายเสาร์แก้ว ศรีวิชัยวงศ์ ควบคุมดูแล รับผิดชอบดูแล

3. พลายพะเขา มีนายศรีมูล เปอร์เขียว ควบคุมดูแล และนายประเสริฐ อุปคำ ควบคุมดูแล รับผิดชอบดูแล

4. พลายใจ มีนายลา ทายะ ควบคุมดูแล และนายสิงห์พร มาแก้ว ควบคุมดูแล รับผิดชอบดูแล

5. พลายสมัย มีนายนวล กรรณิกา ควบคุมดูแล และนายจำรัส ณรงค์ ควบคุมดูแล รับผิดชอบดูแล

6. พังลาววัลย์ มีนายทอง วงศ์แก้วมูล ควบคุมดูแล และนายนันท์ เครืออนันชัย ควบคุมดูแล รับผิดชอบดูแล

7. พังหละ มีนายก้อง จันทร์ดา ควณฺญกอล และนายณรงค์เดช พรหมชาติ ควณฺญดิน
รับผิดชอบดูแล
8. พังขอด มีนายเหมย ทองเที้ยว ควณฺญกอล และนายสิงหา ทองคำ ควณฺญดิน
รับผิดชอบดูแล
9. พังประจวบ มีนายสงวน ศรีเมือง ควณฺญกอล และนายกระเบียน ดันโยธา ควณฺญดิน
รับผิดชอบดูแล
10. พังพุ่มพวง มีนายทองสุก ทองเที้ยว ควณฺญกอล และนายเดียม ไชยแก้ว ควณฺญดิน
รับผิดชอบดูแล
11. พังสิงขร มีนายทอง อุดดัย ควณฺญกอล และนายผ่าน บุญหลง รับผิดชอบดูแล
12. พังนวพร มีนายเกษม ผันถึงภูมิ ควณฺญดิน รับผิดชอบดูแล
13. ลีคองเขาทราย มีนายดวงดี สุขใจ ควณฺญกอล และนายบุญยัง บุญเทียม ควณฺญดิน
รับผิดชอบดูแล
14. ลีคองใจใจ มีนายสมนึก เครือสบจาง ควณฺญดิน รับผิดชอบดูแล

กลุ่มช้างแสดงฝึกการทำไม้ จะมีการแสดงทุกวัน วันละ 2 รอบคือ 9.30 น. และ 11.00น.

การแสดงของช้างในการทำไม้ในหลักสูตร ได้แก่

1. การยืนแถวหน้ากระดานเรียงหนึ่ง
2. การเดินแถวเดี่ยว
3. การเดินแถวคู่
4. การทำความเคารพ
5. การแสดงการใช้คำสั่งต่างๆ เช่น
 - 5.1 การทำความเคารพ
 - 5.2 เฮา
 - 5.3 ฮือ
 - 5.4 โชก

- 5.5 เก็บมา
- 5.6 เพะ
- 5.7 แต๊ก
- 5.8 แม็บ
- 5.9 ส่ง
- 5.10 รับ
- 5.11 โท
- 5.12 เกาะโท
- 5.13 เกี้ยว
- 5.14 นอนลง
- 6. การลากไม้เดี่ยว
- 7. การลากไม้คู่
- 8. การลากสร้อย
- 9. การลากเทียม
- 10. การแหนบเดี่ยว
- 11. การแหนบคู่
- 12. การแหนบส่ง
- 13. การจัดไม้ หรือ โทไม้
- 14. การเกาะโทไม้
- 15. การก๊ับไม้ (การรวมกองไม้)

ซึ่งการแสดงทั้งหมดเป็นการแสดงฝึกช้างทำงานเกี่ยวกับการทำไม้ ช้างทุกเชือกจะได้รับการฝึกทุกๆ วัน โดยมีควาญประจำช้าง 1 เชือกต่อควาญ 2 คน ซึ่งแบ่งเป็นควาญคอ และควาญดิน (ผู้ช่วยควาญ)

ควาญคอ

ควาญคอจะเป็นควาญที่ได้รับการบรรจุเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจ หน้าที่ ดูแลช้างที่ได้รับมอบหมายประจำในแต่ละเชือก รายงานให้ผู้บังคับบัญชาทราบ โดยหน้าที่ของควาญคอในแต่ละวันเริ่มจาก 6.00-7.00 น. ควาญจะนำช้างไปอาบน้ำ และนำไปที่ลานแสดง ดูแลความเรียบร้อย ในการทำความสะอาดสถานที่บริเวณที่ควาญนำช้างไปล่ามไว้ หรือจัดหาอาหารให้ช้างกิน จากนั้นหลังจากเสร็จงานแสดง ประมาณ 13.00 น. ควาญจะนำช้างไปไว้ในป่าเพื่อให้ช้างหากินเองตามสภาพธรรมชาติ ควาญจะเข้าป่าอีกครั้งประมาณ 17.00 น. เพื่อย้ายสถานที่ที่ผูกช้างไวนำไปหาพื้นที่ที่มีอาหารเพียงพอเพื่อให้ช้างกินตลอดทั้งคืน

ควาญตีน

เป็นพนักงานภายในศูนย์ส่วนใหญ่ยังไม่ได้มีการบรรจุเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจโดยเป็นลูกจ้างรายวันจะทำหน้าที่คอยช่วยเหลือควาญคอที่ตนเองประจำในช้างแต่ละเชือกที่ได้รับมอบหมายต่างๆ เช่น จะทำหน้าที่ดูแลช้างแทนควาญคอ เมื่อควาญค้อมีกิจธุระ หรือเมื่อได้รับมอบหมาย คอยจัดเตรียมหาอาหารสำหรับช้าง นอกจากนี้ควาญตีนยังมีหน้าที่อื่นๆ เช่น งานก่อสร้างต่างๆ ภายในศูนย์ฯ และงานทำความสะอาดสถานที่และดูแลความเรียบร้อยต่างๆ เป็นต้น

3.2.2 ช้างบริการนักท่องเที่ยวช้างมรดกธรรมชาติ

ช้างที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย นอกจากแสดงการทำไม้ ยังมีช้างอีกกลุ่มที่ให้บริการนักท่องเที่ยวช้างมรดกธรรมชาติ อัตราค่าบริการสำหรับนักท่องเที่ยวชาวไทยใน 1 ชั่วโมงคนละ 200 บาท และค่าบริการนักท่องเที่ยวต่างชาติ ใน 1 ชั่วโมง คนละ 400 บาท สำหรับเด็กอัตราค่าบริการคนละ 100 บาท โดยกำหนดให้นักท่องเที่ยวขึ้นนั่งประมาณ 1-2 คนต่อช้าง 1 เชือก ซึ่งมีช้างให้บริการชมธรรมชาติทั้งหมด 14 เชือก ได้แก่

1. พลายนุญช มีนายคู่ย์ วงศ์ใหญ่ ควาญคอ และนายชาติ ณรงค์ ควาญตีน รับผิดชอบดูแล
2. พลายบัวทอง มีนายประสิทธิ์ งามล ควาญคอ และนายบุญมา งามล ควาญตีน รับผิดชอบดูแล

3. พลายแก้ว มีนายสุวรรณ ปัญญาแก้ว ความคอก และนายดาว แจกเสนา ความคอก
รับผิดชอบดูแล
4. พลายพะเหม้ มีนายเศรษฐี จอมภาปีน ความคอก และนายเล็ก บุญหลง ความคอก
รับผิดชอบดูแล
5. พลายคินดำ มีนายเที่ยง บันดิษฐ์ ความคอก และนายชาติสยาม ชัยวุฒิ ความคอก
รับผิดชอบดูแล
6. พลายคำยวง มีนายประเสริฐ ชันทิส ความคอก และนายสงกรานต์ การเร็ว ความคอก
รับผิดชอบดูแล
7. สีดอผาจัน มีนายเสาร์คำ อินแก้วน่าน ความคอก และนายประสิทธิ์ กันหาสืบ
ความคอก รับผิดชอบดูแล
8. สีดอใหญ่ มีนายสง่า บุญยง ความคอก และนายจรัส แบ่งเอ้ย ความคอก รับผิดชอบ
ดูแล
9. สีดอตาแดง มีนายแปลก หมั่นธิ ความคอก และนายสมบุญณ์ หล้าวงค์สืบ ความคอก
รับผิดชอบดูแล
10. สีดอสาริต มีนายเกตุ ศรีชัยวงศ์ ความคอก และนายสร ดันโยธา ความคอก
รับผิดชอบดูแล
11. พังหมี มีนายพรมมินทร์ สาริยะ ความคอก และนายดา เปอร์เขียว ความคอก
รับผิดชอบดูแล
12. พังจันแดง มีนายวันรบ นาหลวง ความคอก และนายเป็น นาหลวง ความคอก
รับผิดชอบดูแล
13. พังทานตะวัน มีนายเขียว กล้าหาญ ความคอก และนายเป็ง คิคติโย ความคอก
รับผิดชอบดูแล
14. พังสแป มีนายบุญทา ปันวิชัย ความคอก และนายสมิง กิจโร ความคอก
รับผิดชอบดูแล

ความคอบและความตื่นที่ดูแลข้างแต่ละเชือกจะมีหน้าที่คล้ายๆ กัน ยกเว้นความที่ต้องดูแลข้างปลายที่มีงา ความจะต้องดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ เพราะจะต้องระมัดระวังผู้ร้ายที่จะลักลอบตัดงาข้างเพื่อนำไปขาย ความประจำข้างงา ได้แก่ นายมา นายเลื่อน นายสองเมือง นายม่วย นายบุญเป็ง นายเสาร์แก้ว นายศรีมูล นายสิงทร ซึ่งความแต่ละคนล้วนต้องผิชอบดูแลอย่างใกล้ชิด เพราะถ้าหากข้างของตนถูกลักลอบตัดงา ความที่ดูแลต้องรับผิดชอบด้วยเงินเดือนเท่ากับราคาของงา ซึ่งถูกลักลอบตัดไปพร้อมกับงา การพิจารณาเลื่อนขึ้นเงินเดือนในปีนั้นด้วย

การจัดระบบและสภาพสังคมของควาญช้าง

การจัดระบบของควาญมีผลต่อสภาพสังคมของควาญและส่งผลต่อการเลี้ยงดูการดูแลเอาใจใส่ช้าง บุคคลที่สมัครและสนใจที่จะมาเป็นควาญ ส่วนมากมีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับเรื่องช้างมาก่อน บ้างก็เรียนรู้ตั้งแต่เด็ก บ้างก็เรียนรู้เมื่อเข้าสู่วัยรุ่น อาชีพควาญช้างส่วนใหญ่ไม่เป็นที่แพร่หลายรู้จักกันมากนัก จะรู้จักกันในเฉพาะแวดวงของคนเลี้ยงช้าง หรือบรรดาลูกหลานของควาญด้วยกันเอง ควาญที่มีความสามารถสูงแต่ละคนล้วนแต่ละสังขมประสบการณ์การเลี้ยง การดูแลช้างเอาไว้มากมาย คุณลักษณะพิเศษของควาญช้างเหล่านี้พบไม่มากนักในกลุ่มควาญช้างในปัจจุบัน จึงจำเป็นที่หน่วยงานทั้งรัฐบาลและเอกชน ต้องมีการคัดเลือกบุคคลที่มีคุณสมบัติเพียงพอที่จะมาสมัครเป็นควาญช้าง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า

ในแต่ละสถานที่ที่ศึกษา มีการจัดระบบของควาญช้างแตกต่างกันไป จึงมีผลทำให้สภาพสังคมของควาญช้างในแต่ละสถานที่ แตกต่างกันไปด้วยรายละเอียดต่อไปนี้

ศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว

การจัดระบบของกิจการในสถานที่นี้เป็นอย่างดีจากผู้จัดการคือ นายสมนชาติและนายสุเมทส์ ยาวีราช ได้ช่วยกันดูแลเอาใจควาญและช้างอย่างเข้มงวดทำให้สภาพสังคมของควาญที่แห่งนี้ค่อนข้างเป็นระเบียบ แต่พบว่าควาญกะเหรี่ยงที่นี่มีการสับเปลี่ยนค่อนข้างบ่อย เนื่องจากเมื่อถึงฤดูทำไร่ ทำนา หรือเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร กลุ่มควาญกะเหรี่ยงเหล่านี้จะลาออกไปช่วยพ่อแม่ที่บ้านตนเอง

การรับสมัครควาญช้างจากการสัมภาษณ์นายสมนชาติและนายสุเมทส์ ยาวีราช พบว่า บุคคลที่เข้ามาสมัครเป็นควาญส่วนใหญ่จะมีแต่กะเหรี่ยง กลุ่มคนไทยพบน้อยมาก นอกจากบรรดาญาติๆ ของหัวหน้าควาญช้างคือ นายแดง อนันตวงศ์ ซึ่งควาญไทยเป็นคนท้องถิ่นบริเวณที่ตั้งศูนย์ฝึกช้างแห่งนี้ ส่วนกลุ่มควาญกะเหรี่ยงที่มาสมัครเป็นควาญอายุน้อยอยู่ในช่วงวัยรุ่น ส่วนใหญ่ยังไม่มีครอบครัว ควาญกะเหรี่ยงเหล่านี้สามารถเลี้ยงช้างและบังคับช้างได้ เนื่องมาจากกลุ่มควาญกะเหรี่ยงที่มาสมัคร ส่วนใหญ่มาจากหมู่บ้านวัดจันทร์ หมู่บ้านแม่สะตือ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่มีการเลี้ยงช้าง ควาญกะเหรี่ยงเหล่านี้จึงคลุกคลีกับช้างมาตั้งแต่เด็ก

ศูนย์ฝึกช่างแดง-ลาว มีข้อตกลงต่างๆ ซึ่งถือเป็นกฎระเบียบและข้อปฏิบัติในการทำงานของ
ควาญ ดังนี้คือ

ก. การแต่งกายของควาญ

- แต่งกายด้วยชุดม่อฮ่อม (ผ้าพื้นเมืองทางเหนือในขณะทำงาน)
- ผ้าขาวม้าคาดเอว
- สวมหมวกสานด้วยไม้ไผ่
- ห้ามสวมรองเท้าในขณะทำงาน

ข. วินัยในการทำงาน

- ในขณะทำงานให้ควาญนั่งอยู่บนหลังช้างด้วยท่าที่สุภาพ
- ห้ามมิให้ตะโกนคุยกัน หยอกล้อกัน ในขณะทำงาน
- ห้ามมิให้ทำโทษช้าง โดยขาดเหตุผลที่สมควร
- ห้ามมิให้ลักขโมยหรือเสกสิ่งเสกติด

ค. วันเวลาทำงาน

-ควาญทุกคนจะทำงานทุกๆ วันตลอดทั้งปี โดยงานจะเริ่มประมาณ 7.00 น. และ
เลิกทำงาน ประมาณ 13.00 น. โดยมีวันหยุดในรอบปีคือ วันที่ 14-15 เมษายน ของทุกปี

ง.สวัสดิการที่ให้กับควาญ

- บ้านพักสำหรับควาญ
- เสื้อผ้าที่ใส่ในขณะทำงานทางศูนย์ฝึกจัดหาให้ ทุก 2 เดือน
- ค่าตอบแทนเป็นเงินเดือนต่อเดือน โดยเริ่มแรกประมาณ 700 บาทต่อเดือน และทำ
การพิจารณาเพิ่มค่าตอบแทนให้ภายหลัง โดยดูจากการปฏิบัติงานของควาญแต่ละคน
- หัวหน้าควาญ ได้เงินเดือน 2,500 บาท
- ค่าเบี้ยเลี้ยงในการพานักท่องเที่ยวขึ้นนั่งช้างชมธรรมชาติในแต่ละรอบ
- ค่าตอบแทนพิเศษจากนักท่องเที่ยว

จ. การลงโทษ

ควาญที่ไม่ปฏิบัติตามกฎระเบียบของศูนย์ฝึกฯ จะได้รับการตักเตือนในครั้งแรก
หรืออาจถึงขั้นไล่ออกเมื่อควาญมีการกระทำผิดบ่อยครั้งขึ้น โดยความผิดทั้งหมด จะพิจารณาจากผู้
จัดการของศูนย์ฝึกฯ แห่งนี้

ฉ. ลักษณะของควาญที่อยู่ในระบบ

-ควาญไทย ซึ่งมีทั้งหมด 4 คนคือ นายแดง อนันตวงศ์ นายบุญตาล ฝางคำ นายสมพล ฝางคำ และนายแดง ชมพурс จากการสัมภาษณ์นายสุเมทส์ กล่าวว่าควาญไทยทั้งหมดมีความรับผิดชอบต่อน้ำที่ดี และมีไหวพริบในการปฏิบัติงานเป็นอย่างดี และสามารถสื่อสารทำงานร่วมกันกับกลุ่มควาญกะเหยิงได้เป็นอย่างดี

-ควาญกะเหยิง ส่วนใหญ่จะพักอาศัยรวมกันเป็นกลุ่มเฉพาะควาญกะเหยิง ซึ่งไม่รวมกับควาญไทย เพราะควาญไทย ส่วนใหญ่มีครอบครัวแยกอยู่ ณ บ้านต่างหากควาญกะเหยิงที่แห่งนี้มีอิสรยาศัยดี ร่ำรวย แต่ค่อนข้างขี้อาย เนื่องจากพูดภาษาไทยไม่ชัด หรือบางคนไม่สามารถพูดภาษาไทยได้ จากการสังเกตพบว่าควาญกะเหยิงทำงานร่วมกันกับกลุ่มควาญกะเหยิงด้วยกันเอง และกลุ่มควาญไทยได้เป็นอย่างดี

-ปางช้างโป่งแยง

การจัดระบบควาญที่ปางช้างแห่งนี้ ส่วนใหญ่ควาญจะดำเนินชีวิตกันค่อนข้างอิสระ ไม่มีกฎ ระเบียบ ข้อประพดปฏิบัติมากนัก จึงส่งผลกระทบต่อสภาพสังคมของควาญช้างในที่แห่งนี้ รวมไปถึงการดูแลเอาใจใส่ต่อช้างไม่ดีเท่าที่ควร

จากการสัมภาษณ์นายอำนาจ สนิ่นัด และนายทองคำ มฤกมาส กล่าวถึง การรับสมัครควาญที่ปางช้างโป่งแยงนี้ ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวได้เข้ามาเที่ยวเป็นจำนวนมาก ทำให้ช้างและควาญที่มีอยู่ไม่เพียงพอที่จะบริการให้กับนักท่องเที่ยวได้อย่างทั่วถึง ทำให้เจ้าของสถานที่มีความต้องการช้างและควาญจำนวนมาก ปัจจุบันช้างที่ปางช้างโป่งแยง จึงแบ่งเป็นช้างที่กรรมสิทธิ์และได้เช่าจากช้างกะเหยิง ทำให้เกิดปัญหาในการคัดเลือกควาญที่จะเข้ามาทำงานน้อยลง กลุ่มควาญที่พบส่วนใหญ่เป็นควาญกะเหยิง ที่มีพื้นฐานในการเลี้ยงช้างมาก่อน เช่นเดียวกับกลุ่มกะเหยิงที่ศูนย์ฝึกช้างแดง-ขาว แต่พบว่าควาญกะเหยิงที่ปางช้างโป่งแยงนี้มีการสับเปลี่ยนควาญบ่อยครั้งกว่าที่ศูนย์ฝึกช้างแดง-ขาว มีการลาออกและควาญมาสมัครใหม่เกือบทุกวัน

ปางช้างโป่งแยง ส่วนใหญ่ควาญจะค่อนข้างอิสระในการทำงาน เช่น

ก. การแต่งกาย

ควาญที่ปางช้างโป่งแยงจะแต่งกายได้อย่างเสรี ไม่มีข้อบังคับหรือข้อปฏิบัติที่จะต้องให้เครื่องแต่งกายเหมือนกันในขณะทำงาน

ข. วินัยในการทำงาน

ผู้จัดการปางช้างและหัวหน้าควาญส่วนใหญ่ไม่ค่อยให้ความสนใจ อบรม ดูแล เรื่องระเบียบวินัยในการทำงาน ทำให้ควาญมีการดูแลเอาใจใส่ต่อช้างน้อยมาก อีกทั้งมีการบังคับและลงโทษช้าง เพราะช้างไม่ค่อยเชื่อฟังคำสั่งพบบ่อยมาก (ภาพที่ 35)

ภาพที่ 35 การลงโทษช้างด้วยตะปู

ก. วัน เวลาทำงาน

ควาญที่ปางช้างโป่งแยง จะทำงานทุกครั้ง ไม่เว้นวันหยุดราชการ โดยควาญจะเริ่มปฏิบัติหน้าที่ตั้งแต่เวลา 7.30-13.00 น. ทุกวัน

ง. สวัสดิการที่ให้กับควาญ

-บ้านพักสำหรับควาญ

-อาหารวันละ 3 มื้อ

-เงินเดือน (ไม่รวมเบี้ยเลี้ยง และเงินพิเศษที่ได้จากนักท่องเที่ยว) โดยเงินเดือนเริ่ม

แรก คนละ 1,000 บาท

-หัวหน้าควาญ ได้เงินเดือน 6,000 บาท

ลักษณะสังคมของควาญ

-ควาญไทย

ส่วนใหญ่ควาญไทยจะมีครอบครัว และได้พักในที่ที่ปางช้างจัดไว้ให้ในบ้านพักควาญ ควาญไทยที่ปางช้างโป่งแยงมี 4 คนคือ นายสามารถ โตโล นายละเมียด โตโล และนายพิเชษฐ์ จันทรัมย์ ทั้ง 3 คนเป็นคนจังหวัดอุทัยธานี มีช้างมาให้ปางช้างเช่า และคนสุดท้ายคือนายทองคำ มฤกมาส ซึ่งเป็นหัวหน้าควาญได้พักกับครอบครัวต่างหาก ซึ่งบ้านพักปัจจุบันอยู่ที่ตัวเมืองเชียงใหม่ นายละเมียดกล่าวว่า ระหว่างควาญไทยและควาญกะเหรี่ยงส่วนใหญ่จะไม่มีปัญหากัน เพราะต่างคนต่างอยู่ไม่ยุ่งเกี่ยวกับกัน อีกทั้งบางครั้งสื่อสารกันไม่ได้ แต่ไม่มีปัญหาในเรื่องของการทำงาน

-ควาญกะเหรี่ยง

เนื่องจากการสับเปลี่ยนควาญบ่อยมาก มีการเข้า ออกควาญทุกวัน ทำให้ควาญกะเหรี่ยงบางคนไม่รู้จักกัน ส่วนใหญ่จะคบกันเฉพาะกลุ่มเพื่อนฝูงที่ชักชวนกันมา ส่วนใหญ่กลุ่มควาญกะเหรี่ยงมาจากหมู่บ้านวัดจันทร์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ อีกทั้งควาญกะเหรี่ยงส่วนใหญ่ยังประสบปัญหาการติดยาเสพติดที่แพร่หลายในหมู่ควาญ จึงส่งผลให้การเลี้ยงดู การดูแลช้างเป็นไปได้เท่าที่ควร

-ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

ควาญส่วนใหญ่ที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยเป็นควาญพื้นเมืองทางภาคเหนือ ซึ่งควาญหลายคนจะเริ่มต้นจากการสมัครมาเป็นกรรมกรทำไม้ในตำแหน่งลูกจ้างรายวัน บางคนเริ่มจากการเป็นคนครัวประจำปางตามหน่วยช้างต่างๆ เมื่อครั้งยังมีการรับสมัครงานป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ จากนั้นควาญเหล่านี้จึงได้เลื่อนขั้นมาเป็นควาญดินหรือผู้ช่วยควาญคอ ซึ่งบางคนใช้เวลานาน 2-5 ปี จึงจะได้เลื่อนขั้นในแต่ละขั้น จากควาญดินได้เลื่อนขั้นมาอยู่ในตำแหน่งควาญคอ จึงจะได้รับ การบรรจุเป็นพนักงานประจำขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ การพิจารณาขั้นจะอยู่ในดุลยพินิจของ แก่ช้าง หรือหัวหน้าควาญ ปัจจุบันผู้ที่ดำรงตำแหน่งหัวหน้าควาญคือนายศรีคำ ไชยแก้ว อายุ 56 ปี (ภาพที่ 37) ทำหน้าที่ดูแลรับผิดชอบ และการปฏิบัติหน้าที่ของควาญทั้งหมดทั้งควาญดินและควาญคอ และยังมีตำแหน่งผู้ช่วยหัวหน้าควาญอีก 2 คนคือ นายเรวัต พวงแก้ว และนายวิทย์ วรรณิการ์ ซึ่งมีหน้าที่คอยช่วยเหลือหัวหน้าควาญโดยแบ่งการรับผิดชอบงานดังนี้คือ นายเรวัต ทำหน้าที่ ควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของควาญแต่ละคนในเรื่องการเลี้ยงดูและจัดหาอาหารมาให้ช้างและควบคุม ช้างที่มีนิสัยเกร่ก่อนเข้าคูด นอกจากนี้ นายเรวัต ยังควบคุมการทำงานของคนงานก่อสร้างภายใน ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย ส่วนนายวิทย์จะดูแลรับผิดชอบบริเวณลานแสดงทั้งหมดทำหน้าที่ จัดหาควาญ มาประจำตามที่ตั้งต่างๆ เช่น ขายกล้วย อ้อย ขายคั่วหนัง ช้างบริการนักท่องเที่ยว ทั้งนายเรวัต และนาย วิทย์ จะต้องรายงานในการปฏิบัติงานต่างๆ ให้หัวหน้าควาญทราบผลในการทำงานทุกครั้ง

ภาพที่ 36 หัวหน้าควาญนายศรีคำ ไชยแก้ว

การรับสมัครความ

บุคคลที่จะเข้าสมัครเป็นความนั้น จะต้องมีการสัมภาษณ์ถึงประวัติในการทำงานที่เคยเลี้ยงดู และปฏิบัติต่อช้างมีความคุ้นเคยกับช้างนานเท่าไร ระยะเวลาในการทำงาน ซึ่งแก่ช้างหรือหัวหน้าความจะเป็นผู้สัมภาษณ์ จากนั้นแก่ช้างจะพาไปทดลองงานโดยทดลองให้ผู้สมัครได้อยู่กับช้าง เมื่อมีการคุ้นเคยกับช้างเป็นอย่างดีแก่ช้างจึงจะทำการเสนอรายชื่อให้กับหัวหน้าองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ เพื่อเข้ารับทำงาน

ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย มีพระราชบัญญัติของข้าราชการพลเรือน พ.ศ.2535 ซึ่งถือเป็นกฎและระเบียบที่ให้พนักงานทุกคนยึดถือและปฏิบัติตามในเรื่องการรักษาระเบียบวินัย สำหรับความช้างจะได้รับการยกเว้นในเรื่องของเครื่องแต่งกาย และวันหยุดราชการ ดังต่อไปนี้คือ

ก. การแต่งกาย

- ความทุกคนจะต้องใส่เสื้อผ้าม่อฮ่อม
- มีผ้าขาวม้าคาดเอว
- สวมหมวกเมื่อมีการแสดง

ข. วันและเวลาทำงาน

-ความแต่ละคนจะได้ระบุวันหยุดทำงานสัปดาห์ละ 1 วัน โดยกำหนดวัน เช่น หยุดทุกวันจันทร์ ความแต่ละคนจะได้ระบุวันหยุดไม่ตรงกัน

ค. สวัสดิการที่ให้กับความ

-บ้านพักสำหรับความและครอบครัว
-ค่าตอบแทนเป็นเดือน สำหรับลูกจ้างรายวันที่ไม่ได้รับการบรรจุเป็นพนักงานของรัฐ เดือนละ 4,500 บาท

-บุคคลที่ได้รับการบรรจุเป็นพนักงานประจำ อัตราเงินเดือน 4,880 บาท พร้อมเบี้ยเลี้ยง วันละ 60 บาท ในวันที่มีการแสดงของช้างและช้างที่นั่งบริการสำหรับนักท่องเที่ยว

-เบิกค่ารักษาพยาบาลทั้งครอบครัว ตามพระราชบัญญัติกฎ ระเบียบข้าราชการพลเรือน 2535

-เบิกค่าเล่าเรียนบุตร ตามพระราชบัญญัติ กฎ ระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ.2535 ความส่วนใหญ่มิรายได้พิเศษจากการที่ทำการเกษตร เก็บผักผลไม้ เลี้ยงเป็ด เลี้ยงไก่ หรือจากการค้าขายเล็กๆ น้อย

ง. การลงโทษกระทำตามกฎหมายระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ.2535 บทเฉพาะกาลว่าด้วยการลงโทษ

การเลี้ยงและการปฏิบัติต่อช้าง

ความสำคัญของความเข้าใจต่อการเลี้ยงช้าง

ช้างเลี้ยงที่อยู่ในระบบการเลี้ยงของมนุษย์ จำเป็นต้องได้รับการเอาใจใส่ดูแลจากควาญอย่างใกล้ชิด การเลี้ยงช้างที่ดีคือ การถนอมช้าง ควาญต้องมีหน้าที่หาแหล่งอาหารให้ช้างต้องเป็นป่าที่มีไม้นานาพันธุ์ ตามปกติควาญจะผูกช้างให้หากินเองในป่า โดยใช้โซ่ยาวประมาณ 25 เมตร ล่ามติดกับต้นไม้ไว้และต้องคอยย้ายที่กินอาหารของช้างให้บ่อยๆ การหาแหล่งน้ำสะอาดเป็นเรื่องที่ควาญต้องงูงช้างไปดื่มน้ำอย่างน้อยวันละ 2 ครั้ง และช้างชอบอาบน้ำ เล่นน้ำ แต่อาบเองไม่สะอาด ควาญต้องคอยช่วยเหลือขัดถู โดยเฉพาะหลังช้างต้องสะอาด ถ้ายังมีคราบโคลนเม็ดดินเม็ดทรายติดอยู่ เมื่อช้างใส่เครื่องหลังจะทำให้เกิดบาดแผลได้ การอาบน้ำให้ช้างเป็นเวลาที่ควาญจะได้ดูแลตรวจสุขภาพช้างประจำวัน นายสมนึก และนายเสน่ห์ กล่าวว่า ความรับผิดชอบในการเลี้ยงช้างมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะช้างที่เลี้ยง

-การเลี้ยงช้างเพศผู้โดยทั่วไป

ตามธรรมชาติของสัตว์เพศผู้ ย่อมมีความดุร้ายและก้าวร้าวสูงกว่าเพศเมีย ความก้าวร้าวของสัตว์เป็นผลมาจากการถ่ายทอดทางพันธุกรรมและ spontaneous tendency ซึ่งความก้าวร้าวการต่อสู้ขึ้นอยู่กับถ่ายทอดทางพันธุกรรม ประสบการณ์ และปัจจัยภายนอกของสัตว์ โดยทั่วไปสัตว์สามารถแสดงความก้าวร้าวให้เห็นระหว่างสัตว์ในชนิดเดียวกันหรือต่างชนิดกันก็ได้ นายเรวัติ กล่าวว่า ควาญที่เลี้ยงช้างเพศผู้หรือช้างพลาย ช้างสือคอ ต้องให้ความดูแลเอาใจใส่ต่อช้างอย่างมาก ต้องมีความสามารถในการบังคับช้างได้ดี ควบคุมช้างได้ในช้างที่ดุมากๆ การจัดหาสถานที่ที่ควาญต้องนำช้างเพศผู้ไปล่ามโซ่ให้หากินเองในป่า ควาญจะต้องพยายามให้ห่างจากช้างเพศผู้ตัวอื่น นายศรีมูล กล่าวว่า เพราะช้างอาจเกิดการต่อสู้ ซึ่งนำไปสู่ความรุนแรงและอาจทำให้ช้างบาดเจ็บได้

นอกจากความถูกต้องระมัดระวังในเรื่องความก้าวร้าวของช้างเพศผู้แล้ว ความถูกต้องคอยตรวจดูการตกมันของช้าง (musth) บริเวณขมับมี (temporal gland) บวมพองโตเท่าผลมะนาว มีรูที่ต่อมน้ำมันเป็นเมือกเหนียว มีกลิ่นเหม็นรุนแรง การตกมันจะส่งผลให้ช้างความจำเสื่อม หงุดหงิด ถือว่าเป็นเวลาที่ช้างดุร้ายที่สุด ปกติอาการตกมันของช้างนั้น พบได้ทั้งเพศผู้และเพศเมีย แต่ช้างเพศผู้เมื่อเวลาตกมันจะมีความดุร้ายก้าวร้าวกว่าช้างเพศเมีย นายสุเมทท์ กล่าวได้ว่า เวลาช้างตกมันเป็นช่วงที่ลำบากที่สุดในการดูแล ช้างอาจทำร้ายผู้ที่เข้าใกล้ได้ ปางช้างบางแห่ง เช่น ที่ศูนย์ฝึกช้างแดง-ขาว จึงไม่นิยมเลี้ยงช้างเพศผู้ เพราะยากต่อการดูแล ซึ่งอาจทำอันตรายกับนักท่องเที่ยวได้มีช้างเพศผู้ 1 เชือก เป็นช้างสืบทอดชื่อทองดี ที่ปางช้างโป่งแยงมีช้างเพศผู้ที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนเอง 2 เชือกคือ พลายไชยา พลายจำปา และยังมีช้างเพศผู้ที่ปางช้างเข้ามาบริการนักท่องเที่ยว เช่น ช้างปูลวน ปู่ละมัย สีดอจาริก ความละเอียดซึ่งเป็นความของสีดอจาริกกล่าวว่า ช่วงที่สืบทอดจากริตกมันในช่วงเดือนเมษายน 2538 ในขณะที่ความละเอียดได้อนกลับในช่วงศึกได้ยื่นเสียงต้นไม้ขนาดใหญ่โค่นล้มลง โช้ที่ล่ำสีดอจาริกไว้นั้นขาด และช้างสีดอจาริกได้เข้าไปทำร้ายพลายจำปา ซึ่งล่ำไว้ในบริเวณเดียวกัน ในช่วงระยะช้างตกมันนี้จะมีอาการน่ากลัว ไม่เฉพาะกับผู้เป็นเจ้าของ แต่รวมถึงคนอื่นๆ ด้วย พบว่าอาการตกมันของช้างจะใช้เวลาหลายวันจนถึงหลายเดือนอาการตกมันจะพบปีละ 1 ถึง 2 ครั้ง ช้างที่มีสุขภาพไม่สมบูรณ์ มักไม่ค่อยปรากฏอาการตกมัน พบว่าในช่วงที่ช้างตกมัน จะมีระดับ testosterone ซึ่งเป็นฮอร์โมนเพศผู้พบในระดับสูงและเมื่อมีการตกมันแสดงว่าสัตว์พร้อมที่จะผสมพันธุ์ นายแดง และนายมนัส กล่าวว่าถ้าพบอาการของช้างในช่วงตกมันให้ทำการแยกช้างออกจากตัวอื่นๆ พร้อมทั้งห้ามบุคคลอื่นเข้าใกล้ เพราะอาจเกิดอันตรายพร้อมกับการงดอาหารเพื่อเป็นการลดกำลังของช้าง ทำให้ช้างหายตกมันได้เร็วขึ้น

-การเลี้ยงช้างเพศผู้ ที่มีงา

นายทองดี กล่าวว่านอกจากช้างเพศผู้ จะมีการตกมันซึ่งความถูกต้องคอยระมัดระวังเป็นพิเศษแล้ว ช้างพลายเพศผู้ที่มีงายาว จะพบที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย ซึ่งมีช้างพลายที่มีงาที่สวยงามไว้หลายเชือก เช่น ช้างพลายจำปุย อายุประมาณ 26 ปี ช้างพลายกำแพง อายุประมาณ 27 ปี ช้างพลายพะยา อายุประมาณ 16 ปี ซึ่งเป็นช้างแสดงในการฝึกทำไม้ และยังมีช้างพลายซึ่งเป็นช้างสำคัญที่มีงาสวยงามคือ ช้างพลายขวัญเมือง อายุประมาณ 25 ปี ช้างพลายยอดเพชร อายุ 27 ปี ช้าง

พลายวันเพ็ญ อายุประมาณ 23 ปี และช้างพลายทองสุก อายุประมาณ 20 ปี นายสองเมือง กล่าวว่า โดยเฉพาะช้างพลายเชือกที่เคยโดนลักลอบตัดงา เช่น ช้างพลายวันเพ็ญ โดยมีความสูงสองเมืองเป็นความคอบประจำดูแลช้างอยู่ นายคู่ย กล่าวว่าช้างพลายบุญชู ซึ่งเคยโดนลักลอบตัดงาเมื่อ ปี พ.ศ. 2531 ที่ผ่านมา ปรากฏว่าปัจจุบันแผลยังไม่หาย ลักษณะงาที่โดนลักตัดจะมีลักษณะเป็นโพรง เพราะโดนตัดเนื้อมาไปมากทำให้เกิดการอักเสบได้ อีกความที่ดูแลช้างพลายบุญชูจะโดนทำการสอบสวนและหักเงินเดือนจนครบจำนวนของการตีค่าราคาของช้างงาดังนั้น ความคอบนั้นโดนหักเงินเดือนละ 6,000 บาท จนครบจำนวนเงิน 20,000 บาท นายเที่ยง กล่าวว่าช้างพลายดินดำเป็นช้างอีกเชือกของศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย ที่เคยถูกลักลอบตัดงา โดยมีความสูงเพียง ปันดิษฐ์ เป็นความคอบที่ดูแลอยู่ ช้างพลายดินดำซึ่งเป็นช้างบริการนั่งชมธรรมชาติโดยลักลอบตัดงา เมื่อปี พ.ศ.2534 เวลา 5 ปีที่ผ่านมา ปรากฏว่าช้างหนึ่งงอกมาใหม่แล้ว แต่อีกข้างหนึ่งได้รับการติดเชื้อ ปัจจุบันยังทำการรักษาอยู่

แต่เดิมนั้น การได้งาช้างไว้ประดับบ้านให้งามสักคู่ ย่อมหมายถึง มีช้างงาที่ตายแล้วเจ้าของนำออกขายทอด แต่ครั้งความงามของมันชั่วตาคนมากเกินไป ก็ต้องเดือดร้อนถึงช้างป่า เพราะคนบุกรุกเข้าไปตัดงาหรือล้มช้างเพื่อเอางามากขึ้น จนเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ประชากรช้างป่าลดลงอย่างรวดเร็ว

นายสัตวแพทย์ปรีชา พวงคำ ซึ่งเป็นสัตวแพทย์ประจำศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยและประธานมูลนิธิเพื่อนช้าง กล่าวว่าเมื่อปี พ.ศ.2524 ถึงช่วงที่โรคคั่งงา ช้าง ของเหล่านักวัดอุณิษยระบาศไปทั่ว ช้างโดนลักตัดงามากโดยเฉพาะทางภาคเหนือ จนเดือดร้อนถึงช้างต้องเจ็บและตายลงเป็นจำนวนมาก เพียงช่วงปี 2530-40 เท่าที่มีข้อมูลยืนยันได้มีการฆ่าช้างและจับออกจากป่ามากถึง 86 ตัว

พลายบัวทอง ช้างสูงอายุเชือกหนึ่งของ อ.อ.ป. พลายบัวทองเป็นช้างงาเอก หรืองาเดียว แต่ทุกวันนี้งาช้างซ้ายของมันที่มีอยู่ยาวเดียวเหลือแต่ตองงาด้วนๆ ที่สั้นจนเห็นโพรงงาได้ชัดเจน ช้างพลายบัวทองถูกลักตัดงาสมัยไปลากไม้ที่แพร่ เมื่อสิบกว่าปีที่ผ่านมามีความสูงไปเป็นความคอบประจำตัวได้ราว 6 ปี แต่ถ้าเพียงคนตัดไม้โลกมาก ตัดเสียจนชิดโคนงา พลายบัวทองไม่ต้องทรมานกับอาการอักเสบที่เรื้อรังมานานนับสิบปี เพราะงาของช้างคล้ายกับฟันของคนเรา ตัวงาที่ทอดยาวออกมาเหมือนฟันที่แข็งแรง แต่โคนงานั้นเป็นโพรงรูปกรวยในโพรงนั้นเต็มไปด้วยเนื้อเยื่อและเซลล์ประสาท เหมือนที่โคนฟันของคนเรา เมื่อตัดลึกเข้าไปมากๆ ก็จะไม่ใช้การตัดแค่

เนื้อหาแข็งๆ แต่เป็นการเปิดโพรงงาซึ่งง่ายแค่การติดเชื้อและการติดเชื้อในโพรงงา ไม่ง่ายเหมือนแผลติดเชื้อตามร่างกาย เชื้อสามารถบุกรุกเข้าไปจนทำให้เกิดการอักเสบจากส่วนอื่นๆ นั้นเป็นสาเหตุให้ข้างบางเชือกตาบอดบางเชือกอาจติดเชื้อรุนแรงและตายไปในที่สุด แต่ในกรณีของพลายบัวทองไม่รู้ว่าเป็นการโชคดีหรือโชคร้าย เพราะพลายบัวทองไม่ตาย แต่ต้องทนทรมานกับอาการอักเสบในโพรงงานานนับ 10 กว่าปีที่ความอยู่ประจำพลายบัวทองคนแล้วคนเล่าต้องเรียนรู้ที่จะล้างและทำความสะอาดให้แก่พลายบัวทอง งานล้างแผลเป็นเรื่องที่น่าเบื่อสำหรับความอยู่และอาการปวดก็เป็นเรื่องน่าเบื่อสำหรับพลายบัวทอง ความอยู่เศร้าแล้ว ความอยู่ใจของข้างพลายกำแพงเจ้าของงาองต้องดูแลพลายกำแพงอย่างใกล้ชิดยิ่งกว่างองางหวงไข เพราะถ้าข้างถูกลักตัดงาไป ความอยู่จะต้องรับผิดชอบ ยิ่งไปกว่านั้นข้างพลายกำแพง อาจถึงล้มตายได้หากมีคนประสงค์ร้ายเข้ามาใกล้ เพราะมันเป็นข้างที่ดูเชื่องหนึ่ง เมื่อมันไม่ยอมง่ายๆ ก็อาจหมายถึงการล้มข้างเพื่อเอางาหรือถ้าข้างไม่ตาย ก็อาจต้องทรมานจากผลของการลักตัดงา เช่น ข้างเชือกอื่นๆ ปัจจุบันความอยู่เศร้าแล้ว อยู่ในตำแหน่งผู้ช่วยความอยู่ ซึ่งมีความอยู่เร็วดี พวงแก้ว อยู่ในตำแหน่งความอยู่คอกของข้างพลายกำแพง

-การเลี้ยงช้างเพศเมียหรือช้างพัง

ตามปกติช้างเพศผู้ จะมีความก้าวร้าว ดุร้าย และพฤติกรรมที่อันตรายยิ่งกว่าช้างเพศเมีย นายสมนชาติ กล่าวว่าช้างพังจะดูแลง่ายกว่าช้างพลายหรือช้างสีดอ เนื่องจากมักจะไม่ดุร้ายว่าง่าย นอกจากความอยู่ต้องคอยดูแลเอาใจใส่ในเรื่องของอาหารและสุขภาพของช้างตลอดเวลา และช้างตัวเมียหรือช้างพัง ควรจะดูแลเป็นพิเศษในช่วงที่มีอาการตกมันเช่นเดียวกับช้างเพศผู้ แต่ช้างเพศผู้เมื่อเวลาตกมันจะมีนิสัยและพฤติกรรม มักจะเปลี่ยนแปลงไปจากปกติธรรมดา ซึ่งส่วนมากเป็นพฤติกรรมที่ดุร้าย มีความก้าวร้าวสูง ไม่เชื่อฟังคำสั่งของความอยู่ที่เคยเลี้ยงมา ส่วนช้างตัวเมียเวลาตกมันจะมีนิสัยและพฤติกรรมไม่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม มีอาการเซื่องซึม แต่ไม่แสดงอาการเกรงและดุร้ายเท่าช้างเพศผู้ นายมนัสกล่าวว่า การเลี้ยงช้างเพศเมียหรือช้างพัง ไม่สร้างความหนักใจให้กับผู้ที่เป็นเจ้าของหรือความอยู่ดูแลมากเท่ากับช้างเพศผู้ เพราะช้างพังนั้นง่ายแก่การควบคุมและการบังคับ ความอยู่ข้างในแต่ละที่ที่ศึกษา พบว่าการเลี้ยงช้างและการปฏิบัติต่อช้างนั้นแตกต่างกันตาม

ลักษณะของช้าง พบว่าปางช้างโป่งแยงและศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว ส่วนใหญ่จะมีแต่ช้างเพศเมียหรือช้างพัง ซึ่งง่ายต่อการดูแลและควบคุมมากกว่าช้างเพศผู้หรือช้างพลายและช้างสือค ที่มีความดุร้าย ความก้าวร้าว มากกว่าอาจมีช้างเพศผู้เพียง 1 หรือ 2 เชือกเท่านั้น แต่ที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยมีช้างพลายและช้างสือคอยู่หลายเชือกมากกว่าที่ปางช้าง โป่งแยงและศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว

1. ศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว

มีช้างเพศผู้ที่เป็นสือค 1 เชือกชื่อสือค ทองดี มีความผูกพันหรือชอบคนชื่อควาญเศษ เป็นควาญประจำสือคทองดี ควาญเศษกล่าวว่าสือค ทองดีเป็นช้างที่เชื่องไม่ดุร้ายมากเหมือนกับช้างเพศผู้ตัวอื่นที่ตนเองเคยเลี้ยงมาการเลี้ยง สือคทองดี ต้องคอยสังเกตที่ขมับของช้าง ถ้ามีอาการบวมพองออกมา เป็นอาการของการตกมันต้องรีบนำช้าง ไปล่ามไว้ในป่าและเลือกสถานที่ที่ไม่ค่อยมีอาหารเพื่อเป็นการลดกำลังของช้าง นอกจากนั้นในช่วงที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาใกล้หรือถ่ายรูปควาญจะเป็นคนบอกเตือนนักท่องเที่ยวไม่ให้เข้าใกล้มาก เพราะเกรงว่าอาจเกิดอันตรายได้คุณสุเมทาสยังกล่าวอีกว่า การที่ศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาวมีช้างเพศผู้เพียงเชือกเดียวนั้นเนื่องจาก ถ้าทางศูนย์ฯ มีช้างเพศผู้เพิ่มขึ้นเกรงว่า หากการดูแลของควาญไม่ทั่วถึงอาจเกิดอันตรายต่อนักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมการแสดง และนั่งช้างชมธรรมชาติได้ อีกทั้งควาญส่วนใหญ่ล้วนแต่เป็นควาญกะเหรี่ยงที่มีการสับเปลี่ยนก่อนช้างบ่อ และอายุควาญยังน้อย จึงยากต่อการควบคุมและดูแลช้าง ถ้ามีจำนวนช้างเพศผู้เพิ่มขึ้น

ช้างเพศเมียหรือช้างพังนั้น ควาญส่วนใหญ่กล่าวว่าการเลี้ยงช้างพังไม่ค่อยมีปัญหา นอกจากการดูแลเอาใจใส่เรื่องอาหารของช้าง การอาบน้ำให้ช้าง ซึ่งกระทำทุกๆ วันอยู่แล้ว แต่นายแดงกล่าวว่า มีช้างพังบางเชือกที่มีนิสัยค่อนข้างเกร ขอบรังแกช้างที่ตัวเล็กกว่า เช่น พังยุพิน และพังเค็ด ซึ่งควาญจะพยายามไม่ให้ช้าง 2 เชือกนี้เข้าใกล้ช้างที่อายุน้อย เช่น พังหนุหง พังชิว พังหนึ่ง เพราะช้างที่อายุน้อยนี้เมื่อเข้าใกล้ช้าง 2 เชือกดังกล่าว จะถูกทำร้ายหรือรังแกได้ เพราะฉะนั้นควาญต้องรู้ลักษณะนิสัยของช้างที่ตนเองประจำด้วย

2. ปางช้างโป่งแยง

การเลี้ยงช้างและการปฏิบัติต่อช้าง ส่วนใหญ่ไม่ค่อยเคร่งครัดมากเท่าที่ควร ช้างที่แห่งนี้ส่วนใหญ่จะไม่ค่อยสะอาดเพราะ ได้รับการดูแลเอาใจใส่จากควาญที่ประจำอยู่น้อยมาก อีกทั้งปางช้างโป่งแยง แบ่งเป็น 2 ลักษณะลักษณะคือ ช้างที่เป็นกรรมสิทธิ์ของปางช้างเองกับช้างที่เช่า

มา ช้างที่ได้รับการอาบน้ำทุกเช้าส่วนใหญ่เป็นช้างที่จะแสดงการฝึกการทำไม้และการแสดงความสามารถพิเศษของช้างในลักษณะต่างๆ ช้างที่ปางช้างโป่งแยงนี้ไม่ค่อยเชื่อฟังคำสั่งของควาญ อาจเนื่องมาจากการสับเปลี่ยนควาญนั้นบ่อยมาก มีการเข้า-ออกจากงานทุกวัน อีกทั้งพบว่าช้างที่ใช้แสดง โดยเฉพาะช้างที่แสดงการฝึกการลากไม้นั้น มีการบังคับช้างตลอดช่วงของการแสดงการฝึก เช่น พลายจำปามีควาญบุญเป็นควาญประจำ มีการบังคับช้างด้วยมีดปลายแหลม ส่วนพังบุญนามีควาญถูกจาเป็นควาญประจำ มีการบังคับช้างโดยใช้ไม้เรียวยาว และพังบุญมา มีควาญจอนเป็นผู้ดูแล มีการบังคับช้างโดยใช้ตะปู ขนาด 2 นิ้วบังคับช้างให้เชื่อฟังคำสั่ง เป็นการกระทำที่รุนแรงแต่ต่อเนื่องเป็นเวลานาน

นอกจากช้าง 5 เชือกที่แสดงให้กับนักท่องเที่ยว ช้างเชือกอื่นๆ ที่อยู่ในปางช้างแห่งนี้ บ้างก็ได้รับการดูแลเอาใจใส่เป็นอย่างดี นำช้างมาอาบน้ำ จัดหาสถานที่ที่ลุ่มไว้ให้นี้มีอาหารอุดมสมบูรณ์ เช่น ควาญละเมียด ซึ่งเป็นคนไทยมีดูแลช้างของตนเองซื้อสาคอจากรักที่นำมาให้ปางช้างเช่าจากจังหวัดอุทัยธานี ส่วนช้างเชือกอื่นๆ บางเชือกไม่ได้ อาบน้ำมานานอาจเป็นเวลาร่วมสัปดาห์ บางเชือกมีบาดแผลตามร่างกายมากมาย บางเชือกแก่มาก เช่น พังยาสร้อย ยังต้องบริการให้นักท่องเที่ยวนั่งชมสถานที่รอบๆ ปางช้าง จะเห็นได้ว่าการเลี้ยงดูการปฏิบัติต่อช้างก่อนช้างอิสระ เนื่องจากไม่มีกฎระเบียบให้ควาญปฏิบัติต่อช้างเท่าที่ควร จึงส่งผลให้สภาพของควาญและช้างที่แห่งนี้ค่อนข้างที่จะผอมและโทรม เช่น ควาญจอนนี้เป็นควาญกะเหรี่ยง (ภาพที่ 37) นั่งรับประทานอาหารช้างห้องสุขาในปางช้าง

ภาพที่ 37 ควัญจอนนี่ เป็นควัญกะเหรี่ยง

3. ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

ความที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย เป็นความไทยพื้นเมือง ส่วนใหญ่เป็นความที่มีอายุเฉลี่ยมากกว่าความกะเหรี่ยง ทั้ง 2 สถานที่ อีกทั้งความแต่ละคนมีหน้าที่การเลี้ยงดูช้างแตกต่างกันไป ความที่เลี้ยงดูช้างเพศผู้หรือช้างงา ช้างสือคอ ต้องคอยดูแลช้างเป็นพิเศษหรืออาจกล่าวได้ว่าช้างต้องอยู่ในสายตาของความตลอดเวลา เพราะส่วนใหญ่ช้างงาเป็นช้างที่มีความดุร้าย ความที่จะดูแลช้างพลายหรือช้างสือคอได้นั้น ต้องเป็นคนที่มีฝีมือในการบังคับช้างได้ดี เช่น นายเรวัตี พวงแก้ว (ภาพที่ 38) ปัจจุบันเป็นผู้ช่วยหัวหน้าความช้าง และนายทองดี หรือหนานดี ปัจจุบันเป็นหัวหน้าหน่วยช้างสำคัญ ซึ่งเป็นผู้มีฝีมือในการบังคับช้าง อีกทั้งยังมีความสามารถทางด้านคาถาอาคมหรือทางด้านไสยศาสตร์ที่ใช้กับช้างและยังมีความฝีมือดีที่ดูแลช้างที่ได้ขึ้นชื่อว่าเป็นช้างที่ดูแลความคนอื่นเข้าใกล้ไม่ได้ นอกจากความของตนเองและผู้ช่วยความหรือความดินเท่านั้น ได้แก่ พลายยอดเพชร อายุประมาณ 23 ปี มีความประจำคือ นายเลือน นามวงศ์ (ภาพที่ 39)

นายเลือน กล่าวว่า พลายยอดเพชร เป็นช้างที่ค่อนข้างดุ อีกทั้งยังมีางสวยงาม จึงต้องมีการดูแลพลายยอดเพชรเป็นอย่างดี โดยจะนำมาล่อมไว้ใกล้ๆ กับเรือนพักความเพราะเกรงว่าช้างอาจถูกลักตดงาได้ นอกจากความจะดูแลเอาใจเป็นอย่างดีแล้ว นายศุภ วงศ์ใหญ่ เป็นความประจำพลายบุญชู ซึ่งเคยถูกลักตดงา กล่าวว่า ความจะต้องมีไหวพริบในการสังเกตคนแปลกหน้าที่เข้ามาในศูนย์แห่งนี้ เมื่อพบว่ามีคนแปลกหน้าเข้ามาความที่ดูแลช้างงาจะรีบเปลี่ยนย้ายสถานที่ที่เคยล่อมโซ่ไว้ในป่าประจำ ความที่ดูแลช้างงาเมื่อช้างถูกลักตดงาจะต้องถูกตั้งกรรมการสอบสวนและหักเงินเดือนเป็นการชดใช้ค่างาที่ถูกลักตดงาไป อีกทั้งช้างเพศผู้ที่มิงาและช้างสือคอความจะต้องคอยระมัดระวังเรื่องการตม้น เพราะช้างที่ตม้นเป็นช่วงที่อันตรายที่สุด ความจะรีบนำไปล่อมไว้ในป่าเพื่อไม่ให้เกิดอันตรายแก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาชมการแสดงของช้าง

นอกจากนั้น การเลี้ยงดูลูกช้าง จำเป็นที่ความจะต้องดูแลเอาใจใส่เป็นพิเศษ เพราะลูกช้างก่อนช้างชนเหมือนเด็กเล็กๆ เช่น พังจูนันท์ อายุ 1.7 ปี มีความประจำคือ นายเสน่ห์ ปินวิชัย เป็นความที่ดูแลทั้งแม่ช้างคือ พังยม และลูกช้าง นายเสน่ห์ กล่าวว่า การดูแลลูกช้างนั้นต้องอยู่ในสายตาตลอดเวลา เพราะเกรงว่าลูกช้างจะทำอันตรายแก่นักท่องเที่ยวได้ อีกทั้งลูกช้างยังไม่ได้รับการฝึกให้เรียนรู้คำสั่ง จึงยากในการปฏิบัติต่อลูกช้าง อีกทั้งลูกช้างยังต้องกิน

ภาพที่ 38 นายเรวัต พวงแก้ว ผู้ช่วยหัวหน้าควาญ

ภาพที่ 41 นายเลือน นามวงศ์ ควาญประจำช้างพลายยอดเพชร (ช้างสำคัญ)

อาหารที่มีลักษณะอ่อนนุ่ม เช่น ก๋วยเตี๋ยวสุก กว๊านต้องหาหนุ่ยและต้นกล้วยอ่อนๆ นอกจากนั้นยัง
ต้องจัดหาอาหารเสริมต่างๆ ได้แก่ ข้าวเปลือก วิตามินต่างๆ นมผงที่ใช้เลี้ยงทารก ไว้ให้ลูกช้างด้วย

จากการสังเกตพบว่า กว๊านปฏิบัติหน้าที่ของตนเองด้วยความเต็มใจ มีการดูแลเอา
ใจใส่และปฏิบัติต่อช้างก่อนช้างตื่นมาก มีความรักและสงสารช้างที่ตนเองเลี้ยงมา โดยเฉพาะกว๊านที่
เลี้ยงช้างเชือกนั้นมาตั้งแต่อายุน้อย เช่น นายสมนึก ที่เป็นกว๊านประจำสี่คอใจใจ (ภาพที่ 42) มี
ความรักและผูกพันกับช้างสี่คอใจใจมาก นายสมนึก กล่าวว่า ตนเองเคยลางานกลับบ้าน แต่ใจยัง
คิดถึงช้างของตนเองตลอดเวลา ทำให้นายสมนึกลางานกลับบ้านเป็นเวลาเพียงไม่กี่วันต้องรีบกลับมา
ดูแลช้างต่อไป

ภาพที่ 40 นายสมนึก และสี่คอใจใจ

การทำงานของช้าง

จากการสัมภาษณ์คุณลุงมนัส ยาวีราขและนายสัตวแพทย์ปรีชา พวงคำ การใช้ช้างในการทำไม้เริ่มขึ้นเมื่อก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484-2489) สมัยนั้นบริษัทที่ได้รับสัมปทานทำไม้ในประเทศไทยเป็นของบริษัทยุโรปทั้ง 5 บริษัท ได้แก่ บริษัทบอเนียว จำกัด บริษัทบอมเบย์เบอร์มา จำกัด บริษัทแองโกลไทย จำกัด บริษัทหลุยส์ ที-เลียวโนเวนส์ จำกัด และบริษัทอีสท์เอเชียติก จำกัด บริษัทเหล่านี้ได้นำเอาชาวอินเดีย และชาวพม่าต่างมีความชำนาญในการทำไม้และเคยใช้ช้างในการทำไม้มาก่อนแล้ว จึงได้นำเอาวิธีการดังกล่าวมาใช้ในประเทศไทย ตรงนั้นคือ จุดเริ่มต้นในการทำไม้ในประเทศไทย โดยในช่วงที่เกิดสงครามโลก ครั้งที่ 2 เกิดขึ้น บริษัททั้ง 5 บริษัทอยู่ในฐานะคู่สงครามกับประเทศไทย จึงต้องละทิ้งหลบหนีออกจากประเทศไทย รัฐบาลไทยจึงจัดตั้ง “บริษัทไม้ไทย” เข้ารับช่วงงานต่อจากบริษัทของยุโรปโดยรับสัมปทานไม้สัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้ในภาคเหนือของไทย และการทำป่าไม้ในเมืองไทยส่วนใหญ่ใช้ระบบเลือกตัด (selection system) โดยไม้ที่กำหนดให้ตัดจะอยู่ห่างจากกัน การใช้ยานพาหนะเข้าไปชักลากไม้ถึงโคนต้นไม้อุปสรรคหลายอย่างช้างจึงเป็นสัตว์ที่มีความเหมาะสมที่สุดในการทำไม้ในรูปแบบของระบบที่ใช้ในประเทศไทย เนื่องจากช้างมีความสามารถขึ้นเขา-ลงเขาได้ดี เดินป่าโดยไม่ทำลายกล้าไม้ต้นเล็กๆ และที่สำคัญไม่ต้องตัดถนนผ่าน อันจะทำให้เกิดปัญหา ดินถล่มและถูกกัดเซาะได้ง่าย ช้างมีอายุการใช้งานได้ประมาณ 50 ปี ที่สำคัญช้างไม่ทำให้เกิดมลภาวะในสิ่งแวดล้อม เนื่องจากช้างไม่จำเป็นต้องใช้น้ำมันเชื้อเพลิงเหมือนเครื่องจักรกลแต่อย่างใด อีกทั้งมูลที่ถ่ายออกมาในแต่ละครั้งกลับเป็นปุ๋ยอย่างให้กับต้นไม้

จากการศึกษาพบว่า การทำงานของช้างที่ศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว และที่ปางช้างโป่งแยงนั้น มีความแตกต่างกันในการแสดงการฝึกการทำงานของช้างเกี่ยวกับการทำไม้ที่ไม่ครบตามขั้นตอนของการทำไม้ ทั้ง 2 สถานที่นี้มีความแตกต่างจากศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยซึ่งมีการทำไม้ที่ครบตามขั้นตอนของการทำไม้

ศูนย์ฝึกช่างแดง-ดาว

มีการฝึกการทำงานของช่างทั้งหมด 10 เชือก โดยมีขั้นตอนของการฝึกที่ใช้ในการแสดงให้นักท่องเที่ยวชม ดังนี้คือ

- การลากเดี่ยว
- การลากคู่
- การลากเทียม
- การก๊อบไม้ (การรวมกองไม้)
- การโทไม้เป็นการจบการแสดงในการทำไม้

ปางช้างโป่งแยง

การฝึกการทำงานของทั้งหมดจำนวน 3 เชือก การแสดงให้นักท่องเที่ยวชมนั้นมีการลากเดี่ยว การโทไม้ และการก๊อบไม้ ได้แก่ ช้างพลายจำปา พังบุญนา และพังบุญมา นอกนั้นเป็นการแสดงความสามารถของช้างในด้านต่างๆ เช่น ช้างเดินระบำ เป่าหีบเพลง ตีลังกา ยืน 2 ขา ได้แก่ ช้างพลายไชยา และพังจารุณี

ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

จากการสัมภาษณ์ นายศรีคำ ไชยแก้ว (แก่ช้าง)

ในอดีตเมื่อการฝึกของช้างเมื่อครบตามหลักสูตรแล้วช้างและควาญจะถูกส่งออกไปทำไม้ประจำหน่วยช้างในจังหวัดต่างๆ ที่มีการทำไม้ เมื่อช้างมีอายุประมาณ 10 ปีขึ้นไป แต่ปัจจุบันช้างที่ผ่านการฝึกจนครบหลักสูตรจะนำมาแสดงให้กับนักท่องเที่ยวชมการแสดงทำไม้ในลักษณะต่างๆ พร้อมกับการฝึกให้ช้างทำตามคำสั่งของควาญ นอกจากนั้นช้างเหล่านี้ยังถูกส่งไปช่วยเหลือเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ที่มีการจับไม้เถื่อน (ไม้ของกลางที่เจ้าหน้าที่ยึดมาได้) ในกรณีที่สภาพป่าบริเวณนั้นไม่สะดวกในการใช้เครื่องจักรกลในการขนย้ายไม้ของกลางทางเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ จึงจำเป็นต้องขอใช้แรงงานช้างจากศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยมาช่วยในการขนย้ายไม้

การฝึกการทำงานของช้างที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย มีทั้งหมด 14 เชือก ช้างทั้งหมดเป็นช้างแสดงโดยมีการฝึกดังนี้คือ

-การฝึกเบื้องต้น (ภาพที่ 41-48)

1. การขึ้นแถวหน้ากระดานเรียงหนึ่ง

2. การเดินแถวเรียงหนึ่ง

3. การเดินแถวคู่

4. การทำความเคารพ

5. การแสดงการใช้คำสั่งต่างๆ เช่น การส่งความขึ้น-ลงบนหลังช้างโดยใช้เท้าหนึ่ง

การก้มหัว การหมอบ นอนตะแคง และการเก็บของต่างๆ ได้แก่ เหยี่ยว หมวก ตะขอ เป็นต้น

-การฝึกทำไม้ (ภาพที่ 49-57)

1. การแสดงการแหวนไม้ โดยแหวนเดี่ยว แหวนคู่ และแหวนส่ง

2. การแสดงการลากไม้ โดยลากเดี่ยว ลากคู่ ลากเทียม และลากสร้อย

3. การแสดงการก๊ပ်ไม้ (การรวมกองไม้) โดยวิธีโทไม้ และเกาะโท

ภาพที่ 41 การขึ้นเรียงแถวหน้ากระดานเรียงหนึ่ง

ภาพที่ 42 การเดินแถวเรียงหนึ่ง

ภาพที่ 43 การเดินแถว

ภาพที่ 44 การให้ช้างทำความเคารพ

ภาพที่ 45 การใช้คำสั่ง เด็ก

ภาพที่ 46 การใช้คำสั่งแม่

ภาพที่ 47 การใช้คำสั่งนอนตะแคง

ภาพที่ 48 การใช้คำสั่งเก็บเหรียญ

ภาพที่ 49 การแหวนบเดี่ยว

ภาพที่ 50 การแหวนบคู่

ภาพที่ 51 การลากเดี่ยว

ภาพที่ 52 การลากคู่

ภาพที่ 53 การลากเทียม

ภาพที่ 54 การลากส่ว

ภาพที่ 55 การจัดไม้

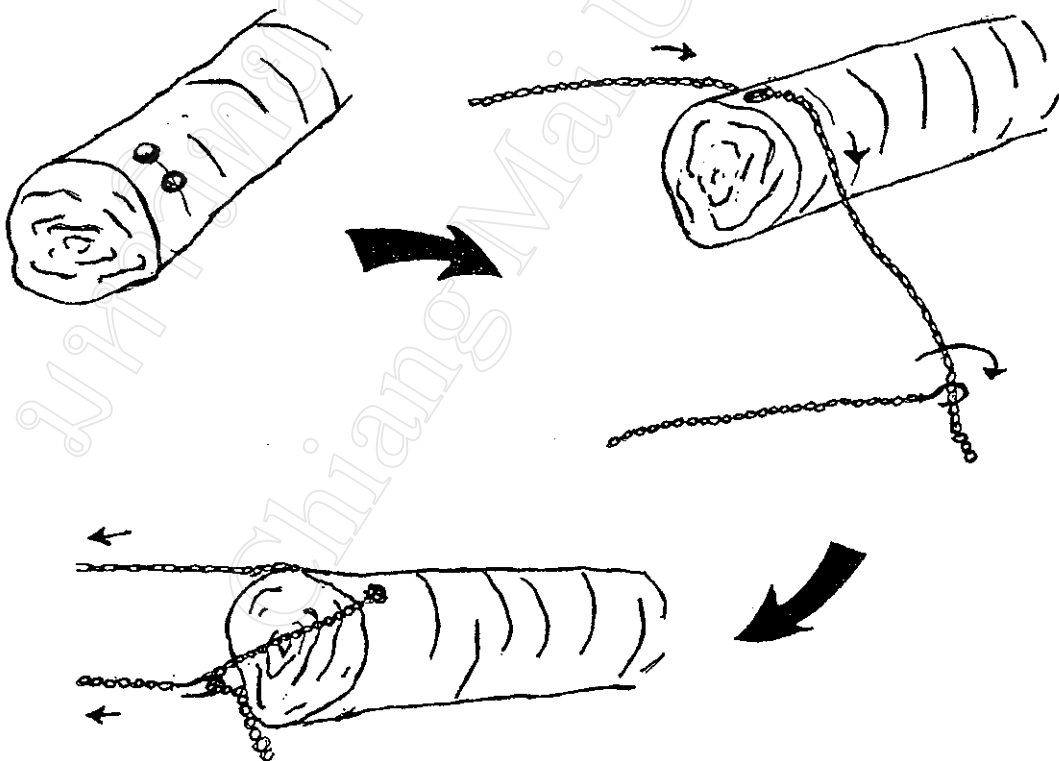
ภาพที่ 56 การเกาะโท

ภาพที่ 57 การกับน้ำ (การรวมกองน้ำ)

-การลากไม้

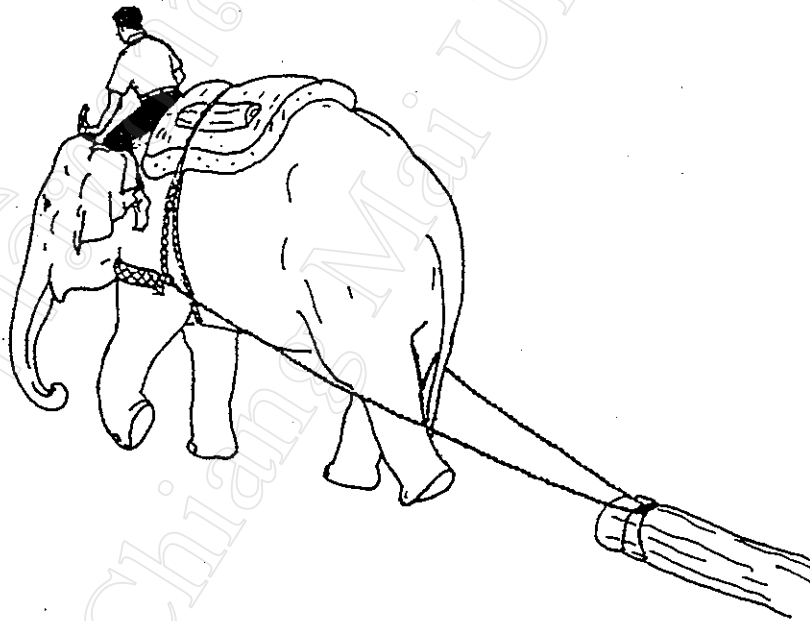
การทำไม้ในป่าเมืองไทย ส่วนใหญ่จะกระทำในภูมิประเทศที่เป็นภูเขาหรือหุบเขา เมื่อมีการตัดไม้หรือโค่นไม้ แล้วจะใช้ช้างลากไม้หรือคิ่งไม้ขึ้นจากหุบเขาหรือทางลาดชัน การลากไม้นั้นควาญจะใช้วิธีเจาะมุกซุงให้เป็นรูพอที่จะร้อยโซ่เพื่อคล้องท่อนซุงได้ จากนั้นจะนำส่วนปลายโซ่ด้านยาวหรือเรียกด้านส้าวร้อยเข้ารูมุกซุงที่เจาะไว้ แล้วปลายโซ่ด้านตะขอมาคคล้องที่ปลายด้านส้าว แล้วดึงปลายโซ่ขึ้นมา จากนั้นนำปลายโซ่ทั้งสองข้างโยงเข้าไว้กับสายประอกแต่ละด้านทั้งซ้ายและขวา ซึ่งการผูกซุงในลักษณะนี้จะมีความมั่นคงพอที่ช้างจะสามารถลากซุงจนเสร็จภาระกิจได้ ซึ่งวิธีการผูกซุงในลักษณะนี้จะใช้ในการลากเดี่ยว ลากคู่ ลากสร้อย ลากเทียม ใช้วิธีการเดียวกันทั้งสิ้น (ภาพที่ 58)

ภาพที่ 58 การร้อยโซ่เข้ากับซุง

1. การลากเดี่ยว

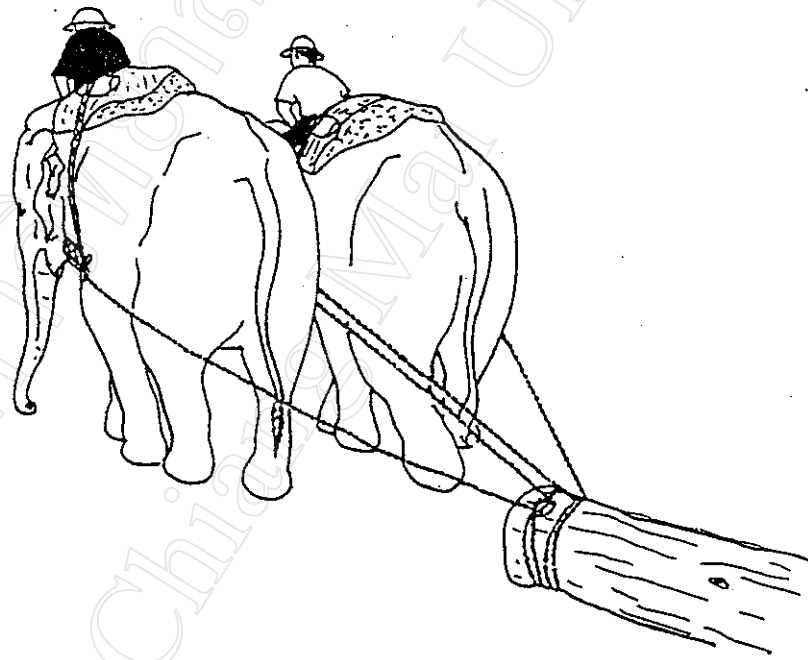
จะใช้ช้างเพียงเชือกเดียวในการชักลากขงที่มีขนาดของขงไม่ใหญ่เกินกำลังของช้างเพียงเชือกเดียวในการเคลื่อนย้ายไม้ โดยจะนำปลายโซ่ทั้ง 2 ข้าง ที่ผูกไว้กับท่อนขงโดยวิธีการที่กล่าวมาแล้วมาผูกไว้กับสายประอกแต่ละด้านทั้งซ้ายและขวาของช้างเพื่อให้ช้างลากขงไปได้ (ภาพที่ 59)

ภาพที่ 59 วิธีการผูกขงในการลากเดี่ยว

2. การลากคู่

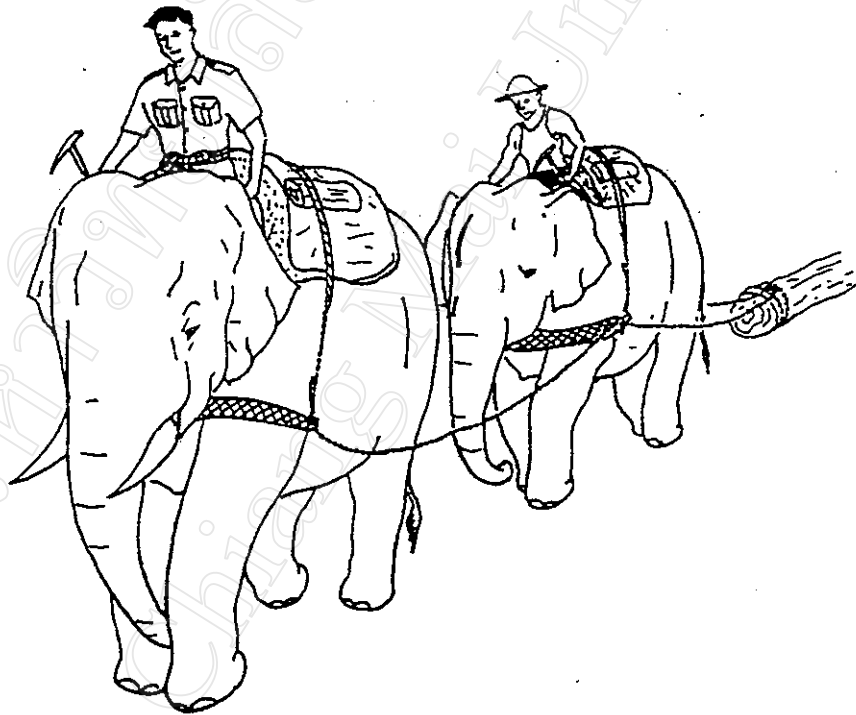
หากท่อนซุง มีขนาดใหญ่มากจำเป็นที่จะต้องใช่วางสองเชือกช่วยกันลาก แล้วเดินคู่ขนานกันไป กรณีนี้ใช้เมื่อสถานที่ชักลากเป็นบริเวณที่ราบกว้าง การผูกโซ่กับท่อนซุงจะใช้โซ่ 2 เส้น พันรอบท่อนซุงด้านปลายเหมือนกับการลากเดี่ยว แต่ใช้โซ่ 2 เส้น แต่ละเส้นจะโยงมาผูกไว้กับช้างแต่ละเชือก (ภาพที่ 60)

ภาพที่ 60 วิธีการผูกซุงในการลากคู่

3. การลากสร้อย

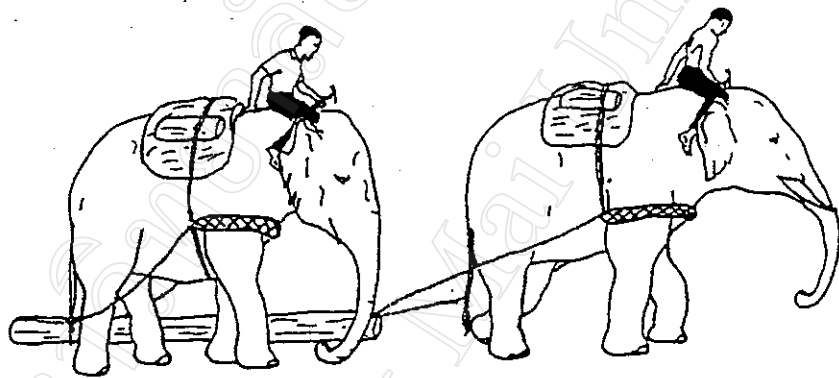
เป็นการใช้ช้าง 2 เชือก ลากขงขนาดใหญ่ โดยให้ช้างเดินตามกันไปในแนวเดียวกับขง แต่มีข้อห้ามว่าช้างตัวหลังจะต้องไม่มีงา เพราะถ้าใช้ขาด งาของช้างเชือกหลังอาจทิ่มหรือแทงช้างตัวหน้าได้ การลากสร้อยนี้ใช้ในกรณีที่จำเป็นต้องลากในพื้นที่แคบๆ หรือในช่องเขา (ภาพที่ 61)

ภาพที่ 61 การลากสร้อย

4. การลากเทียม

เป็นการใช้ช้าง 2 เชือก ลากขuongขนาดใหญ่ โดยช้างเชือกแรกจะลากทางหัวไม้ อีกเชือกจะลากทางปลายไม้ ลากไปในทางเดียวกัน การลากในลักษณะนี้เหมาะสำหรับพื้นที่มีลักษณะเป็นไหล่เขาและพื้นที่แคบๆ เพื่อที่ช้างเชือกหลังจะช่วยประคองท่อนขuongไม่ให้ก้ลงไปมา (ภาพที่ 62)

ภาพที่ 62 วิธีการผูกขuongในการลากเทียม

การปฏิบัติงานของช่างในการชักลากไม้ในป่า มักใช้ช่างและเจ้าหน้าที่เป็นกลุ่มๆ กลุ่มหนึ่งมักประกอบด้วย

- 1 หน่วยช่าง จะมีช่างจำนวน 5 เชือก
- แก่ช่าง หรือควาญอาวโส 1 คน
- ควาญคอ 5 คน
- ควาญเท้า 5 คน
- กรรมกรทำไม้ 2 คนต่อช่าง 1 เชือก รวม 10 คน
- คนทำครัว 2 คน

ในการทำไม้แต่ละครั้งนั้น ทางองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ จะเป็นผู้กำหนดจำนวนช่างและเจ้าหน้าที่ในแต่ละกลุ่มตามความเหมาะสมของงาน การปฏิบัติงานของช่างจะมีวันหยุดเพื่อให้ช่างได้พักผ่อน แต่ช่างจะทำงานกี่วันและหยุดกี่วันขึ้นอยู่กับผู้ควบคุมฝูงช่างหรือแก่ช่าง จะเป็นผู้ตัดสินใจ ทั้งนี้ถือเอาสุขภาพช่างเป็นหลัก ตามปกติมักจะให้ช่างทำงาน 5 วัน หยุดพัก 2 วัน ยกเว้นในกรณีพิเศษที่ช่างเกิดเจ็บป่วยหรืออาหารบริเวณนั้นขาดแคลน อาจเปลี่ยนแปลงจากนี้ได้ การทำงานของช่างตามปกติ มักจะทำงานตั้งแต่เช้ามืดก่อนพระอาทิตย์ขึ้นและหยุดพักเมื่อแดดจัดและเริ่มทำงานต่อเมื่อแดดอ่อนลง สำหรับระยะเวลาการทำงานของช่างจะใช้งาน ประมาณปีละ 9 เดือน นอกจากนั้นจะให้ช่างพักหรือเข้าป่าแรม

การนำช่างเข้าป่าแรม

หลังจากที่ช่างต้องทำงานอย่างหนักแล้ว ช่างจะได้พักผ่อนในช่วงฤดูร้อน ประมาณเดือนมีนาคม ถึงพฤษภาคม โดยควาญช่างจะปล่อยให้ช่างหากินเองในป่าที่ชุ่มชื้นมีหญ้า และอาหารอุดมสมบูรณ์เพื่อช่างจะได้พักผ่อนเต็มที่

การนำช่างเข้าป่าแรมในป่าแก่ช่างจะเป็นผู้เลือกสถานที่ ซึ่งควรจะมีลักษณะดังนี้คือ

1. อาณาบริเวณที่จะตั้งป่าแรมมีอาณาเขตกว้างขวางพอที่จะนำช่างไปปล่อยได้ก็เชือก
2. สถานที่ดังกล่าวจะมีอาหารของช่างอุดมสมบูรณ์
3. ต้องเป็นพื้นที่ที่มีน้ำอุดมสมบูรณ์เพื่อควาญช่างและช่างจะได้ใช้อุปโภคบริโภคได้
4. ป่าที่ใช้เป็นป่าแรม ต้องปลอดภัยจากสัตว์ที่อาจทำร้ายช่างได้ เช่น ภูมิพิษต่างๆ
5. ต้องไม่มีช่างฝูงอื่นร่วมอยู่ในอาณาบริเวณเดียวกัน ซึ่งอาจทำร้ายกันได้

นอกจากนี้ควาญช้างจะตรวจดูอาการหรือความผิดปกติของช้างประจำทุกๆ วัน เพื่อที่จะรีบแก้ไขได้ทัน

อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ พลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ นำเสนอคณะรัฐมนตรีให้ยกเลิกสัมปทานการทำป่าไม้ การทำไม้โดยช้างและควาญตลอดจนการเข้าป่าแรม จึงมิได้มีให้พบเห็นอีก มีเพียงการฝึกการแสดงของช้างเกี่ยวกับการทำไม้ และนำช้างไปพร้อมกับเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เมื่อมีการจับไม้เถื่อนของนายทุน และการนำไม้ออกจากพื้นที่ที่เป็นป่าทึบกันดาร กรมป่าไม้หรือเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้จะติดต่อกับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ขอความช่วยเหลือ นำช้างมาช่วยลากไม้ที่จับกุมได้ เพื่อดำเนินคดีต่อไป ส่วนช้างที่อยู่ในความดูแลของนายทุนที่มีการทำไม้เถื่อนจะถูกส่งมายังหน่วยช้างของกลาง ที่บ้านปางหะ อำเภองาว จังหวัดลำปาง เพื่อดำเนินคดี

จากการเลี้ยงการดูแลเอาใจใส่ต่อช้างโดยควาญทั้งกะเหรี่ยงและควาญไทย รวมถึงการฝึกช้างทำไม้ในสถานที่ศึกษาทั้งหมด พบว่าการใช้คำสั่งของควาญช้างทั้งหมด 24 คำสั่ง (ตารางที่ 7) ทั้งควาญไทยและควาญกะเหรี่ยง จะใช้คำสั่งเหมือนกัน อาจแตกต่างกันบ้างเล็กน้อยสำหรับควาญที่เป็นคนไทยภาคกลาง

ตารางที่ 7 การใช้คำสั่งของควาญช้าง

คำพูด			การตอบสนอง
กะเหรี่ยง	ไทยเมือง	ไทยกลาง	
1.สวัสดี	สวัสดี	สวัสดี	ก้มหัวเคารพ ขอบคุณ
2.เฮา	เฮา	หยุด	หยุดเดิน
3.ฮือ	ฮือ	ไป	เดินหน้า
4.โซก	โซก	ถอย	เดินถอยหลัง
5.เก็บมา	เก็บมา	เก็บมา	เก็บของให้ควาญ
6.พะ	พะ	มา เข้ามา	เรียกช้างเข้ามาหา
7.เด็ก	เด็ก	ก้มลง	ก้มหัวลง
8.แม็บ	แม็บ	หมอบลง	หมอบลงกับพื้น
9.ส่ง	ส่ง	ส่ง	ยกขาหน้าขึ้น ควาญเหยียบขึ้น
10.รับ	รับ	รับ	ยกขาหน้าขึ้น ควาญเหยียบลง
11.โท	โท	?	ใช้วงคันท่อนไม้
12.เกาะโท	เกาะวะ	?	ใช้สันเท้าคันท่อนไม้
13.เกาะวะ	เกาะวะ	ควาญใช้ขาสะกิด	หันซ้ายขวา (ควาญใช้ขาสะกิด)
14.นอนลง	นอนลง	นอนลง	นอนตะแคง

การใช้คำสั่งด้วยการใช้ขาของควาญสะกิดหลังใบหู

15. ให้ช้างยืนเรียงแถวหน้ากระดานเรียงหนึ่ง
16. ให้ช้างเดินแถวเดียว
17. ให้ช้างเดินแถวคู่
18. ให้ช้างเดินแหวนเดียว
19. ให้ช้างแหวนคู่
20. ให้ช้างเดินลากไม้เดี่ยว
21. ให้ช้างเดินลากไม้คู่
22. ให้ช้างก้มไม้ (การรวมกองไม้ จัดให้เป็นระเบียบ)
23. ให้ช้างเดินลากเทียม (ใช้ช้าง 2 ตัวลากไม้ ตัวแรกจะคล้องโซ่ไว้ทางหัวไม้ อีกตัวคล้องโซ่ไว้ปลายไม้ เพื่อประคองไม้กรณีที่พื้นที่ลาดชัน)
24. ให้ช้างเดินลากสร้อย (ใช้ช้าง 2 ตัวเดินต่อกันเพื่อลากไม้ที่มีขนาดใหญ่และพื้นที่จำกัด)

วิธีการฝึกช้างในการทำไม้

ความสำคัญของความถูกต้องการฝึกหัด

ในประเทศอินเดีย ได้มีการนำช้างมาฝึกให้เชื่อง เมื่อประมาณ 4,000 ปี ที่ผ่านมามีชาวอินเดีย ได้นำช้างมากฝึกเพื่อประโยชน์ในการทำป่าไม้ ทางเกษตร และการท่องเที่ยว การที่จะฝึกช้าง นั้นขึ้นอยู่กับอายุเพศ สายพันธุ์ และลักษณะเฉพาะตัวของช้าง โดยพบว่าช้างแอฟริกาจะฝึกได้ยาก กว่าช้างเอเชีย เพราะช้างแอฟริกามีนิสัยดุร้าย หัดให้เชื่องยากเพราะมีความตื่นตระหนกมากกว่าช้าง เอเชีย ช้างไทยเป็นช้างพันธุ์เอเชีย ซึ่งมีลักษณะดีและฉลาดสามารถนำมาฝึกให้เชื่องหรือหัดให้ ทำงานได้ดีกว่าช้างแอฟริกา

เมื่อร้อยกว่าปีก่อน ประเทศไทยส่วนใหญ่มีการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ภาคเหนือของประเทศไทย ช้างจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการชักลากซุงออกจากป่า เนื่องจากไม่มี เครื่องทุนแรงใดดีไปกว่าช้าง การทำไม้ในเมืองไทยใช้ระบบ selection system สมัยนั้นบริษัทที่ได้รับสัมปทานทำไม้ในประเทศไทย ส่วนใหญ่เป็นบริษัทของชาวอังกฤษ บริษัทเหล่านี้ได้นำเอาชาว อินเดียและพม่า ซึ่งมีความชำนาญในการทำไม้ แต่ปัจจุบันประเทศไทยได้มีการปิดป่า (มูลนิธิคน รักช้าง, 2538) ช้างจึงเริ่มตกงาน ถูกทอดทิ้งไปช้างขายทอดต่อไปบ้าง งานทำไม้ลดลง มีเครื่องจักร กลทุนแรงมาแทนช้าง ยังคงมีหน่วยงานบางหน่วยงานและเอกชนบางแห่งที่ยังดูแลช้างอยู่ เช่น หน่วยงานที่ยังดูแลช้างตามราชการคือ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ซึ่งได้จัดตั้งโรงเรียนศูนย์ฝึกลูก ช้างขึ้น ที่อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

การฝึกลูกช้างเริ่มเมื่อลูกช้างอายุประมาณ 3-4 ปี แต่การฝึกลูกช้างไม่ควรกระทำเมื่ออายุมาก เกิน 4 ขวบ เพราะถ้าลูกช้างอายุมากกว่านี้จะเกิดปัญหากับลูกช้าง ด้วยเหตุการณ์ที่เคยเกิดกับลูกช้าง ชื่อคตายุเมื่อปี 2517 เพราะลูกช้างที่นำมาฝึก อายุประมาณ 5 ขวบ และโปรแกรมการฝึกอาจก่อให้เกิดความเครียดในลูกช้างได้อันเนื่องมาจากสภาวะการจำกัดของสภาพแวดล้อม การฝึกลูกช้างที่เริ่ม ตั้งแต่ลูกช้างยังเล็กทำให้ลูกช้างเกิดความฝังใจ (imprinting) ในตัวควาญ ประกอบควาญต้องดูแลช้าง ทั้ง 24 ชั่วโมง เรียกได้ว่ากินนอนอยู่กับช้าง การถ่ายทอดลักษณะนิสัยระหว่างคนกับสัตว์ที่มีความ ฉลาดย่อมเกิดขึ้นได้ ผลดีของการฝึกลูกช้างทำให้ลูกช้างมีความอดทน แข็งแรง ชำนาญในการทำไม้ ทุกประเภทฝึกให้ลูกช้างเชื่อฟังคำสั่ง เชื่อง และเป็นการแยกแม่ช้างให้ทำงานได้อย่างเต็มที่ และทำ ให้การจัดการเกี่ยวกับลูกช้างและแม่ช้างเป็นไปได้โดยสะดวก และส่งผลให้สุขภาพกายและสุขภาพ จิตลูกช้างดีขึ้น

การฝึกลูกช้างต้องอาศัย ผู้เชี่ยวชาญ หรือที่เรียกว่า “จารย์” อาจารย์ฝึกช้าง ปัจจุบันหายากมากขึ้น ต้องเป็นผู้มีใจกล้า มีความเมตตา กรุณาต่อช้างรักช้างอย่างจริงใจ มีความรู้เกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ เกี่ยวกับช้าง และเป็นผู้สั่งสมความรู้มานาน และการฝึกช้างนั้นความจะมีภาษาเฉพาะเพื่อการฝึกให้ลูกช้างทำตามคำสั่ง วิธีการ ฝึกใช้หลักการวางเงื่อนไข เป็นเคล็ดลับของการฝึกทุกๆ บทเรียน คือ การให้รางวัลทุกครั้งที่ฝึกเสร็จสิ้น รางวัลจะเป็นตัวกระตุ้นที่ดี สำหรับการเรียนรู้และการจดจำ และหลักที่สำคัญเวลาฝึกความจะต้องส่งเสียงกำกับไปด้วยทุกครั้ง เนื่องจากช้างเป็นสัตว์ที่มีสมองใหญ่ พฤติกรรมของช้างไม่ได้เป็นไปโดยสัญชาตญาณเท่านั้น ช้างสามารถจดจำคำสั่งต่างๆ ได้ดี แต่ถ้าช้างเกรงมากๆ ต้องมีการปรามกันบ้าง โดยความจะใช้ตะขอซึ่งเป็นเพียงอุปกรณ์ที่ใช้ควบคุม บ้างอย่างหนึ่งเท่านั้น ส่วนใหญ่ความจะใช้ด้านข้างหรือสันเคาะตีที่หน้าผากของช้างเพื่อเป็นการเตือน หัวใจของการฝึกลูกช้างคือ การเรียนรู้ นิสัย และความรู้สึกของกันและกัน แต่จะให้ความรัก และความผูกพันอยู่เหนือการฝึกจนเกิดความสงสารนั้นถือว่าเป็นการ “กบฏ” ต่ออาชีพความช้างทีเดียว ความที่ดีต้องยึดคติ “ไม่เชื่อฟังเราดี ทำดีเราชม”

จากการสัมภาษณ์นายทองดี วิดมา และหมอแสนเฮ คีรี ว่าช้างที่จะนำมาฝึกเป็นช้างงานที่ดีได้นั้น จะต้องเริ่มฝึกลูกช้างอายุ ตั้งแต่ 3-4 ปี โดยมีความเชื่อว่าลูกช้างจะต้องผ่านการทำพิธีผ่าจันมาก่อน ลูกช้างจึงจะเชื่อฟังยอมทำตามคำสั่งของความที่ฝึกได้ดี ดังนั้นการฝึกช้างจึงต้องเริ่มเมื่ออายุน้อยๆ เลิกจากหย่านมแล้ว เพราะถ้าลูกช้างอายุมากๆ อาจเกิดปัญหาในการฝึก เพราะต้องใช้ความที่มีความเชี่ยวชาญในการฝึกมากกว่า 2-3 คน เพราะธรรมชาติของลูกช้างจะดื้อและซุกซนและลูกช้างมีกำลังมากจะไม่ค่อยเชื่อฟังคำสั่งของคนแปลกหน้า เพราะฉะนั้นการฝึกจะต้องอาศัยความที่มีความเชี่ยวชาญ และทำการฝึกเมื่อลูกช้าง อายุประมาณ 3-4 ปี อีกทั้งยังต้องอาศัยพิธีกรรมทางไสยศาสตร์เข้ามาประกอบ จึงจะทำให้การฝึกลูกช้างนั้นประสบผลสำเร็จได้อย่างดี

จากการสัมภาษณ์

- นายดวงดี สุขใจ
- นายแดง ขมพурс
- นายแดง อนันต์วงศ์
- นายทองดี วิดมา
- นายบุญตาล ผ่างคำ
- นายบรรเลง ศรีฟองนวล

- นายศรีมูล เปอร์เขียว
- นายสมนึก เครือสบจาง
- นายสมพล ฝางคำ
- นายสุวรรณ ปัญญาแก้ว

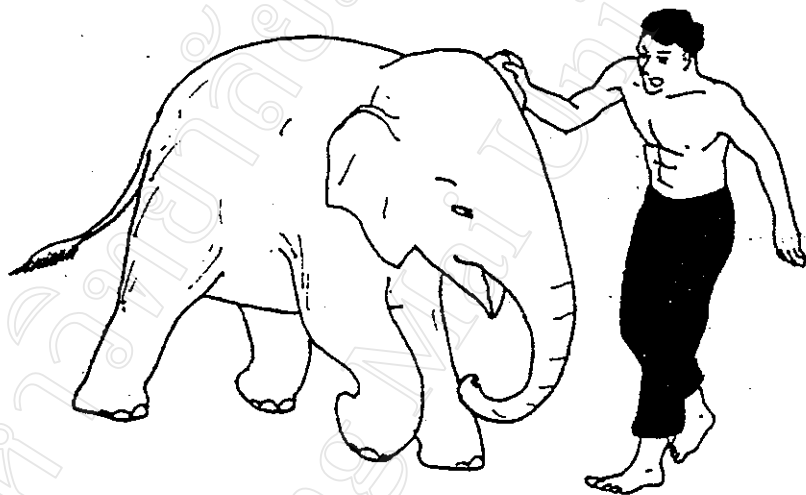
ความรู้อย่างที่กล่าวมาข้างต้นหรือบทเรียนที่จะทำการฝึกให้กับลูกช้างจะต้องเริ่มจากบทเรียนที่ง่ายไปหายาก ซึ่งมีดังนี้คือ

-การฝึกเบื้องต้น

1. ความรู้จะฝึกให้ลูกช้างรู้จักคำสั่งคำแรกคือ “อย่า” ซึ่งเป็นคำสั่งของความที่สั่งห้ามไม่ให้ลูกช้างกระทำการสิ่งต่างๆ ที่ความต้องการ โดยจะใช้ความฝึก ประมาณ 3-4 คน การฝึกจะใช้ความที่ไม่ประจำลูกช้างในการฝึกขั้นแรก เพราะต้องมีการลงโทษและความประจำลูกช้างจะเข้ามาปลอบลูกช้าง เพื่อให้ลูกช้างรักและไว้วางใจในความประจำ ถือเป็นหลักจิตวิทยาในการฝึกลูกช้างข้างต้น

2. ฝึกให้ลูกช้างคุ้นเคยกับคน

จะฝึกตั้งแต่ลูกช้างอยู่ในคอกฝึกหลังพิธีผ่าข่าน โดยหมอความจะนำความที่ดูแลลูกช้างประจำมาทำความคุ้นเคย โดยให้ความรู้ดูปลั้ตามลำตัวลูกช้างไปมา เพื่อให้ลูกช้างเกิดการเคยชินและไม่ตกใจง่าย เมื่อความขึ้นขี่คอ ลูกช้างมักจะดิ้นไปมา เมื่อความสัมผัสตามลำตัว ความประมาณ 3-4 คน จึงต้องช่วยกันจับเพื่อไม่ให้ลูกช้างดิ้นแรง เพราะอาจได้รับอันตรายโดยการที่ร่างกายอาจเสียดสีกับคอกฝึกและเกิดบาดเจ็บได้ จากนั้นความจะพยายามขึ้นขี่คอลูกช้าง เพื่อให้ลูกช้างเกิดความเคยชิน แต่ลูกช้างจะแสดงอาการขัดขืนและก้มหัวลงอย่างรวดเร็ว เพื่อให้ความเสียหลักผลัดตกจากคอช้างเอง (ภาพที่ 63) การฝึกนี้จะกระทำไปตลอดทุกๆ วันเพื่อให้ช้างเกิดความเคยชิน การฝึกบทเรียนนี้มีความสำคัญ เพราะจะต้องเป็นพื้นฐานของการฝึกขั้นต่อไป

ภาพที่ 63 ลูกช้างจะขัดขึ้นเมื่อควาญขึ้นขี่คอ

2. ผูกใส่จะแคะ

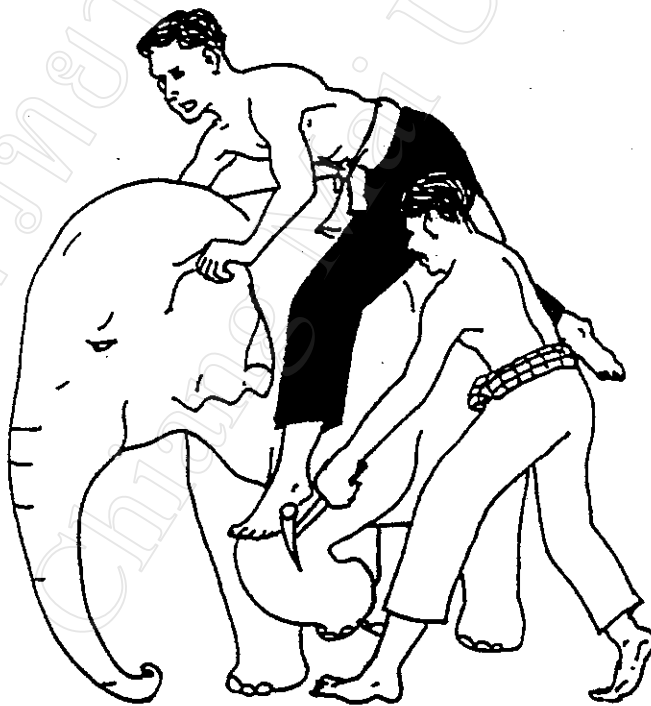
จะแคะเป็นโซ่เหล็ก ขนาด 3 หุน (ภาพที่ 64) ใช้สำหรับผูกเท้าคู่น้ำหรือคู่อลังให้ติดกัน เพื่อให้ช้างเคลื่อนไหวไม่สะดวก ควาญจะนำลูกช้างมาผูกใส่จะแคะ เพื่อให้ลูกช้างเกิดการเคยชินและไม่เกิดอันตราย ประโยชน์ของการใส่จะแคะ เพื่อที่ช้างจะเดินไม่สะดวกทำให้ไม่สามารถเดินไปไกลจากจุดที่ควาญนำไปปล่อยในป่าเพื่อให้ช้างหากินอาหารตามลำพัง

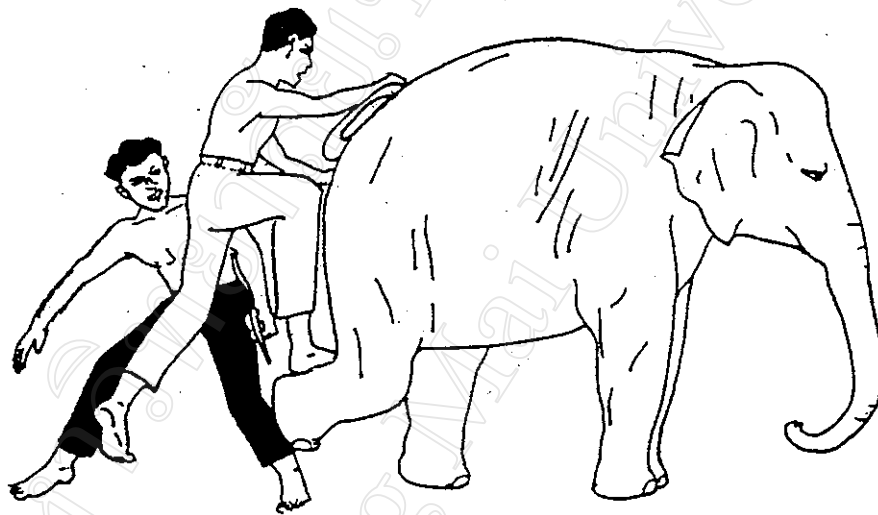
ภาพที่ 64 จะแคะสำหรับผูกเท้าช้าง

3. ฝึกให้ควาญขึ้น - ลงโดยยกขาหน้าและขาหลังพร้อมกับคำสั่ง ส่ง และรับ

การฝึกนี้เป็นทำสำหรับส่งควาญขึ้นหรือลงจากบนหลังหรือคอช้าง โดยควาญจะเริ่มฝึกให้ช้างยกขาหน้าหรือขาหลังในลักษณะย่อเข่า (ภาพที่ 65, 66) ข้างใดข้างหนึ่ง ช้างจะไม่ยอมยกขาโดยง่าย ควาญจะช่วยกันใช้เหล็กแหลมหรือตะปูขนาด 2 นิ้ว ทิ่มไปที่เท้าของช้าง ช้างจะสะดุ้งรีบยกขาขึ้น ควาญจะรีบเหยียบขาข้างข้างนั้น พร้อมใช้คำสั่งต่างๆ เช่นเดียวกับกรณีที่ควาญต้องการจะลง ควาญที่เหลือจะใช้เหล็กแหลมทิ่มเท้าช้างข้างจะยกขาของเข่า ควาญที่ขึ้นขี่ด้านหลังช้างจะรีบเหยียบขาข้างนี้ลงมาพร้อมส่งเสียงกำกับโดยใช้คำสั่งรับๆ โดยควาญจะทำการฝึกเช่นนี้เรื่อยไปทุกวันจนช้างเรียนรู้คำสั่งได้ดีขึ้น

ภาพที่ 65 การฝึกส่งควาญขึ้นและลงโดยใช้ขาหน้า

ภาพที่ 66 การฝึกส่งควาญช้างขึ้นและลงโดยใช้ขาหลัง

4. ฝึกให้ช้างเดินไปในทิศทางที่ควาญต้องการ

ควาญจะมีวิธีการฝึกให้ช้างเดินตาม โดยควาญตีนจะต้องเดินนำหน้าช้าง ระยะห่างประมาณ 4-5 เมตร พร้อมกับที่ควาญต้องสะพายถุงย่ามที่มีกล้วยหรือกล้วยเป็นสิ่งที่ล่อให้ช้างเดินตาม ควาญตีนก็จะเดินนำหน้าช้างไป ควาญคอยซึ่งอยู่ข้างบนหลังช้างจะส่งเสียงกำกับอื่นๆ หรือไปๆ ช้างจะเดินตามควาญไปเรื่อยๆ

-ถ้าควาญต้องการให้ช้างเดินตามทิศทางที่ควาญต้องการซ้ายหรือขวา

ควาญตีนจะเดินนำหน้าเช่นเดิม จากนั้นควาญจะเดินเฉียงไปทางซ้าย ควาญคองจะใช้เข้าด้านขวาสะกิดที่หลังใบหูบริเวณต้นคอ (ภาพที่ 67) พร้อมใช้คำสั่ง เกี้ยวๆ ไปพร้อมกับการสะกิดของขา เช่นเดียวกันถ้าต้องการให้ช้างเดินไปทางขวาควาญจะต้องใช้เข้าสะกิดหลังใบหูด้านซ้าย พร้อมกับส่งเสียงกำกับไปด้วยเช่นกัน

ภาพที่ 67 ควาญใช้เข้าสะกิดหลังใบหูบริเวณต้นคอของช้าง

-การฝึกให้ช้างเดินเข้ามาหา

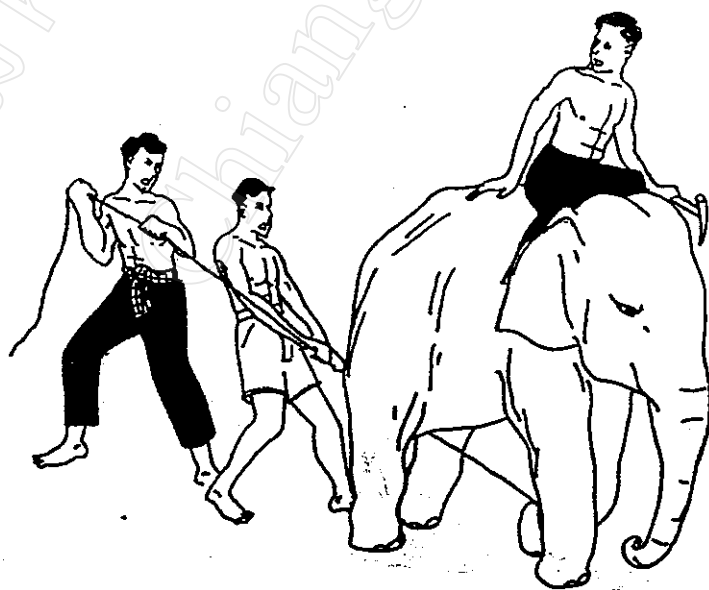
ควาญตีนจะยืนอยู่ด้านหน้าช้างห่างประมาณ 10 เมตร พร้อมควาญจะชูมือที่มีกล้วยหรืออ้อย เพื่อให้ช้างเห็น จากนั้นควาญจะกวักมือเรียกพร้อมกับส่งเสียงเรียก เพะๆ เพื่อให้ช้างเดินเข้ามา และหลักสำคัญในการฝึกเดินของช้างคือ ช้างและควาญจะมีช่วงจังหวะการเดินใกล้เคียงกันคือ ไม่เร็วและช้าจนเกินไป โดยควาญจะฝึกช้างโดยนำจะแคะหวาย มัดโซ่ขา ส่วนบนทั้งขาหน้าและขาหลัง ทำให้ช้างเดินลำบากและควาญจะเดินไปพร้อมๆ กับช้างในช่วงของการฝึก เมื่อช้างฝึกเดินจนได้จังหวะควาญจึงนำจะแคะหวายปลดออก

-การฝึกให้ช้างหยุดเดิน

เมื่อช้างเดินตามควาญตีนไปเรื่อยๆ ควาญคอยส่งเสียงเฮหรือฮาว ควาญตีนที่อยู่ด้านล่างประมาณ 3-4 คนจะช่วยกันจุดหรือดึง เพื่อให้ช้างหยุดเดิน

-การฝึกให้ช้างเดินถอยหลัง

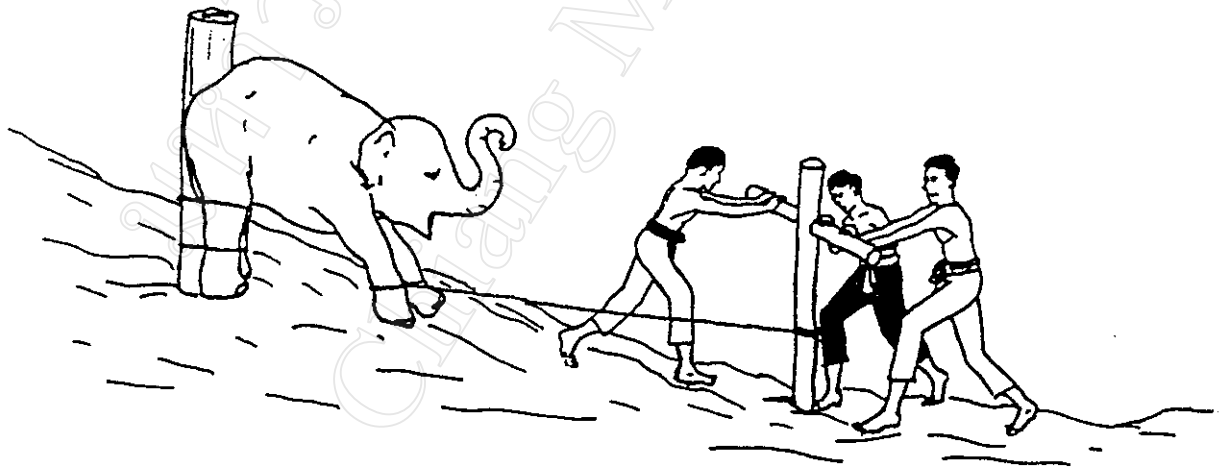
ควาญคอยอยู่บนหลังช้างต้องการให้ช้างเดินถอยหลัง ควาญตีน 3-4 คน จะช่วยกันดึงโซ่ที่คอและขาไปข้างหลัง ควาญคอยจะส่งเสียงโหๆ ไปพร้อมกัน (ภาพที่ 68)

ภาพที่ 68 ฝึกให้ช้างเดินถอยหลัง

5. การฝึกแม่บ้านหรือหมอบ

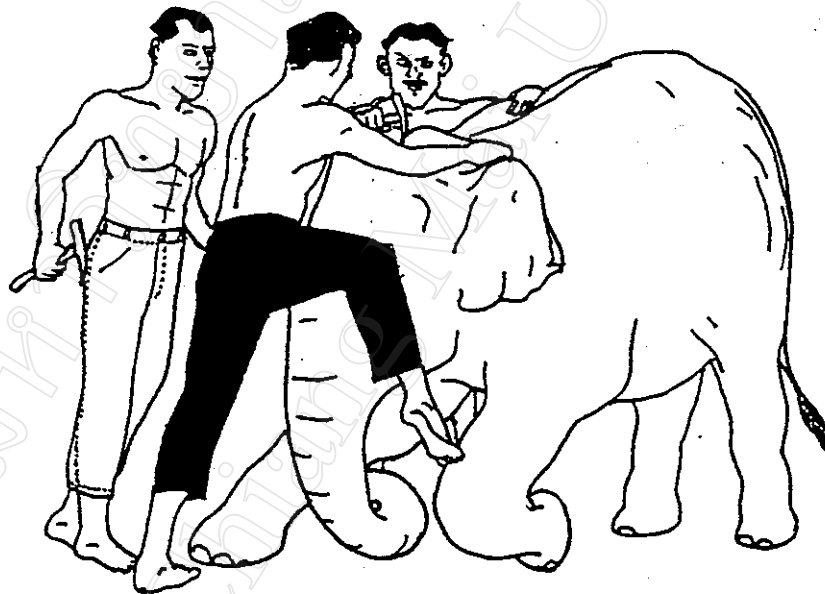
การที่จะต้องการให้ช้างหมอบลงนั้นเป็นการส่งความขุ่นหรือลงจากหลังหรือคอช้าง อีกวิธีหนึ่ง ควาญจะต้องช่วยกันฝึกหลายคน โดยจะต้องช่วยกันมัดขาหลังของช้างไว้กับเสาหรือหลักที่แข็งแรง ส่วนขาหน้าจะคล้องโซ่ และโยงไว้กับเสาไม้รูปกางเขน ที่ปักไว้ในหลุมลึกที่หลวมพอที่จะหมุนได้ ควาญที่ฝึกจะช่วยกันดึงหรือหมุนไม้กางเขน เพื่อให้ขาหน้าของช้างยื่นออกมา ข้างหน้า ทำให้ช้างต้องหมอบลง ขณะเดียวกันที่ช้างหมอบลง ควาญที่ฝึกจะต้องส่งเสียง แม่บ้านๆ วิธีการฝึกนี้ ควาญกล่าวว่าต้องมีเทคนิคที่จะใช้การฝึกง่ายขึ้นคือ ต้องนำช้างมาฝึกบริเวณที่เป็นเนินและทำให้พื้นดินบริเวณนั้นแฉะและลื่น เพื่อที่ช้างจะหมอบลงได้ง่ายขึ้น (ภาพที่ 69)

ภาพที่ 69 การฝึกให้ช้างหมอบลง

6. การฝึกเด็ก

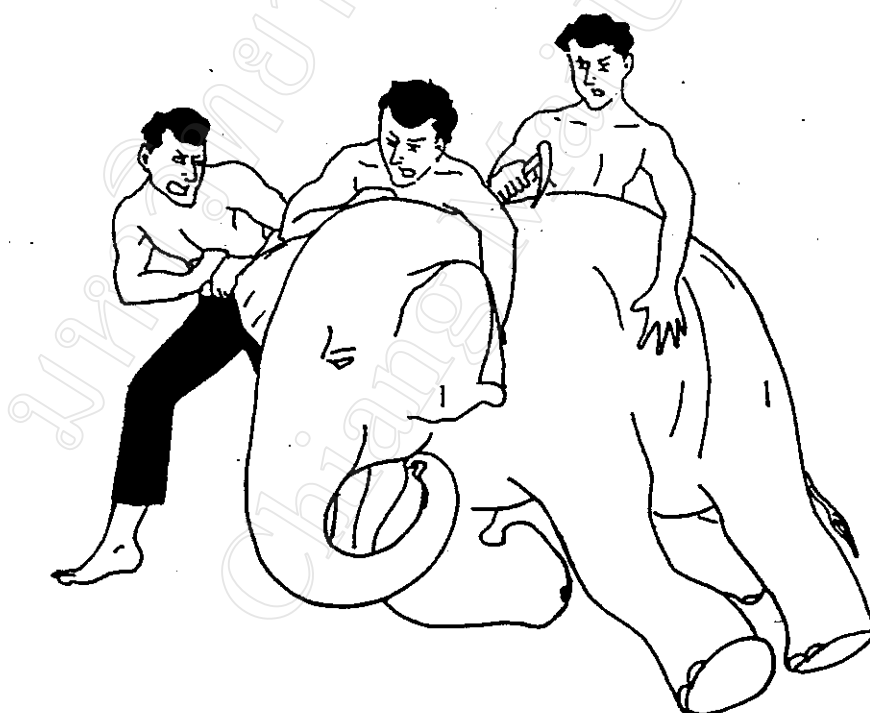
การฝึกเด็ก เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ส่งความรุนแรงและลงทางด้านหน้าโดยให้ช้างก้มหัวลง วิธีการฝึกความรุนแรงจะช่วยให้เด็กแหลกแหลมหรือตะขอกคไปที่หัวช้าง พร้อมกับใช้คำสั่ง เด็ก เมื่อช้างเจ็บจะก้มหัวลง ความรุนแรงขึ้นหรือลงทางด้านหน้าของช้างได้ วิธีการช้างจำคำสั่งได้ดีมากขึ้น (ภาพที่ 70)

ภาพที่ 70 การฝึกเด็ก

7. การฝึกให้ช้างนอนตะแคง

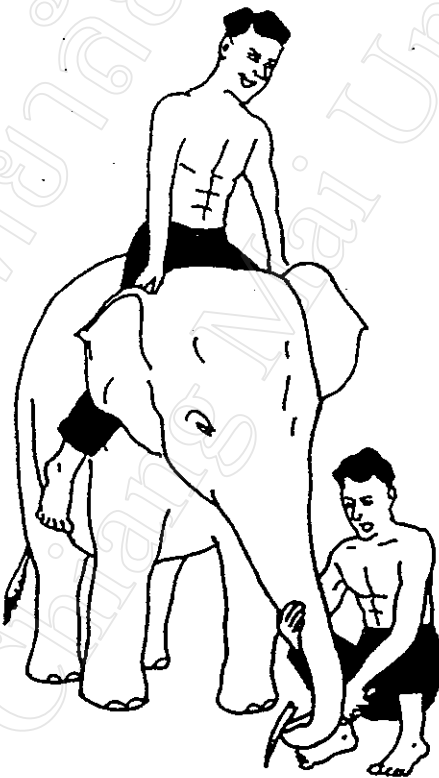
เนื่องจากช้างเป็นสัตว์ที่มักพ่นดินหรือโคลนตามลำตัว เพื่อเป็นการปิดหรือไล่แมลง การฝึกให้ช้างนอนตะแคงทำให้ควาญสามารถทำความสะอาดหลังช้างได้ทั้งในเวลาอาบน้ำหรือตรวจดูบาดแผลตามร่างกายต่างๆ ได้ง่าย อีกทั้งควาญจะมีวิธีการฝึกคือ ใช้ตะปู หรือเหล็กแหลม กดลงบนหลังช้างเมื่อช้างเจ็บ จะยอมย่อตัวลง ควาญจะช่วยกันดึงเพื่อให้ช้างนอนตะแคงด้านใดด้านหนึ่ง พร้อมกับใช้คำสั่งนอนไปพร้อมกัน (ภาพที่ 71)

ภาพที่ 71 การใช้คำสั่งนอน

8. การฝึกเก็บของ

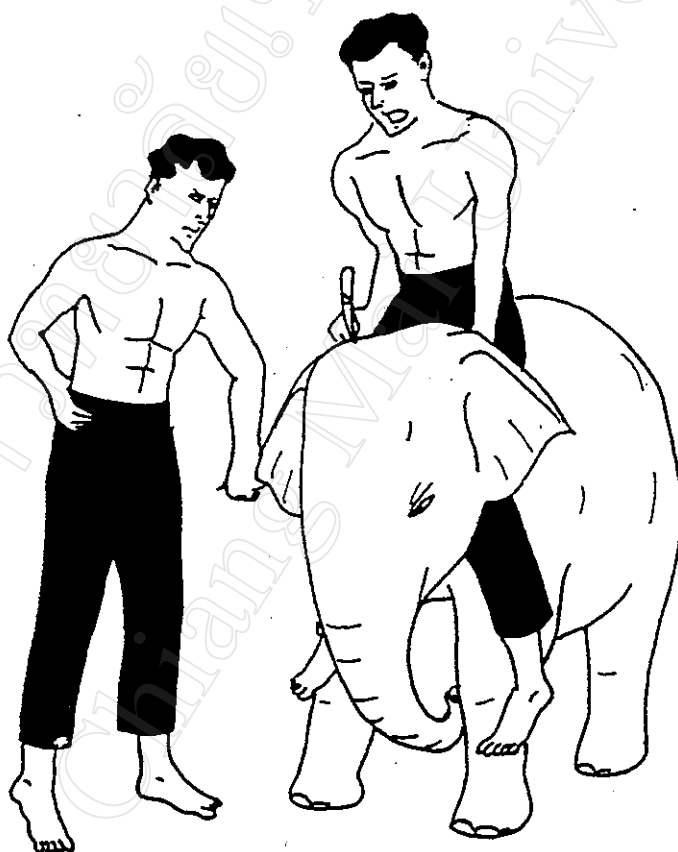
ควาญช้างจะฝึกให้ช้างเก็บของหลายอย่าง เช่น หมวก มีด ตะขอ โซ่ เหยี่ยว เป็นต้น การฝึกควาญจะอยู่บนหลังช้างโดยโยนหมวกหรือมีดหรือสิ่งที่ต้องการด้านหลังช้าง ควาญยืนที่อยู่ด้านล่างจะช่วยกันจับวงของช้างไปหยิบหรือจับสิ่งของพร้อมกับส่งให้ควาญคอ โดยทำการฝึกหลายๆ ครั้ง พร้อมใช้คำสั่งเก็บมา (ภาพที่ 72)

ภาพที่ 72 การฝึกเก็บตะขอ

9. ฝึกทำความเคารพ

การฝึกให้ช้างทำความเคารพหรือขอบคุณ เวลาให้สิ่งของควาญจะทำการฝึกโดยใช้วิธีการคล้ายกับการฝึกเด็กโดยใช้ตะปูหรือตะขอกดไปที่หัว และขาของช้างเพื่อที่จะให้ช้างก้มหัว และงอขา พร้อมกับใช้คำสั่งว่า สวัสดิ์ ไปพร้อมๆ กัน (ภาพที่ 73)

ภาพที่ 73 การฝึกทำความเคารพ

การฝึกเบื้องต้น ทั้งหมดควาญจะทำการฝึกอย่างต่อเนื่องจนช้างคุ้นเคยกับคำสั่งได้ เป็นอย่างดี เคล็ดลับในการฝึกแต่ละบทเรียนทุกๆ ครั้งจะต้องมีรางวัลเป็นสิ่งตอบแทน เพื่อให้ช้าง ยอมทำตามคำสั่งของควาญทำให้ขั้นตอนการฝึกช้างเป็น ไปโดยง่ายและรวดเร็วขึ้น

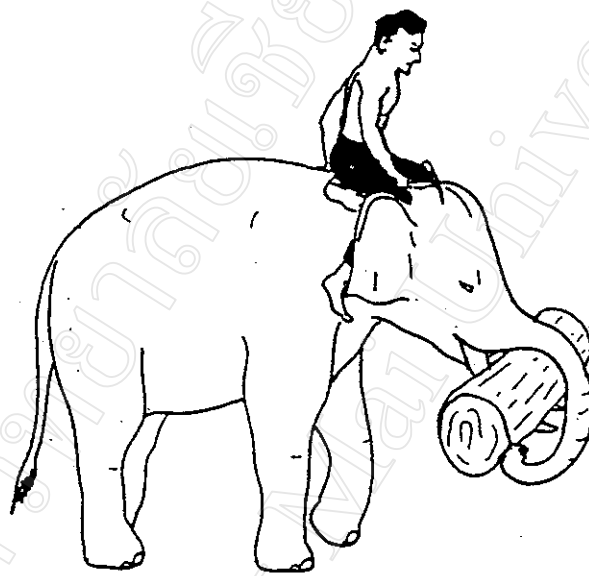
เมื่อช้างได้ฝึกเบื้องต้น จนคุ้นชินกับคำสั่งของควาญได้ดีแล้ว ช้างจะถูกนำมาฝึกหลักสูตรการทำไม้ โดยจะถูกฝึกให้เคยชินกับเครื่องจักรกล รถยนต์ ยานพาหนะต่างๆ ควาญ บางคนอาจนำช้างของตนเองที่เชื่อง เชื่อฟังคำสั่งได้ดี นำมาเดินบนถนนเพื่อให้ช้างได้คุ้นเคยกับเสียง รถยานพาหนะต่างๆ จากนั้นจะถูกนำมาฝึกให้แหนบไม้ ลากไม้ และการกับไม้ในลักษณะต่างๆ

1. การแหนบไม้

การแหนบไม้จะใช้เฉพาะช้างตัวผู้หรือช้างพลายเท่านั้นเพราะจะต้องใช้งาช้อนไม้ขึ้น แล้วใช้วงประคองไม้ การแหนบไม้นั้นใช้เมื่อต้องการให้ช้างเคลื่อนย้ายไม้จากที่หนึ่งไปไว้อีกที่ หนึ่งโดยบริเวณหรือพื้นที่นั้น อาจมีสิ่งกีดขวางไม่สามารถลึงไม้ไปมาได้ การแหนบไม้ไม่นิยมทำ ในหน้าร้อนเพราะงาอาจเปราะแตกได้ง่าย

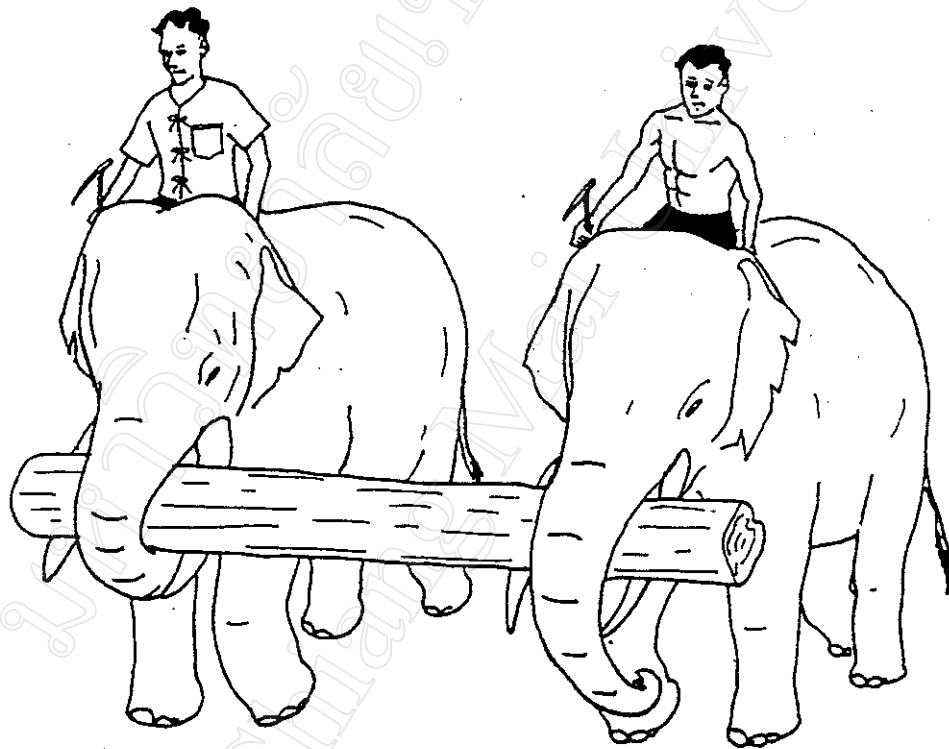
การแหนบไม้ มี 3 ลักษณะคือ

-แหนบเดี่ยว หมายถึง การใช้ช้างงาตัวเดียวเคลื่อนย้ายไม้ โดยช้างจะใช้งาช้อนตรง กลางของลำท่อนซุงประคองน้ำหนักของท่อนซุงไว้ ท่อนซุงจะมีขนาดไม่ใหญ่มาก ซึ่งพอที่ช้างเชือก เดียวสามารถจะรับน้ำหนักได้ (ภาพที่ 74)

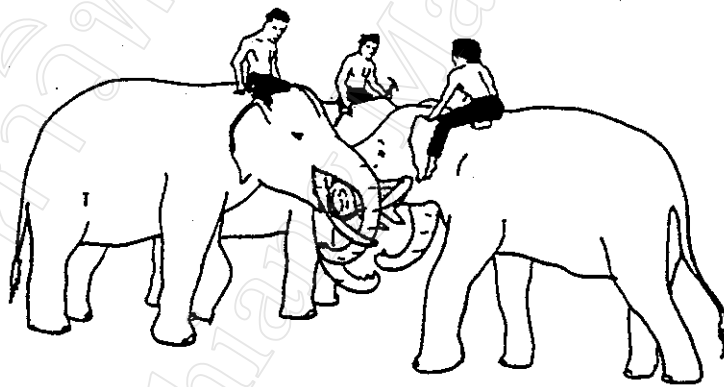
ภาพที่ 74 การแหวนบเดี่ยว

-แหนบกู้ ใช้ในกรณีที่ท่อนซุงมีขนาดใหญ่ ช้างเชือกเดียวไม่สามารถยกได้ จึงใช้
ช้าง 2 เชือกทำการยกไม้ โดยช้างแต่ละเชือกอยู่ปลายแต่ละด้านของท่อนซุง (ภาพที่ 75)

ภาพที่ 75 การแหนบกู้

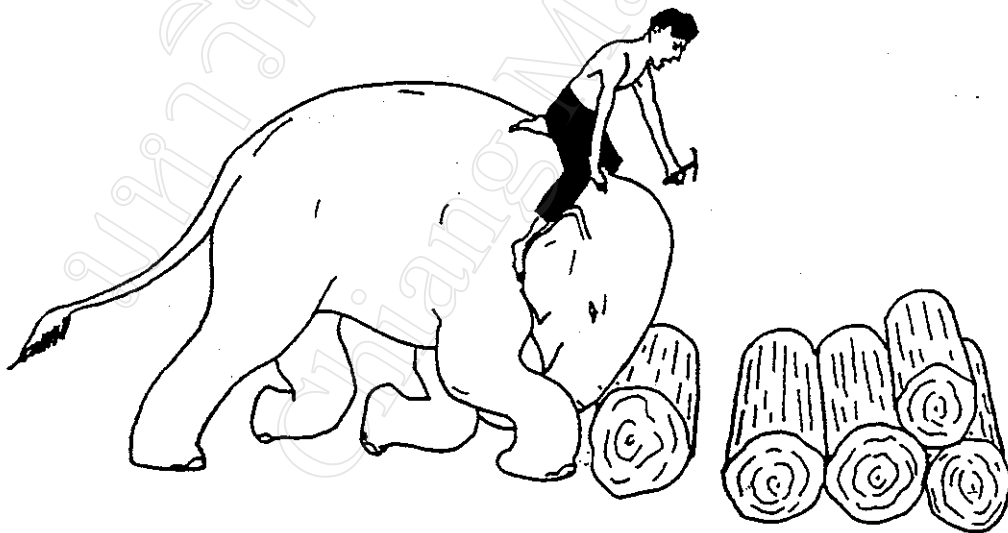
-แหวนบ่ง เป็นการส่งท่อนซุงจากช้างเชือกหนึ่งที่แหวนเดียวอยู่ต่อไปให้ช้างอีกสองเชือกมารับหรือการที่ช้างสองเชือกแหวนบ่งท่อนซุงแล้วส่งต่อไปให้ช้างอีกเชือกมารับท่อนซุง และช้างจะต้องมีขนาดใหญ่มีกำลังพอที่จะยกท่อนซุงได้ การแหวนบ่งเป็นการส่งท่อนซุงต่อไปให้ช้างอีกเชือกในกรณีที่สถานที่อาจแคบหรือไม่สะดวกพอที่ช้างสองเชือกจะเดินแหวนบ่งได้ (ภาพที่ 76)

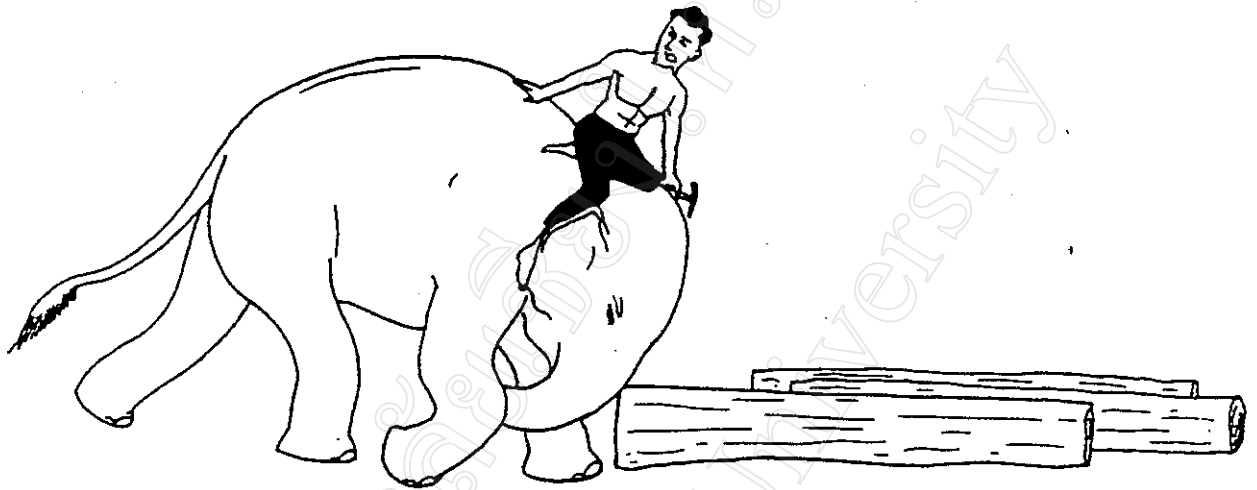
ภาพที่ 76 การแหวนบ่ง

-การกลิ้งไม้

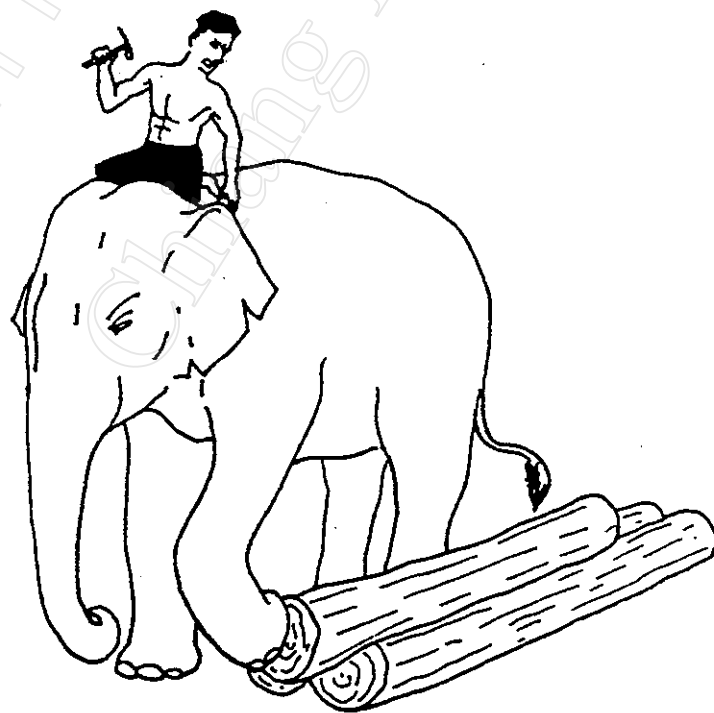
ทำได้ทั้งช้างพังและช้างพลาย ในกรณีที่เป็นการขนส่งไม้ทางน้ำ จะใช้ช้างกลิ้งซุงจากตลิ่งโดยใช้เท้าหรือโคนงวงจัดลงสู่แม่น้ำก่อนที่จะนำซุงมาผูกรวมกัน การกลิ้งไม้หรือการจัดไม้เป็นการใช้โคนงวงดันไม้ไปในทางขวาง (ภาพที่ 77) แต่ถ้าช้างดันไม้ที่หัวซุงไปตามยาวจะมีชื่อเรียกเฉพาะว่าโทไม้ (ภาพที่ 78) เพื่อให้หัวซุงอยู่ในระดับเดียวกันหรืออาจมีการดันซุงโดยใช้ฝ่าเท้าหน้าดันมาข้างหลัง เรียกว่า เกาะโท (ภาพที่ 79) เป็นการจัดระดับท่อนซุง ส่วนการนำซุงมากองรวมกันเรียกว่า การก๊ပ်ไม้ เมื่อนำซุงมารวมกันจะใช้รัดป่นจันทกกองไม้ขึ้นรถบรรทุกเพื่อเคลื่อนย้ายกองซุงต่อไป ตามปกติการก๊ပ်ไม้จะใช้ช้าง 1 เชือก ประมาณ 8-10 ก๊ပ်ต่อวัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับภูมิประเทศและระยะทางว่าใกล้ไกลเพียงใด

ภาพที่ 77 การกลิ้งไม้หรือจัดไม้

ภาพที่ 78 การโทไม้

ภาพที่ 79 การเกาะโทไม้

-พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับควาญและการเลี้ยงช้างตามธรรมเนียมของไทยทางภาคเหนือ และกะเหรี่ยง

พิธีกรรมมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทยเป็นอย่างมาก ดังนั้นคนไทยมักมีพิธีกรรมมาเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตเสมอ เพราะเชื่อว่าพิธีกรรมทำให้เกิดความเชื่อมั่นต่อการดำรงชีวิต ถึงแม้ปัจจุบันโลกจะเจริญก้าวหน้าไปมากเพียงใด เทคโนโลยีต่างๆ มีบทบาทที่เพิ่มความสะดวกสบายให้กับมนุษย์มากขึ้น ทำให้พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในการดำเนินชีวิตของมนุษย์นั้นได้ลดน้อยลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมเมือง แต่พิธีกรรมก็ไม่ได้หมดไปจากสังคมไทย ดังเช่นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับช้างโดยมีควาญช้างเป็นผู้สืบทอดและอนุรักษ์พิธีกรรมต่างๆ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมของคนไทย ที่ถ่ายทอดความรู้ต่างๆ และพิธีกรรมให้คนรุ่นหลังได้รู้และดำเนินชีวิตตามแบบของคนไทยต่อไป

พิธีกรรมเกี่ยวกับช้างหลายอย่างยังหาเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ไม่ได้ เช่น พิธีผ่าจัน เป็นพิธีที่มุ่งหวังว่า แม่ช้างจะล้มลูกช้างไม่ติดตามกันต่อไป และลูกช้างพร้อมที่จะได้รับการฝึกเป็นช้างงานที่ดีต่อไป พิธีผ่าจันเป็นความเชื่อทางไสยศาสตร์ประกอบกับความเชื่อขวัญทางพฤติกรรมของควาญและหมอที่ทำพิธี ซึ่งสืบทอดกันระหว่างครูกับศิษย์ มีทั้งหมอควาญกะเหรี่ยงคือ หมอแสด คีรี และหมอควาญไทยคือ หมอทองดี วิดมา หรือที่รู้จักกันในนามหนานดี ซึ่งเป็นอาจารย์ฝึกช้าง และหัวหน้าหน่วยช้างสำคัญที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

อาจารย์ฝึกช้าง ซึ่งปัจจุบันหายากมากขึ้น ต้องเป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในการประกอบพิธีกรรม มีความเมตตากรุณาต่อช้าง มีความรู้ในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับช้าง และเป็นความรู้ที่สั่งสมมานานจึงกล่าวได้ว่า ควาญช้างมีความสำคัญต่อพิธีกรรมเป็นหัวใจของพิธีกรรมที่เกี่ยวกับช้างโดยแท้

พิธีกรรมที่ได้ศึกษาซึ่งเกี่ยวข้องกับควาญและการเลี้ยงช้าง เช่น พิธีผ่าจัน พิธีสู่ขวัญช้าง พิธีปิดภัย ปิดพราย และพิธีดำหัวช้าง ซึ่งแต่ละสถานที่ที่เก็บรวบรวมข้อมูลมีความแตกต่างกันดังต่อไปนี้

1. ศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว

1.1 พิธีผ่าจัน

คำว่า “ผ่าจัน” เป็นภาษาท้องถิ่นของคนภาคเหนือ หมายถึง ทำให้แยกออกจากกัน

พิธีผ่าจันทำกับคนหรือสัตว์ก็ได้ รูปแบบการทำพิธีเหมือนกัน จะต่างกันที่คาถาที่ใช้โดยส่วนใหญ่หมอควาญ (ผู้กระทำพิธี) จะไม่กระทำให้คนเพราะถือว่าเป็นบาป ที่ต้องทำให้แยกหรือพรากจากกัน พิธีผ่าจันนั้นนอกจากจะทำให้ช้างแล้วยังทำให้กับสัตว์อื่นๆ เช่น วัว ควาย ซึ่งล้วนแต่เป็นสัตว์ที่มีพระคุณและเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตของคนไทย

ผู้ทำพิธี

หมอควาญผู้ที่กระทำพิธีผ่าจันที่ศูนย์ฝึกลูกช้างแดง-ดาวนี้เป็นหมอควาญกะเหรี่ยงคือหมอแส่แส คีรี อายุ 83 ปี (พ.ศ.2536) (ภาพที่ 80) จากการสัมภาษณ์และได้ถามผู้ใกล้ชิดได้ทราบว่าหมอแส่แสคุ้นเคยกับช้าง มาแต่ยังหนุ่มคือ อายุประมาณ 19-20 ปี มีช้างเป็นของตนเองโดยการซื้อมาเลี้ยง ตัวผู้ 1 เชือก ตัวเมีย 1 เชือก รับจ้างลากไม้ตามที่ต่างๆ เช่น ที่อำเภอเชียงดาว อำเภอปาย และอำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่ เคยรู้จักกับลุงทองคำ ซึ่งปัจจุบันเป็นหัวหน้าควาญที่ปางช้างโป่งแยง เพราะเคยทำไม้ร่วมกัน จากนั้นช้างทั้ง 2 เชือกของหมอแส่แสได้เกิดลูกช้างพออายุครบ 3 ปี หมอแส่แสได้จ้างหมอมารับพิธีผ่าจัน ซึ่งตอนนั้นหมอแส่แสได้อาศัยอยู่หมู่บ้านหนองบัวเป็นหมู่บ้านกะเหรี่ยง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้หมอแส่แสเริ่มสนใจที่จะเรียนวิชาจากหมอควาญ จึงได้ขอสมัครเรียนด้วย สมัยก่อนนั้นการรับผู้อื่นเป็นศิษย์ต้องมีการขึ้นครูหรือยกขันครูด้วยเงิน 300 แถบ เท่ากับ 36,000 บาท ในปัจจุบัน เมื่อเรียนวิชาจบแล้วจึงนำช้างของตนเองมารับจ้างลากไม้ตามสถานที่ต่างๆ จนถึงอายุ 60 ปี หมอแส่แสกล่าวว่า หมอผู้ทำพิธีผ่าจันเริ่มที่จะหายาก จึงมีคนมาจ้างให้ไปเป็นผู้ทำพิธี หลังจากนั้นจึงยึดอาชีพนี้มาจนถึงปัจจุบัน (2536)

-จุดประสงค์ของการทำพิธีผ่าจัน

เพื่อต้องการให้แม่ช้างและลูกช้างแยกจากกันเพื่อนำลูกช้างไปฝึกใช้งาน และแม่ช้างจะได้ทำงานต่อไป พิธีกรรมมุ่งหวังให้แม่ช้างและลูกช้างลืมกัน ไม่ติดตามกันต่อไป

-อุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบพิธี

1. เงินค่าจ้างหมอผู้ทำพิธี 7,000 บาท
2. อุปกรณ์เครื่องสังเวย (ภาพที่ 81)
 1. เงินค่าขึ้นครู ในการทำพิธี 500 บาท
 2. ข้าวสุกหน้าหม้อ (ข้าวที่ดัดครั้งแรก) 1 จาน

3. ไก่บ้านต้ม 4 ตัว ตัวผู้ 2 ตัว ตัวเมีย 2 ตัว
4. เทียนเล่มเล็ก 4 เล่ม เล่มใหญ่ 2 เล่ม
5. กรวยใบตอง 12 กรวย
6. กรวยข้าวตอกดอกไม้สีขาว (ไม่จำกัดจำนวนดอก) 6 กรวย
7. กรวยหมากพลู 6 กรวย
8. น้ำมัน ส้มป่อย
9. ใบหนาด 3 ช่อ
10. เหล้าขาว 2 ขวด
11. กล้วย อ้อย (หั่นเป็นท่อน) และเกลือเม็ดเพื่อให้ลูกช้างกิน

-อุปกรณ์ที่ใช้ทำห้าง (ที่วางเครื่องสังเวย) ทำด้วยไม้ไผ่สควมัดด้วยดอก

-ฤกษ์ยาม โดยหมอแสงแยะ ตรวจสอบหาวันที่จะประกอบพิธีโดยเลือกวันที่เป็นสิริมงคลในรอบเดือน ของทางพื้นเมืองเหนือ ซึ่งตรงกับวันที่ 20 กันยายน 2536 เวลาประมาณ 10.00 น.

-คอกฝึกลูกช้าง (ภาพที่ 82) คอกฝึกที่สร้างไว้มีขนาดพอดีกับตัวลูกช้าง ขนาดยาวประมาณ 1.5 เมตร ด้านหน้าสอบเข้าเพื่อให้พอดีกับหัวลูกช้างจะขยับไม่ได้ พื้นคอกขุดหลุมลึกลงประมาณ 1 ศอก ปิดปากหลุมด้วยไม้กระดาน 2-3 แผ่น ให้มีช่องว่างเมื่อช้างถ่ายปัสสาวะได้ลงไป ในหลุมไม่ประอะเปื้อนขาช้าง

-อุปกรณ์ที่ใช้ควบคุมช้าง

1. เชือกมะนิลา สำหรับคล้องคอช้าง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.25 เมตร ยาวประมาณ 10-15 เมตร จำนวน 1 เส้น
2. เชือกน่องแน่น (สำหรับมัดขา) ยาวประมาณ 4 เมตร จำนวน 2 เส้น
3. สายส้า (สายประอกช้าง) ยาวประมาณ 1-2 เมตร จำนวน 4-5 อัน
4. ไม้ค้อน (ไม้ปลายแหลม) ยาวประมาณ 1-1.5 เมตร จำนวน 3 อัน
5. มีดและตะขอ
6. โซ่จะแคะสำหรับผูกขาแม่ช้าง 2 เส้น

*อุปกรณ์ทั้งหมดต้องใหม่และอยู่ในสภาพที่แข็งแรงเสมอ

ภาพที่ 80 หมอแสบ หมอควาญกะเหรี่ยงผู้ทำพิธีผ้าจัน

ภาพที่ 81 อุปกรณ์สังเวชใช้ในการประกอบพิธีผ้าจัน

ภาพที่ 82 ท่อกล้าหรับฝักถูกข้าง

-รายละเอียดและขั้นตอนในการทำพิธีผ่าจัน โดยหมอแสแส

นำลูกช้างที่จะผ่าจันคือ ช้างหนึ่ง เป็นช้างเพศผู้ อายุประมาณ 3 ปีครึ่ง เข้าไปไว้ในคอกฝึกที่เตรียมไว้ ลูกช้างจะไม่ยอมให้ความจับโดยง่าย โดยจะไม่ยอมออกจากแม่ช้าง จึงจำเป็นต้องนำแม่ช้างเข้าใกล้คอกฝึกมากที่สุด แม่ช้างจะถูกควาญใช้โซ่และคนไว้ 2 ขา หน้า และล่ามไว้กับต้นไม้ใหญ่อย่างแน่นหนา โดยมีควาญแดงคอยควบคุมแม่ช้างอยู่ใกล้ๆ เมื่อลูกช้างเข้ามาอยู่ใกล้ๆ แม่ควาญกะเหรี่ยง ประมาณ 30 คน ช่วยกันใช้บ่วงเชือกคล้องคอลูกช้าง (ภาพที่ 83) เพื่อดึงเข้าคอก เวลาลูกช้างจะตื่น วิ่งไปมา แม่ช้างจะกระสับกระส่ายและตกใจ แม่ช้างพยายามที่จะเข้าไปช่วยลูก ในขณะที่ควาญบนคอแม่ช้างพยายามบังคับแม่ช้างให้สงบลง การไล่จับลูกช้างใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง จึงคล้องคอลูกช้างได้สำเร็จ จากนั้นควาญทั้งหมดพยายามจากลูกช้างให้เข้าคอกฝึก (ภาพที่ 84) ลูกช้างจะร้องตลอดเวลา เมื่อดึงลูกช้างเข้าคอกฝึกได้สำเร็จจึงปิดกั้นคอกด้วยไม้ไผ่และมัดขาทั้ง 4 ให้แน่นจนลูกช้างขยับไม่ได้

จากนั้นหมอแสแสจะเริ่มทำพิธี เสกคาถาอาคมลงบนกล้วย อ้อย และเกลือ เม็ด ให้แม่ช้างและลูกช้างกิน เพื่อเป็นการตัดสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูก เมื่อดึงลูกช้างอยู่ในคอกมันพยายามดิ้นและร้อง ลูกช้างได้รับบาดเจ็บเพียงเล็กน้อย หมอแสแสจะท่องคาถาอาคมลงบนน้ำมันส้มป่อย และใช้ใบหนาดที่เตรียมไว้จุ่มในน้ำมันส้มป่อยประพรมจนทั่วตัวลูกช้าง จากนั้นหมอแสแสจะป็นขึ้นไปนั่งบนหลังลูกช้าง ท่องคาถาอาคมเสร็จแล้วใช้ตะขอสับไปบนหัวลูกช้าง 3 ที เป็นเชิงให้เชื่อฟังคำสั่ง จากนั้นหมอจะลงมาดูความเรียบร้อยของลูกช้างที่ผูกมัดไว้และส่งย้ายแม่ช้างออกจากบริเวณนั้น เป็นเสร็จพิธีขั้นตอนแรก

ความตื่นเต้นได้เกิดขึ้นอีกครั้งขณะที่ย้ายแม่ช้างออกจากบริเวณนั้นเมื่อคลายโซ่ที่ล่ามแม่ช้างไว้กับต้นไม้ แม่ช้างได้กระโจนเข้าช่วยลูกทันที โดยพยายามที่จะพังคอกที่กักขังลูกช้างไว้ (ภาพที่ 85) ควาญทั้งหมดได้ช่วยกันแยกแม่ช้างออกจากบริเวณนั้น อย่างเต็มความสามารถ ตอนแรกใช้การลงโทษอย่างรุนแรงแก่แม่ช้างกลับอาละวาดมากขึ้น จึงเปลี่ยนวิธีการใหม่คือ ใช้ช้างพังอีก 2 เชือกเข้าขนาบข้างแม่ช้างแล้วพาเดินออกไปโดยไม่ให้เห็นลูกช้าง ทำให้แยกแม่ช้างออกจากบริเวณนั้นได้สำเร็จ โดยควาญแดงขึ้นคอบังคับแม่ช้างให้เดินออกจากบริเวณนั้นด้วยตนเอง แม่ช้างจึงสงบลงและเดินออกไปโดยดี ขั้นตอนต่อไปจะขังลูกช้างไว้ในคอกฝึกเป็นเวลา 3 วัน โดยมีหมอ

แต่แฮคคอยดูแลลูกช้าง หลังจาก 3 วันผ่านไปจะนำลูกช้างออกมา แล้วจะเริ่มตามขั้นตอนของการฝึก โดยนายแดง ซึ่งเป็นหัวหน้าควาญแล้วลูกช้างจะกลายเป็นช้างที่เชื่อง เชื่อฟังคำสั่งของควาญต่อไป และจะไม่กลับไปหาแม่อีกเลย

ภาพที่ 83 ควาญทั้งหมดพยายามใช้บ่วงเชือกคล้องคอลูกช้าง

ภาพที่ 84 ทวายุทั้งหมดชักกะเชือกกับลูกช้างเพื่อดีงเข้าคอก

ภาพที่ 85 แม่ช้างกระโจนเข้าคอกฝึกเพื่อช่วยลูกตัวเอง

1.2 พิธีดำหัวช้าง

สืบเนื่องมาจากพิธีรดน้ำดำหัวในงานสงกรานต์ของชาวภาคเหนือ พิธีดำหัวช้างนี้ทางศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาวได้จัดขึ้นทุกๆ ปี โดยความคิดของนายมนัส ยาวีราช เจ้าของศูนย์ฝึกฯ ซึ่งได้กล่าวว่าพิธีดำหัวช้างได้สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ แต่ก่อนนั้นบิดามารดาของนายมนัส ได้สั่งสอนให้ลูกรู้จักบุญคุณของสัตว์ที่ใช้แรงงาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย ต่อมาเมื่อนายมนัส ทำธุรกิจจัดตั้งศูนย์ฝึกมีการแสดงและใช้งานช้างตลอดทั้งปี จึงดำริที่จะให้มีพิธีดำหัวช้างขึ้นในวันที่ 16 เมษายนของทุกๆ ปี เพื่อเป็นการขอขมาที่ได้ใช้แรงงาน และระลึกถึงบุญคุณของช้างที่ทำให้ครอบครัวอยู่สุขสบายจนถึงปัจจุบัน และยังเป็นการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ยังเกี่ยวข้องกับช้างให้คนรุ่นหลังได้รู้และสืบทอดต่อไป

ก่อน พ.ศ.2538 นายมนัสและครอบครัว ได้จัดพิธีดำหัวช้าง โดยไม่มีการทำพิธีเรียกขวัญช้าง แต่เมื่อวันที่ 16 เมษายน 2538 ได้เชิญนายสิงห์แก้ว ศรีบุญเรือง อายุ 58 ปี บ้านเลขที่ 8 หมู่ 1 บ้านหนองอาบช้าง ตำบลสันโป่ง อำเภอแม่อิง จังหวัดเชียงใหม่ (ภาพที่ 86) มาทำพิธีเรียกขวัญช้างด้วย แต่เดิมนายสิงห์แก้ว เคยบวชเรียนเป็นพระมาก่อน ปัจจุบันชาวบ้านที่รู้จักและคุ้นเคย จะเชิญนายสิงห์แก้ว มาเป็นผู้ทำพิธีเรียกขวัญในงานมงคลต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

-อุปกรณ์ที่ต้องใช้ในพิธีดำหัวช้าง (ภาพที่ 87)

1. อุปกรณ์ทำพิธีกรรม

1. ขันครู ประกอบด้วยกรวยหมากพลู กรวยดอกไม้ อย่างละ 12 กรวย
2. เหล้าโรง 1 ขวด
3. ผ้าสีขาวแดง อย่างละ 1 ชิ้น ขนาดประมาณชิ้นละ 1-2 นิ้ว
4. ข้าวสาร 1 ถ้วย
5. สายสิญจน์
6. พุ่มต้น ประกอบด้วย กระดาษสีตัดเป็นรูปธงพันก้านไม้ปักเป็นพุ่ม 1 พุ่ม
7. พุ่มหมาก ประกอบด้วย หมากแห้งหั่นเป็นแฉ่นนำมาร้อยเป็นพุ่ม 1 พุ่ม

8. ต้นผึ้ง ประกอบด้วย เทียนไขมาห้อยทำเป็นพุ่ม 1 พุ่ม
9. ขันใส่น้ำมัน สัมป่อย
- อุปกรณ์ทั้งหมดจัดเตรียมวางไว้บนเกยเทียบข้างที่ท่าพิธี

2. อาหารไว้ให้ช้างกิน เป็นผลไม้ตามฤดูกาล เช่น กกล้วย อ้อย แดงโม มะขามเปียก คลุกเกลือ จำนวนมาก

-รายละเอียดขั้นตอนในการทำพิธี

เวลาประมาณ 9.00 น. ควาญทุกคนจะนำช้างมาขึ้นเข้าแถว อย่างเป็นระเบียบที่ลานภายในศูนย์ฝึกฯ นายมนัส จตุเทียนบุชาพระรัตนตรัยที่เกยเทียบช้าง (ภาพที่ 88) จากนั้นช้างจะเดินเรียงแถว โดยมีควาญประจำช้างแต่ละเชือกขึ้นบนคอช้างและนำช้างเดินเรียงแถวเพื่อเข้ารับคำอวยพร จากนั้นนายมนัสโดยมีการกล่าวขอขมาช้างแต่ละเชือกที่ได้ใช้แรงงาน พร้อมกับรดน้ำขมิ้น สัมป่อยไปที่หัวของช้างพร้อมวางกรวยดอกไม้ธูปเทียน (ภาพที่ 89) ขณะเดียวกันนายสิงห์แก้ว จะเรียกขวัญช้างไปด้วย นายมนัสจะรดน้ำไปบนหัวช้างจนครบทุกเชือก ช้างจะกลับมายืนเรียงแถวตามเดิม จากนั้นจะมีขบวนร้องรำทำเพลงของชาวบ้านบริเวณนั้นและชาวเขาเผ่าลีซอ ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณศูนย์ฝึก แต่งกายประจำเผ่าอย่างสวยงาม ทาบตะกร้าผลไม้ต่างๆ ที่จัดเตรียมไว้ให้ช้าง (ภาพที่ 95) ทุกคนที่เข้าร่วมงานช่วยกันนำอาหารที่ทางศูนย์ฝึกฯ จัดเตรียมไว้ให้ช้างกินเป็นจำนวนมาก หลังกินอาหารแล้ว ควาญทุกคนจะนำช้างมาอาบน้ำที่ลำน้ำปิงเป็นอันเสร็จพิธี พิธีการทั้งหมดใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง

ภาพที่ 86 นายสิงห์แก้ว ผู้ทำพิธีเรียกขวัญช้างในการรดน้ำดำหัวช้าง

ภาพที่ 87 อุปกรณ์ที่ต้องใช้ในการประกอบพิธี

ภาพที่ 88 นายมนัส ยาวีราช เริ่มทำพิธี

ภาพที่ 89 เริ่มพิธีรดน้ำดำหัวช้าง

2. ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

2.1 พิธีผ่าจัน

พิธีผ่าจันที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยเป็นเพียงพิธีที่จัดแสดงขึ้นให้นักท่องเที่ยวชมในงานวันขึ้นโศกข้าง เมื่อปี 2538 ที่ผ่านมา ผู้ที่จะทำพิธีผ่าจันที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทยคือ นายทองดี วิดมา หรือหมอทองดี (ภาพที่ 90) อายุ 52 ปี อยู่บ้านเลขที่ 43/1 หมู่ที่ 2 บ้านปงกา ตำบลคงคำ อำเภอดี จังหวัดลำปาง นายทองดีหรือชื่อที่คนท้องถิ่นภาคเหนือเรียก “หนานดี” คือ ผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาแล้ว กล่าวว่ ตนเองได้สมัครเป็นศิษย์กับอาจารย์หลายท่าน เพื่อเรียนรู้วิชาอาคมต่างๆ พิธีผ่าจันนี้จะใช้ได้กับทั้งคนและสัตว์ แต่จะแตกต่างกันที่คาถาที่ใช้เท่านั้น กับคนจะใช้คาถาอย่างหนึ่งเพื่อให้คู่สามีภรรยาแยกกันหรือทำให้คนเกลียดชังกัน แต่สัตว์ทุกชนิดจะใช้คาถาเดียวกันหมด จุดประสงค์เพื่อแยกลูกออกจากแม่ แต่ในกรณีของช้างนั้นเพื่อต้องการที่จะแยกลูกช้างออกจากแม่ เพื่อที่จะนำลูกช้างไปฝึกเป็นช้างงานต่อไปและแม่ช้างจะได้เริ่มทำงานต่อเมื่อแยกจากลูก

ก่อนที่จะเตรียมทำพิธีผ่าจัน จะต้องเตรียมสิ่งต่อไปนี้ให้พร้อมเสียก่อนคือ

1. ลูกช้างที่จะทำพิธีอายุในช่วง 3-4 ปี

2. ความผูกพันใหม่ที่จะเป็นผู้ดูแลลูกช้าง

3. วันประกอบพิธี จะยกเว้นวันพุธกับวันพระ เพราะถือว่าวันพุธเป็นวันเสื่อมไม่เป็นสิริมงคล ส่วนวันพระไม่นิยมทำ เพราะเชื่อว่าเป็นบาป นอกจากนี้ยังไม่นิยมกระทำพิธีผ่าจันในช่วงเข้าพรรษา ส่วนใหญ่จะนิยมกระทำพิธีในช่วงเช้า ประมาณ 8.00-12.00 น. เพราะถือว่าเมื่อพระอาทิตย์ขึ้นกระทำการใดแล้วจะเจริญรุ่งเรือง ซึ่งถ้าจะกระทำพิธีใดในช่วงพระอาทิตย์เริ่มตกดินจะไม่เจริญ

4. อุปกรณ์ยึดตรึงลูกช้าง

-เชือกสำหรับคล้องคอลูกช้าง เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 0.25 เมตร ยาวประมาณ 30 เมตร. 1 เส้น

-เชือกสำหรับมัดขาหลัง เส้นผ่าศูนย์กลาง 0.25 เมตร ยาวประมาณ 20 เมตร 1 เส้น

-จะแคะ 2 อัน สำหรับมัดขา หน้าหลัง

ภาพที่ 90 นายทองดี (หมอกวายุไทย) ผู้ทำพิธีผ้าจันที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

-เชือกปอก 5 อัน ยึดส่วนนอก 2 อัน ส่วนหลัง 2 อัน ส่วนคอ 1 อัน

-ไม้ปลายแหลม 4 อัน

*อุปกรณ์ทั้งหมดต้องแข็งแรงและอยู่ในสภาพดี

5. คอกสำหรับวัวฝึกลูกช้าง

คอกที่จะใช้ฝึกลูกช้างจะต้องจัดเตรียมให้มีขนาดพอดีลำตัวลูกช้างเพื่อให้ช้างเคลื่อนไหวได้น้อยที่สุด มีไม้สำหรับปิดกั้นคอก 3-4 อัน ลักษณะด้านหัวจะมีลักษณะสอบเข้ากว่าด้านท้ายลำตัว

6. ขันครู (ภาพที่ 91)

ใช้ขันโตกสำหรับวางอุปกรณ์ต่างๆ ดังต่อไปนี้

-หมากแห้งหรือสด หั่นเป็นแว่น ร้อยเป็นสายหรือเรียกหมากไหม 3 เส้น

-หมากหั่นเป็นท่อน 4 ท่อน

-หมากขด 4 ขด

-ข้าวสาร 1 ถ้วย

-ผ้าสีขาว แดง อย่างละ 1 ชิ้น

-ข้าวตอก 1 ถ้วย

-ไข่ต้ม แบ่งเป็น 2 ซีก 1 ฟอง

-กล้วย 1 หวี อ้อย 1 มัด

-กรวยดอกไม้รูปเทียน 8 กรวย

-หมากพลู 8 คำ

-เทียนเล่มเล็ก 4 เล่ม เล่มใหญ่ 2 เล่ม

-ไม้ไผ่ สำหรับผ่าจัน 2 อัน

-เงินสำหรับค่าครู 32 บาท

7. ขันน้ำส้มป่อย

ใช้ขันเงิน ใส่ น้ำส้มป่อย เพื่อทำน้ำพระพุทธรณ์ พร้อมด้วยใบหนาด และ

ใบพุทรา

8. สะตวง

สะตวงทำจากกาบกล้วยเป็นรูปสี่เหลี่ยม บรรจุเครื่องเช่นไห้ต่างๆ เช่น ข้าวสาร เกลือ ใบพลู อ้อยหั่นเป็นท่อนพริกสด มะนาวหั่นเป็นซีก ใบฟักทอง กล้วยสุก ข้าวเหนียว ปั่นเป็นรูปคนและช้าง ทั้งหมดเรียกว่าเครื่องเท่า ใช้สำหรับแลกลูกช้างกับผีป่า

9. ไก่ดำ สำหรับเลี้ยงทายอุปนิสัยของลูกช้าง

การจัดหาอุปกรณ์ที่ต้องใช้ในพิธี

ควาญจะจัดเตรียมห้างทำด้วยไม้ไผ่สควัดด้วยดอกลูกเพื่อไว้สำหรับวาง อุปกรณ์ต่างๆ มีขนาดประมาณ กว้าง 0.5 เมตร ยาว ประมาณ 1 เมตร สูงประมาณ 1 เมตร โดยจะเตรียมตั้งห้างไว้ใกล้คอกฝึกลูกช้าง เพื่อสะดวกในการทำพิธีโดยควาญหรือหมอที่ทำพิธีจะหาตำแหน่งตั้งห้างที่เหมาะสมโดยไม่วางตั้งเด่นกลางสนามเกินไป ส่วนใหญ่นิยมทำห้างใกล้หรือติดกับต้นไม้ที่อยู่บริเวณใกล้ๆ ในสถานที่ที่จะประกอบพิธี โดยจะนำขันธ์ครูวางไว้ตรงกลาง พร้อมด้วยสะตวงและขันน้ำส้มป่อยในตำแหน่งด้านซ้ายหรือขวาตามความเหมาะสม

ขั้นตอนรายละเอียดในการทำพิธี

เริ่มพิธีนายทองดี จะยกขันธ์ครูขึ้นเหนือศีรษะ บริกรรมคาถา จากนั้นจะเปิดเหล่าเทไล่จอกยกดื่ม เหลือเหล้าไว้เล็กน้อยแล้วใช้นิ้วหัวแม่มือจุ่มเหล้าที่เหลืมหาที่ขมับ 2 ข้าง จากนั้นจะบริกรรมคาถาลงที่ขันน้ำส้มป่อย พร้อมกับใช้ใบหนาดและใบพุทราคน เมื่อบริกรรมคาถาเสร็จใช้ใบหนาดและใบพุทราจุ่มน้ำส้มป่อยประพรมไปที่ขันธ์ครู อุปกรณ์ต่างๆ ที่เตรียมไว้ เช่น อุปกรณ์ยึดตรึงลูกช้าง คอกสำหรับฝึกช้างเสร็จแล้วควาญประมาณ 20-30 คน จะช่วยกันนำเชือกคล้องคอกลูกช้างเข้าคอกฝึก นายทองดีจะนำไม้ไผ่ 2 อันที่เตรียมไว้แยกออกจากกันนำไปตีลูกช้างและแม่ช้างตัวละข้าง แล้วเผาไม้ไผ่ทั้ง 2 เพื่อไม่ให้คนอื่นนำไปตีกัน เพราะความเชื่อว่าจะทำให้ทะเลาะเกลียดชังกันได้ เมื่อนำลูกช้างเข้าคอกฝึกได้จะใช้อุปกรณ์ที่ยึดตรึงลูกช้างให้ลูกช้างเคลื่อนไหวได้น้อยที่สุด จากนั้นนายทองดี จะขึ้นไปบนหลังลูกช้างใช้น้ำขมิ้นส้มป่อย ประพรมลูกช้าง นำไก่อมาเลี้ยงทายนิสัยของช้างที่จะนำไปฝึกโดยบริกรรมคาถาแล้วใช้ไก่อลูบจากหัวไปยังท้ายลำตัวลูกช้าง 3 ครั้ง แล้วโยนไก่อลงมา ถ้าไก่อที่โยนลงมามีกิริยาอาการเช่นไร จะมีความเชื่อว่าอุปนิสัย

ลักษณะลูกช้างจะเป็นเช่นนั้น เช่น ถ้าไก่อ้วนรีดนมไปมา ช้างก็จะมีลักษณะเช่นนั้น ถ้าไก่อ้วนสลัดนมช้าง
จะมีพฤติกรรมชอบสลัดความอ้วน จากนั้นนายทองดีจะบริกรรมคาถาลงตะขอและสับไปที่หัวช้าง และ
นำไปฝึกต่อไป

ภาพที่ 91 อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ในการขกครู

2. พิธีทำขวัญช้างแก้ว

เป็นพิธีที่จัดแสดงขึ้นในวันขึ้นโศกข้าง ปี พ.ศ.2538 จุดประสงค์ของการทำพิธีทำขวัญช้างนั้น นายทองดีกล่าวว่า สัตว์ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย มีขวัญทั้งหมด 32 ขวัญ หลังจากที่น่าสัตว์เลี้ยงไปใช้แรงงานต่างถิ่นนานๆ เมื่อกลับมาถึงบ้าน เจ้าของจะทำพิธีสู่ขวัญให้กับสัตว์เลี้ยงของตนและบางครั้งเจ้าของได้ทุบตี อาจทำให้สัตว์ตกใจกลัวขวัญหายไป เป็นเหตุให้ช้าง ม้า วัว ควาย นั้น เจ็บป่วยมีอันเป็นไป จึงทำพิธีสู่ขวัญขึ้นมาหรืออาจจะได้ ช้าง ม้า วัว ควาย ตัวใหม่มาเจ้าของจะจัดทำพิธีสู่ขวัญให้ สิ่งที่ต้องเตรียมก่อนพิธีทำขวัญคือ

1. เตรียมจัดหาวันที่จะกระทำพิธีเหมือนการทำพิธีผ่าจัน
2. จันครุ ประกอบด้วย ดอกไม้สีขาว แดง รูป 2 คู่ ข้าวสารและเงิน 12 บาท
3. จันน้ำส้มป่อย พร้อมด้วยใบหนาดและใบพุทรา
4. บายศรีชั้นเดียว 3 อัน พร้อมด้วยกระทิงใส่ข้าวสุกและกับข้าว
5. ไก่ต้ม 1 ตัว ดอกไม้ขาว แดง รูป 2 ดอก อ้อย 1 มัด
6. สายสิญจน์ 1 กลุ่ม
7. ห้างหรือที่วางสิ่งของทำด้วยไม้ไผ่ กว้างประมาณ .5 เมตร ยาวประมาณ 1 เมตร

สูง ประมาณ 1 เมตร

การจัดเตรียมสถานที่

สถานที่ที่ใช้ในการประกอบพิธีจะเป็นบริเวณที่เป็นลานกว้าง โดยความสูงจะช่วยกันเก็บกวาดบริเวณที่จะใช้ในการทำพิธีให้สะอาด และจัดเตรียมห้างเพื่อใช้สำหรับวางสิ่งของที่จะใช้ประกอบพิธี เช่น จันครุ จันน้ำส้มป่อย บายศรี ไก่ต้ม และสายสิญจน์

ลักษณะการจัดวางของที่ใช้ในการทำพิธี

พานบายศรีจะจัดเตรียมไว้อยู่ตรงกลางห้าง พร้อมด้วยสายสิญจน์และค่าน้ำพานบายศรี จะจัดเรียงด้วยจันครุจะอยู่ด้านขวาสุดและถาดไก่ต้ม พร้อมด้วยดอกไม้ขาว แดง รูป 2 ดอก และอ้อย 1 มัด และจันน้ำส้มป่อย

ขั้นตอนรายละเอียดในการทำพิธี

ควาญช้างจะนำช้างที่เข้าทำพิธีสู่ขวัญมายืนอยู่ด้านหน้าบายศรี และอุปกรณ์ต่างๆ ที่จัดเตรียมไว้ โยงสายสิญจน์จากพานบายศรีไปยังช้าง นายทองดี เริ่มบริกรรมคาถา บุษาครูสู่ขวัญ แล้วนำน้ำส้มป่อยประพรมช้างที่เข้าพิธีเมื่อบริกรรมคาถาเสร็จให้ควาญช้างนำสายสิญจน์ไปคล้องหูช้างหรืองาช้าง เป็นอันเสร็จพิธี (ภาพที่ 92)

ภาพที่ 92 เริ่มทำพิธีสู่ขวัญช้าง

3. พิธีปิดพราย ปิดภัย และปิดไฟ

พิธีปิดพรายหรือปิดภัย เรียกอีกชื่อว่า “ปิดแก้” นายทองดีกล่าวว่า พิธีปิดพราย จะกระทำในกรณีที่ช้างก่อเหตุร้ายฆ่าคน หรือในกรณีช้างตายเป็นการปิดสิ่งไม่ดีออกจากตัวช้าง ส่วนกรณีปิดไฟ จากความเชื่อโบราณว่าสัตว์ใหญ่ เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย จะมีไฟอยู่ภายในตัวคนไปโดนตัวสัตว์ จะทำให้เกิดลักษณะเป็นตุ่มฝีแผลพุพองคล้ายโดนไฟไหม้ กรณีเช่นนี้จะทำพิธีปิดไฟให้กับคน

อุปกรณ์ที่ต้องใช้ในการประกอบพิธี

-ขันครู ประกอบด้วย เงิน 5.25 บาท รูป 8 คู่ เทียน 8 คู่ ดอกไม้สีขาว แดง สายสิญจน์ ข้าวสาร ผ่ำสีขาว แดง อย่างละ 1 ชั่น เหล้าขาว 1 ขวด เทียนขี้ผึ้งเล่มใหญ่ 1 คู่ เล็ก 2 คู่

-ขันน้ำส้มป่อย ใบขนาค และใบพุทรา

-การจัดวางของทั้งหมด จะจัดวางบนห้างที่จัดเตรียมไว้ ซึ่งประกอบด้วยขันครูและขันน้ำส้มป่อย ขันตอนรายละเอียดในการทำพิธี

นายทองดียกขันครู บริกรรมคาถาใส่น้ำส้มป่อยทั้งหมด 7 ครั้ง เมื่อบริกรรมคาถาเสร็จ ประพรมน้ำส้มป่อยไปที่ช้างหรือคนที่เข้ามาทำพิธีเป็นอันเสร็จพิธี

วิเคราะห์ความแตกต่างของพฤติกรรมความผูกพันระหว่างและคนไทยในแง่ motivation และแบบแผนพฤติกรรม

จากการวิเคราะห์ความแตกต่างของ motivation ของพฤติกรรมความผูกพันระหว่างและคนไทย ในสถานที่ที่ศึกษา พบว่าระดับของ motivation ของความผูกพันในการทำงาน การดูแลเอาใจใส่ ต่อข้างในแต่ละวันนั้นต่ำกว่าความผูกพันไทย เนื่องจากการสังเกตพบว่า ความผูกพันระหว่างมีความผูกพันกับ ข้างน้อยกว่าความผูกพันไทยเพียงแต่ทำหน้าที่ในแต่ละวันให้เสร็จสิ้นภาระกิจไปมีการเอาใจ ใส่ในเรื่องของความสะอาด การดูแลสุขภาพของข้างนั้นน้อย ความผูกพันไทยส่วนใหญ่อยู่กับข้างมานาน จากประสบการณ์ในการทำงานความผูกพันไทยจะสูงกว่าความผูกพันระหว่าง เช่น ความผูกพันไทยที่ศูนย์ฝึกช้างแดง- คาวมีประสบการณ์ในการทำงานเฉลี่ยนาน 13 ปี ความผูกพันระหว่างมีประสบการณ์ในการทำงานเฉลี่ย เพียง 4.21 ปี ที่ปางช้างโป่งแยง ความผูกพันไทยมีประสบการณ์ในการทำงานเฉลี่ยนาน 18.25 ปี ความผูกพันระหว่างมีประสบการณ์เฉลี่ยในการทำงานเพียง 4.6 ปี และที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย ซึ่งพบแต่ความผูกพันไทยมีประสบการณ์เฉลี่ย 17.03 ปี (จากตารางที่ 8,9 และ 10 ภาพที่ 93) ความผูกพันไทยส่วนใหญ่จะยึด อาชีพในการทำไม้มาก่อนในสมัยที่ยังมีการให้สัมปทานทำไม้ที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย ความผูกพันหลาย คนเริ่มจากสมัครเป็นกรรมกรในการทำไม้ เช่น นายเพียง บัณฑิต นายศรีมูล เปอร์เจียว นายดา เกตุแก้ว หลายคนมาสมัครเป็นคนครัวประจำหน่วยช้าง เช่น นายเดชฤทธิ์ ขอมภานิน นายแปลก หมีนธิ นายพรมมินทร์ สาธิยะ ต่อมาภายหลังจึงได้เลื่อนขั้นเป็นผู้ช่วยความผูกพัน และเป็นความผูกพัน คอตามลำดับ ซึ่งความผูกพันที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย เมื่อได้รับการบรรจุเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจแล้วจะมี รายได้ตอบแทนและสวัสดิการอื่นๆ ที่สูงพอควร ในสถานที่ศึกษาทั้งหมดพบว่าความผูกพันไทยมีรายได้ เฉลี่ยสูงกว่าความผูกพันระหว่าง ความผูกพันไทยที่ศูนย์ฝึกช้างแดง-คาวมีเงินเดือนเฉลี่ย 1,450 บาทสูงกว่า ความผูกพันระหว่างซึ่งมีเงินเดือนเฉลี่ย 869.56 บาท ที่ปางช้างโป่งแยงเช่นเดียวกัน รายได้ตอบแทนของ ความผูกพันไทยสูงกว่าความผูกพันระหว่าง ซึ่งความผูกพันไทยมีเงินเดือนเฉลี่ย 2,500 บาท ส่วนความผูกพันระหว่างมี เงินเดือนเฉลี่ย 1,000 บาท แต่ความผูกพันที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย พบว่าเงินเดือนเฉลี่ยสูงถึง 8,265.17 บาทต่อเดือน (จากตารางที่ 8,9 และ 10 ภาพที่ 94) อีกทั้งพบว่าอายุเฉลี่ยของความผูกพันไทยในสถานที่ที่ ศึกษาทั้ง 3 แห่ง จะสูงกว่าความผูกพันระหว่างคือ อายุเฉลี่ยของความผูกพันไทยที่ศูนย์ฝึกช้างแดง-คาว 30.5 ปี ความผูกพันระหว่างมีอายุเฉลี่ย 24.04 ปี ที่ปางช้างโป่งแยงพบว่าอายุเฉลี่ยของความผูกพันไทย 36.25 ปี อายุเฉลี่ยของความผูกพันระหว่าง 20.65 ปี และอายุเฉลี่ยของความผูกพันไทยที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย 43.68 ปี (จากตารางที่ 8,9 และ 10 ภาพที่ 95)

จากการศึกษาที่พบว่า อายุของควาญกะเหรี้ง โดยส่วนใหญ่มีอายุนั้นน้อยกว่าควาญไทย จึงส่งผลถึงพฤติกรรมอื่นๆ คือ พฤติกรรมการก้าวร้าวของควาญกะเหรี้งนั้นสูงกว่าควาญไทยมาก อาจมาจากสาเหตุที่ควาญกะเหรี้งส่วนใหญ่มีการเสพลั่งเสพลิด และมีการสับเปลี่ยนควาญค่อนข้างบ่อย จึงส่งผลให้การเลี้ยงดู การปฏิบัติต่อช้างของควาญกะเหรี้งต่ำกว่าควาญไทย ทำให้ควาญกะเหรี้งต้องมีการลงโทษช้างที่ไม่เชื่อฟังคำสั่งมากกว่าควาญไทย อีกทั้งสภาพสังคมของควาญไทยนั้นดีกว่าควาญกะเหรี้ง ควาญไทยส่วนใหญ่มีอายุมากกว่า มีความรับผิดชอบต่อครอบครัวสูงกว่า จึงน่าจะควบคุมอารมณ์ได้ดีกว่า ทำให้ควาญคนไทยโดยส่วนใหญ่ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมของควาญด้วยกันเองเป็นไปอย่างดี มีความสามัคคีในการทำงาน มีกิจกรรมหรือการทำงานร่วมกันเสมอๆ ซึ่งต่างจากกลุ่มควาญกะเหรี้งส่วนใหญ่อยู่ในกลุ่มวัยรุ่นด้วยกันมักมีปัญหาเกี่ยวกับเพื่อนร่วมงาน มีกิจกรรมที่ทำงานร่วมกันในหมู่ควาญ และจากการวิเคราะห์ในด้านมนุษยสัมพันธ์ พบว่าควาญไทยมีมนุษยสัมพันธ์ในการสนทนากับบุคคลอื่นที่มีใช้ควาญด้วยกันสูงกว่าควาญกะเหรี้ง อาจเนื่องมาจากปัญหาด้วยการสื่อสารของควาญกะเหรี้งที่พูดภาษาไทยไม่ค่อยชัดเจนนักฟังและเข้าใจภาษาไทยได้น้อย จึงทำให้ควาญกะเหรี้งไม่ค่อยพูดค่อนข้างอายในการสนทนากับคนไทย การวิเคราะห์จัดระบบของควาญช้าง ซึ่งถ้าสถานที่ใดมีการจัดระบบของควาญที่ดีชีวิตความเป็นอยู่ สภาพสังคมของควาญนั้นย่อมดีตามไปด้วย พบว่าการจัดระบบของควาญนั้นก็ต้องมีกฎ และระเบียบให้ควาญประพฤติปฏิบัติต่อหน้าที่ในการทำงานอย่างเคร่งครัด การเลี้ยงดู การปฏิบัติต่อช้างย่อมเกิดผลดีตามไปด้วย การจัดระบบของควาญกะเหรี้ง ซึ่งส่วนใหญ่พบตามปางช้างเอกชน ย่อหย่อนกว่าควาญไทย แม้จะเป็นควาญจากสถานที่เดียวกัน ซึ่งเป็นผลมาจากปัจจัยทางด้านเจ้าของกิจการที่ปล่อยปละละเลย และตัวควาญเองที่ขาดความรับผิดชอบ การวิเคราะห์ในด้านของการฝึกช้าง เลี้ยงช้าง เพื่อการทำงานนั้น พบว่าควาญไทยซึ่งทำงานสังกัดองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้มีแบบแผนและวิธีการฝึกที่ดีครบตามหลักสูตรของการทำไม้โดยใช้ช้างในการทำงาน ควาญกะเหรี้งนั้นจากการศึกษายังไม่มีควาญคนใดฝึกช้างจากสถานที่ที่ศึกษา เพราะควาญกะเหรี้งที่อาศัยตามปางช้างเอกชนส่วนใหญ่เป็นลูกน้องของควาญคนไทย การฝึกช้างจึงเป็นหน้าที่ของหัวหน้าควาญคนไทย และพบว่าช้างที่อยู่ตามปางช้างเอกชนมีการฝึกการทำไม้ไม่ครบหลักสูตรเหมือนที่ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย แต่การวิเคราะห์ควาญกะเหรี้งและควาญไทยในเรื่องของการกระทำพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับช้างนั้น พบว่าทั้งควาญไทยและควาญกะเหรี้งมีจุดประสงค์ในการประกอบพิธีกรรมบางอย่างเช่น พิธีผ่าจันเหมือนกันแต่แตกต่างกันที่แบบแผนและรายละเอียดในการประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับช้าง

ทัศนคติของควาญที่มีต่ออาชีพ

จากการสัมภาษณ์พบว่าควาญกะเหรี่ยงส่วนใหญ่มาสมัครเป็นควาญช้างโดยการชักชวนจากเพื่อนหรือญาติพี่น้องที่เคยทำอาชีพควาญอยู่ก่อน กะเหรี่ยงที่มาสมัครส่วนใหญ่เคยคลุกคลีกับช้างมาก่อนแล้ว เนื่องจากที่บ้านเลี้ยงช้าง บางคนนำช้างมาให้ทางปวงช้างเช่าบริการนักท่องเที่ยวชมธรรมชาติ ส่วนใหญ่ควาญกะเหรี่ยงเหล่านี้ค่อนข้างพอใจในอาชีพ เพราะเป็นงานที่สบาย การทำงานค่อนข้างอิสระอีกทั้งรายได้ก็นั่น ถ้าอยู่ในช่วงของฤดูกาลท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวมาก เช่น ช่วงฤดูหนาว รายได้ค่อนข้างดี ควาญส่วนใหญ่จะได้เงินตอบแทนพิเศษซึ่งไม่รวมกับเงินเดือนที่ทางปวงช้างให้ประจำ แต่ความรู้สึกเมื่อถึงช่วงฤดูฝนที่มีนักท่องเที่ยวน้อยมากทำให้ควาญส่วนใหญ่เกิดความไม่มั่นคงในอาชีพมักจะลาออกจากการเป็นควาญกลับไปที่บ้านเพื่อช่วยพ่อแม่ทำไร่-ทำนา ทำให้สถานะของควาญกะเหรี่ยงมีการสลับเปลี่ยนค่อนข้างบ่อย ต่างจากควาญไทยที่ส่วนใหญ่จะรู้สึกมั่นคงในอาชีพควาญช้าง เพราะควาญไทยส่วนใหญ่ทำงานในศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย เมื่อได้รับการบรรจุจึงถือเป็นพนักงานรัฐวิสาหกิจ ส่วนควาญที่ยังไม่ได้รับการบรรจุให้เป็นพนักงานของรัฐส่วนใหญ่จะยึดมั่นในการทำอาชีพนี้ต่อไป เพื่อรอการบรรจุเป็นพนักงานของรัฐ จากการสัมภาษณ์กลุ่มควาญไทย พบว่าควาญส่วนใหญ่ไม่มีความรู้อื่นที่จะไปประกอบอาชีพ อีกทั้งตนเองเคยคลุกคลีกับการทำไม้อยู่ก่อน จึงมาสมัครเป็นควาญช้างและส่วนใหญ่ จะได้รับการแนะนำจากบรรดาญาติพี่น้องที่เคยเป็นควาญอยู่ก่อน ให้มาสมัครทำอาชีพนี้ ทำให้อาชีพควาญช้างไม่เป็นที่แพร่หลายมากมาย ผู้ที่จะรู้จักอาชีพควาญช้างก็มีเพียงในกลุ่มลูกหลานควาญด้วยกันเท่านั้น

ตารางที่ 8 อายุ ประสบการณ์การทำงานและเงินเดือนของควาญในศูนย์ฝึกช้างแดง-ดาว

ลำดับ	ชื่อควาญ	ไทย	กะเหรี่ยง	อายุ (ปี)	ประสบการณ์ การทำงาน(ปี)	เงินเดือน (บาท/เดือน)
1	นายบุญตาล ผ่างคำ	/		35	12	1,400
2	นายแดง อนันตวงศ์ * หัวหน้าควาญ	/		34	27	2,500
3	นายสมพล ผ่างคำ	/		29	10	1,100
4	นายแดง ขมพурс	/		24	3	800
5	นายเฉลิม รัตนกุล		/	37	10	1,300
6	นายอำนาจ สิ้นสุดศักดิ์		/	35	1	700
7	นายโท ทูทอใจ		/	29	1	700
8	นายจัน เสมพันธ์		/	29	2	800
9	นายคืบ ไม่มีนามสกุล		/	28	10	1,800
10	นายคี่ ไม่มีนามสกุล		/	27	1	700
11	นายแก้ว ไม่มีนามสกุล		/	27	2	700
12	นายคี่ ไม่มีนามสกุล		/	27	7	900
13	นายเดช ไม่มีนามสกุล		/	27	14	1,000
14	นายวัด วอชอลอ		/	26	12	1,000
15	นายมนเทียน ย่องยืน		/	25	2	700
16	นายปู้ ไม่มีนามสกุล		/	22	1	900
17	นายอิน แก้วเลิศตะกุน		/	22	1	700
18	นายสนธยา ไพโรนา		/	21	7	1,000
19	นายชน สมบัติพุทธคุณ		/	20	3	700
20	นายวินัย สีชุม		/	20	3	1,000

ตารางที่ 8 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อควาญ	ไทย	กะเหรี่ยง	อายุ (ปี)	ประสบการณ์ การทำงาน(ปี)	เงินเดือน (บาท/เดือน)
21	นายวิค ไม่มีนามสกุล		/	20	1	700
22	นายปึ้ง ยอดยิ่งชมชีพ		/	20	1	900
23	นายจรัส กิติที่ระยัน		/	19	3	1,000
24	นายบุญ อารมคุณ		/	19	1	700
25	นายสม ไม่มีนามสกุล		/	18	7	1,200
26	นายล่า ไม่มีนามสกุล		/	18	5	800
27	นายสง ไม่มีนามสกุล		/	17	2	700
ค่าเฉลี่ยของควาญไทย				30.50	13.00	1450
ค่าเฉลี่ยของควาญกะเหรี่ยง				24.04	4.21	869.56

ตารางที่ 9 อายุ ประสบการณ์การทำงานและเงินเดือนของควาญในปางช้างโป่งแยง

ลำดับ	ชื่อควาญ	ไทย	กะเหรี่ยง	อายุ (ปี)	ประสบการณ์ การทำงาน(ปี)	เงินเดือน (บาท/เดือน)
1	นายทองคำ มฤกมาศ หัวหน้าควาญ	/		57	45	6,000
2	นายสามารถ โตโต	/		32	16	1,000
3	นายละเมียด โตโต	/		31	7	1,000
4	นายพิเชษฐ์ จันทรวงาม	/		25	5	2,000
5	นายจารึก สุขใจ		/	33	3	1,000
6	นายส่วยยอ ไม่มีนามสกุล		/	30	10	1,000
7	นายนิเกี ไม่มีนามสกุล		/	30	1	1,000
8	นายจอนนี่ ไม่มีนามสกุล		/	30	12	1,000
9	นายกุศจา ไม่มีนามสกุล		/	25	2	1,000
10	นายจำ ไม่มีนามสกุล		/	24	1	1,000
11	นายบุญ เลิศดำเนิน		/	23	4	1,000
12	นายธีระชาติ ศรีสุพชีพ		/	23	2	1,000
13	นายจอน ไม่มีนามสกุล		/	23	1	1,000
14	นายบุญทอง มะทุรคเมจาน		/	22	12	1,000
15	นายคำ ไม่มีนามสกุล		/	22	3	1,000
16	นายสพพาน มะทุรคเมจาน		/	22	4	1,000
17	นายประทีป ไม่มีนามสกุล		/	20	2	1,000
18	นายโชคชัย เจริญบันพด		/	19	5	1,000
19	นายทุดาน มะนะมะ โนกุม		/	19	5	1,000
20	นายชินี ไม่มีนามสกุล		/	18	7	1,000

ตารางที่ 9 (ต่อ)

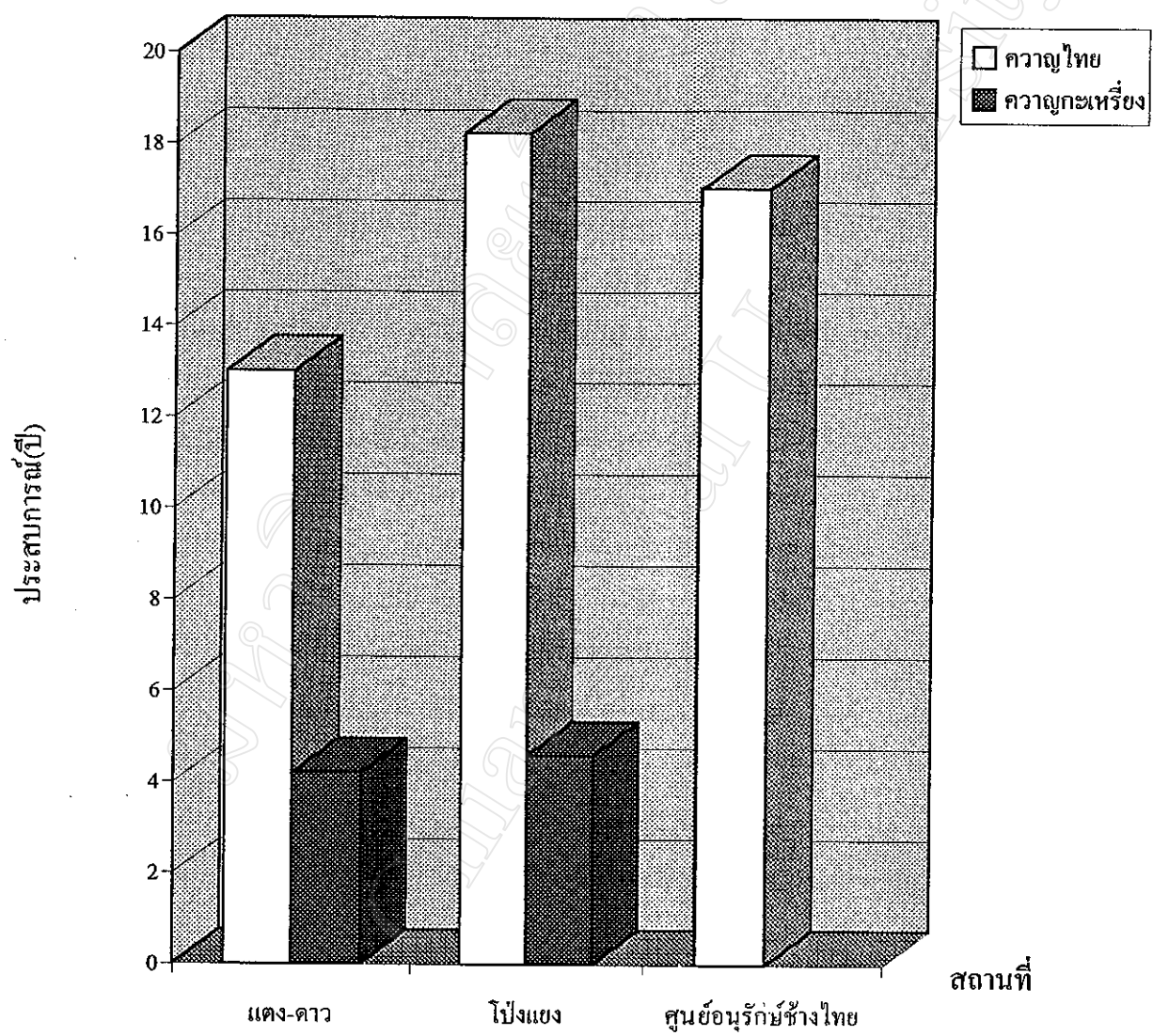
ลำดับ	ชื่อความ	ไทย	กะเหรี่ยง	อายุ (ปี)	ประสบการณ์ การทำงาน(ปี)	เงินเดือน (บาท/ เดือน)
21	นายสมสุด มะทุรคเมจัน		/	17	10	1,000
22	นายตุหตุ ไมมีนามสกุล		/	17	8	1,000
23	นายเค โมอะ ไมมีนามสกุล		/	17	5	1,000
24	นายพรชัย ไมมีนามสกุล		/	17	1	1,000
25	นายอภิบุณ ไมมีนามสกุล		/	15	16	1,000
26	นายสุนชัย ไมมีนามสกุล		/	15	3	1,000
27	นายสุพอน ไมมีนามสกุล		/	15	1	1,000
28	นายสีใจ สีใจวงศ์		/	15	1	1,000
29	นายลีพอ ไมมีนามสกุล		/	14	1	1,000
30	นายดีลา ไมมีนามสกุล		/	12	1	1,000
ค่าเฉลี่ยของความไทย				36.25	18.25	2,500
ค่าเฉลี่ยของความกะเหรี่ยง				20.65	4.6	1,000

ตารางที่ 10 อายุ ประสบการณ์การทำงานและเงินเดือนของควาญในศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย

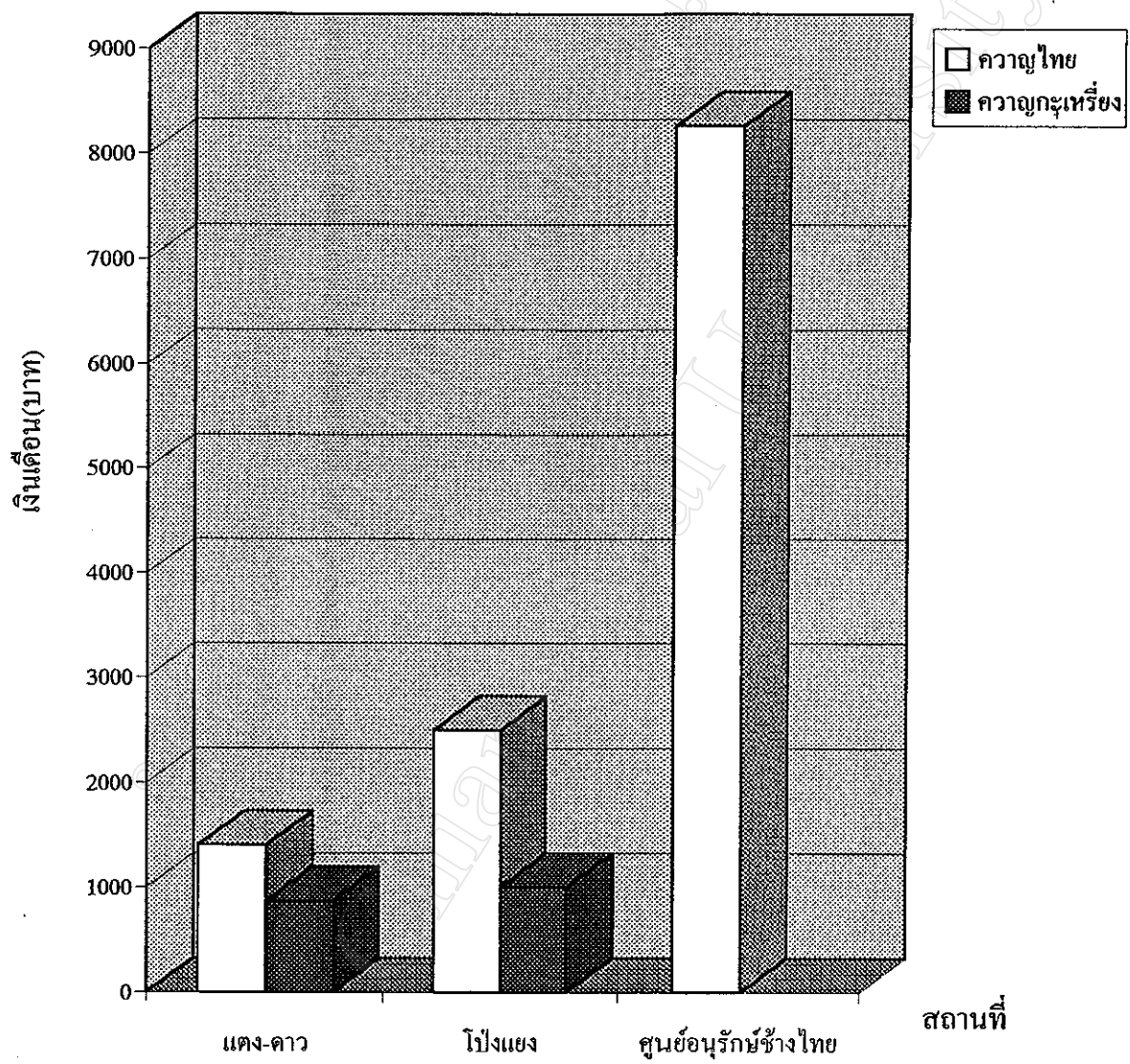
ลำดับ	ชื่อควาญ	ไทย	กะเหรี่ยง	อายุ (ปี)	ประสบการณ์ การทำงาน(ปี)	เงินเดือน (บาท/เดือน)
1	นายศรีคำ ไชยแก้ว หัวหน้าควาญ	/		56	37	16,990
2	นายดา เกตุแก้ว	/		55	30	11,340
3	นายเสน่ห์ ปิ่นวิชัย	/		52	32	8,500
4	นายทองดี วิดมา	/		52	30	8,500
5	นายเที่ยง บัณฑิต	/		50	23	9,080
6	นายพรมมินทร์ สาริยะ	/		49	29	8,580
7	นายสุวรรณ ปัญญาแก้ว	/		49	16	9,800
8	นายวันรบ นาทหลวง	/		49	14	8,500
9	นายเสรี อินทะจักร	/		48	25	9,080
10	นายสองเมือง ศรีใหม่	/		47	25	8,500
11	นายประเสริฐ จันทิศ	/		47	18	9,130
12	นายสงวน ศรีเมือง	/		47	11	9,180
13	นายเหมย ท่องเที่ยว	/		46	20	9,080
14	นายแปลก หมั่นธิ	/		46	15	8,580
15	นายเลื่อน นามวงศ์	/		44	25	11,340
16	นายต๋อย วงศ์ใหญ่	/		44	22	8,580
17	นายเกตุ ศรีชัยวงศ์	/		43	17	8,500
18	นายเรวัติ พวงแก้ว	/		42	22	10,250
19	นายลา ทายะ	/		42	18	9,080
20	นายศรีมูล เปอร์เขียว	/		42	13	9,600

ตารางที่ 10 (ต่อ)

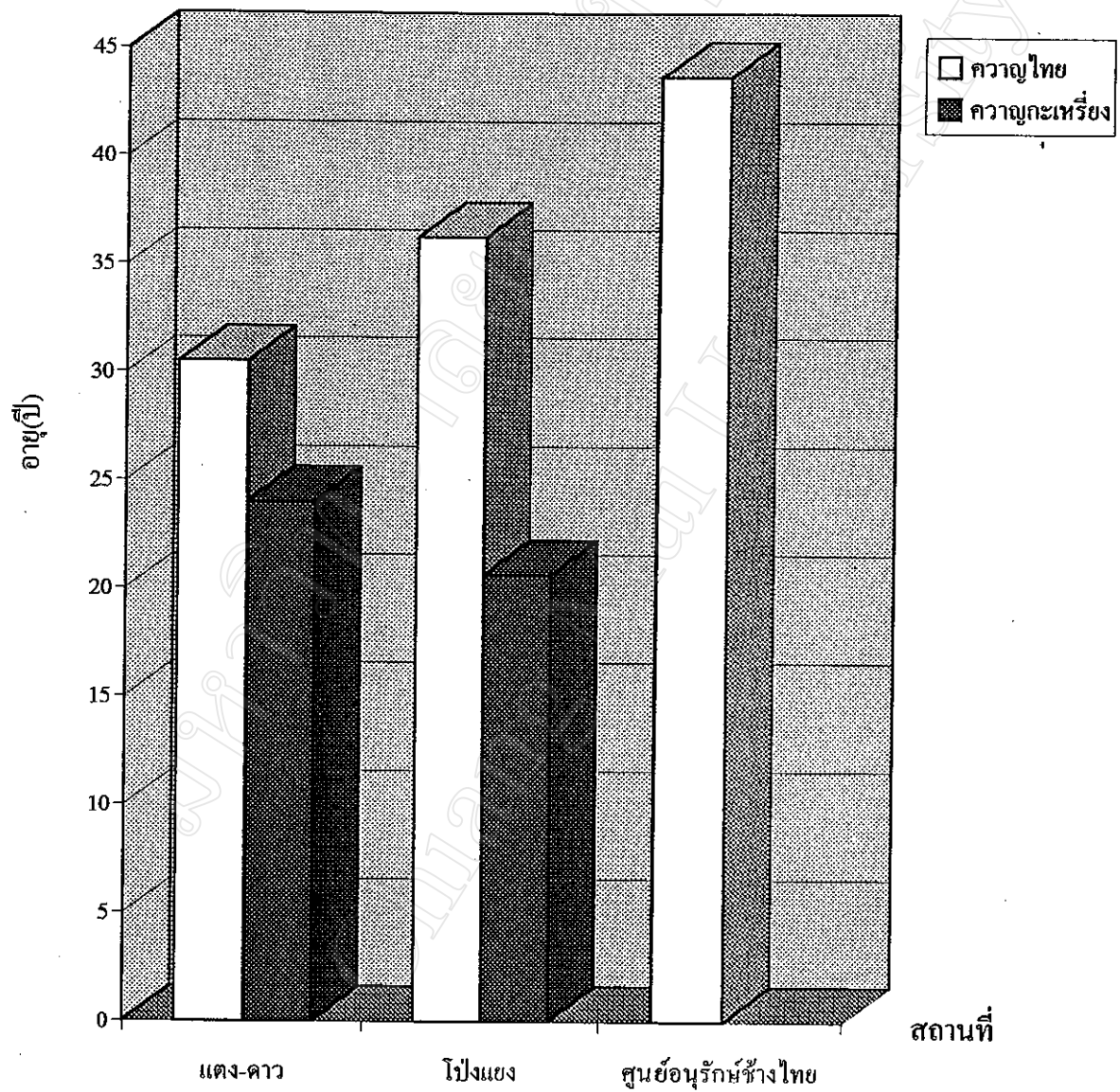
ลำดับ	ชื่อถวาย	ไทย	กะเหรี่ยง	อายุ (ปี)	ประสบการณ์ การทำงาน(ปี)	เงินเดือน (บาท/เดือน)
21	นายทองสุข ท่องเที่ยว	/		41	18	8,500
22	นายเป็น นาทอง	/		40	9	4,800
23	นายจรัส แปงเอ๋ย	/		38	3	4,500
24	นายสง่า บุญยง	/		38	8	9,600
25	นายสมนึก เครือสบจาง	/		37	4	4,800
26	นายผ่าน บุญทอง	/		37	2	4,800
27	นายบุญเป็ง จันทร์ตา	/		32	1	4,500
28	นายสมิง กิจโร	/		29	3	1,500
29	นายสิงห์พร มาแก้ว	/		26	4	4,500
ค่าเฉลี่ย				43.68	17.03	8,265.17

ภาพที่ 93 ประสิทธิภาพเฉลี่ยของควาญช้าง

ภาพที่ 94 เงินเดือนเฉลี่ยของควาญช้าง

ภาพที่ 95 อายุเฉลี่ยของความญช้าง